نرخی کورسی لە ئیمپراتۆریای جیهان" ئەمەریکا "...عەلی مەحمود محەمەد

هەرە دەوڵەمەندەکان لە 0,001%ی کۆمەڵگای ئەمەریکی, ئەوانەی چەکی بەخششەکانیان لە 8 ژمارە کەمتر نانووسێت, بەشی زۆریان لەو دیو پەردەوە کار دەکەن وەك لۆبی فشاری بەهێز بۆ دەرچوونی کاندیدە خواستراوەکانیان, ئەوان بەهۆی کاری بزنس و سەرقاڵییانەوە نایانەوێت راستەوخۆ دەربکەون, کەمایەتیکیشیان بەناوی گەلەوە حوکمە کەن یان رێی ئۆپۆزسیۆن دەگێڕن, رۆڵەکان لە نێوان خۆیان, بۆ پێی بەرژەوەندییەکانیان دابەش دەکەن, بۆ ئەوەی داواکارییەکانیان بسەپێنن و پارێزگاریش لە هەبووەکانیان بکەن, تا دەزگا حکومییەکان لاواز بن, دەوڵەمەندەکان باشتر دەتوانن پارەکانیان بۆ ئاراستەکردنی سەرجەم دەسەڵاتەکان بەکار بهێنن, بۆ ئەوەی بڕیارەکان لە بەرژەوەندیان دەربچێت, ئاخر بڕیارەکان لە پۆستەکان بۆ ئەوان گرنگترن.

برایانی کوك " دیڤید و تشارلز , دیڤید ئەمساڵ مرد" کە خاوەند 108 ملیار دۆلار سەرمایەن, دەیان ساڵە کار بۆ ئەوە دەکەن دەست بەسەر سستەمی سیاسی ئەمەریکادا بگرن بۆ هاوکاری خاوەند کۆمپانیا راستگەراکان "الدیمقراگیة المعگلة فی أمیرکا- Jeffrey D. Sachs “. تەنانەت کارکردن بۆ هەڵوەشاندنەوەی ئۆباما کیر لەسەر خواستی برایانی کوك و بەخششکەرەکانی کۆمارییەکانە “الصمود أمام انهیار أمریکا السیاسی- Jeffrey D. Sachs”, بۆ تایبەتیش کۆمپانیاکانی بیمە, دەرچوون لە پەیماننامەی پاریسیش لە بەرژەوەندی کۆمپانیاکانی وزەیە, هاوکات ئەوان کاریان دەکرد لەسەر کەمکردنەوەی باج , کاندیدە کۆمارییەکان شەڕیانە لەسەر بەدەست هێنانی متمانەیان, لەبەر زیرەکی و خۆشەویستیان نا, بەڵکە لەبەر قورسایی گیرفانیان" النموذج الأمیرکی»..هل بدأ فی التصدع؟-تشارلز بلو “.

ترامپ کاتی خۆی بەخششی جیمی کارتەر و ریگانی هاوکات پێکەوە دەکرد, ئەمە تایبەتمەندی زۆرێك لە دەوڵەمەندەکانە, لای ئەو کە بیباتەوە تا لە گەڵی رێك بکەوێت, لە رابردوودا 6 جار بەخششی هەڵمەتی هەڵبژاردنی هیلاری کلنتۆنی کردووە, دوایی لە هەڵمەتی هەڵبژاردنی رابردوو هێرشی توندی دەکردە سەری, چونکە لای ئەو

سیاسەت کاسبییە, ئەخلاق و رابردوو بە عانەیەك, وەك مینبەری مەزادکردن, ترامپ کە دەستیکرد بە پیتاك کۆکردنەوە, راچەتەی نان خواردنی ئێوارە لە میوانخانەکەی گەیشتە 35 هەزار دۆلار, ئەوشی 100هەزار دۆلار پیتاك بدات دەبێتە بەخشەری شایستە, دواتر بە سانایی دەبینێت. دوای گەیشتنی بە دەسەڵات, یانەی ترەمپ نرخی ئابونمەنتی گۆڕەفی کردە 200 هەزار دۆلار" الشعبویە والفساد- روبی میلی “, بە هەموو پێوەرێك رونە کە ئەوەی ترامپ دەیکات لە بەی دیموکراسی کلێپتۆکراسییە, واتە دەسەڵاتی سیاسی بەکار دەهێنێت بۆ بەدەست هێنانی سەروەت و سامان.

والتەر شوب بەڕێوەبەری بیرۆی ڕەوشتی حکومەتی ئەمەریکی لە 19ی تەموزی 2017 دەستی لەکار کێشایەوە وەك ناڕەزایەتییەك لە هەمبەر ترامپ کە بەرژەوەندی کەسی و حکومەتی تێکەڵ کردوو پێشتر ئۆباماش سەرۆکی پێشوی ئەمەریکا جاین هارتلی کردە سەفیری وڵاتەکەی لە فەرەنسا وەك پاداشتێك کە خۆی و پیاوەکەی نیوملیۆن دۆلار کۆمەکیان بۆ هەڵمەتی هەڵبژاردنەکەی کۆکردبوەوە, هیچ نائەونیەك نەماوە لەوەی دەسەڵاتی سیاسی نوێنەرایەتی تەواوی کۆمپانیا گەورەکان دەکەن لە ئەمەریکا, یاسای کەمکردنەوەی باج لەو روانگەیەوەیە, کە ساڵ لە دوای ساڵ هەڵبژاردن دوای هەڵبژاردن روو لە نشێو لە داکشاندایە, تا ترامپ لە 35% ەوە دایگرت بۆ 21%, ملیاردەرەکان دافوس ترەمپیان لە هەنگاوە ئابووریەکانی خۆشە وەت , بەڵام گەمژەیی و راگوێینی و سیاسەتی ئابووری نەتەوەیی ئەویان بە دڵ نییە.

زانای سیاسەت مارتن جیلنز لە زانکۆی برینستۆن و بنیامین بیجج لە زانکۆی نەرس وینسترن پێیان وایە دیموکراسیەتی ئەمەریکی لە پێناو 1%ی هەرە دەوڵەمەندەکانی کۆمەڵگا کاردەکات , لەبەر ئەوە دیموکراتی ئەمەریکی ئەوەی پەسەندە “عدم المساواة فی أمیرکا-تاریخ النشر: الجمعة 16 دیسمبر 2016 -مات أوبراین: محرر الشؤون الاقتصادیة فی مدونة «وونکبلوج» “, واتا لە بری دیموکراسی بلۆتۆکراسییە.

22 پەرلەمانتاری پارتی کۆماری داوایان کرد ئەمەریکا لە پەیماننامەی پاریس ی ژینگە بکشێنەوە, کە هەموویان بەخششیان بە هەڵمەتی هەڵبژاردن لە پیشەسازی نەوت و غازەوە وەرگرتبوو, بە تایبەتیش لە براکانی کوکشەوە, یاخود ناڕاستەوخۆ لە ڕێکخراوە سێبەرەکانیانەوە, لە هەڵبژاردنی کۆنگرەسی ئەمەریکا 88%ی بەخششەکانی پیشەسازی نەوت و گاز بۆ کۆمارییەکان ڕۆیشت, پارتی کۆماری بۆتە پارتی وێرانکردنی ژینگە, کۆمارییەکان 97%ی کۆمەکی پیشەسازی خەڵوزیان بۆ دەچێت , 88% ی پیشەسازی نەوت و گاز, کە

نرخی نەوت لە بازاڕەکانی جیهان دابەزی ترامپ هاوکار بوو بە ڕێکەوتنی ئۆپێك، چونکە پەیوەندی بە کارتێلەکانی نەوتەوە هەیە، بە تایبەتیش ئەوانەی تکساس کە ولایەتەکەیان 38 نوێنەری لە 538 نوێنەرەکەی هەڵبژێرەری سەرۆك کۆماردا هەیە.
ترامپ گوایە بە دۆزینەوەی هەلی کار بۆ هاووڵاتیان پشتیوانی کەرتی نەوت دە، کە کەرتی بەرهەم هێنانی نەوت تەنها 150 هەزار کارمەندی هەیە، کە 0,1%ی کۆی هێزی کاری ئەمەریکایە، بەڵام هۆکار ئەوەیە ئەم کەرتە 88%یان وەك ئاماژەمان پێدا بەخشش و پشتیوانی دارایی دەدەنە کۆماریەکان، وە چاویشی لە کورسیەکانی تەکساس و ناوچەی بەرهەم هێنانی نەوتی بڕدینە.

بەرامبەر بەو پشتیوانیانە لە پارتەکەی، ترامپ وایکرد کۆمپانیاکانی خەڵوز و نەوت و گاز بەرپرس بن لە دانانی سیاسەتی ژینگەی وڵات، کۆمپانیاکانی دەرمان کەرتی تەندروستی و دانانی نرخ لەسەر دەرمانەکان، و گروپی کۆمپانیاکانی چەك لە وەزارەتی بەرگری و ، وە بانکە وەبەرهێنەکان بالادەست بن لە وۆ ستریت , وە کارتێلەکانی کشتوکاڵ هژمۆنیایان هەبێت بەسەر زەوی کشتوکاڵییەکانی وڵاتەوە، واتا بەرخی سپارت بە گورگ.
کۆمەڵەی نیشتمانی چەك، کە کۆمپانیاکانی چەکسازی و بازرگانانی چەك دایان مەزراندووە، تەموینی هەڵمەتی هەڵبژاردنی سەرۆکەکان و سیاسیەکان بە سەخاوەتەوە دەکات، لەوانە ترامپ،هەڕەشەیان لەوانە کرد، کە داوای قەدەغەکردنی هەڵگرتنی چەك دەکەن، بەوەی لە هەڵبژاردنی داهاتوو تەڕەی خۆیانیان لێ دەکەنەوە، لە ڕێگای بەخشینی بەخشش بە نەیارەکانیان.

لە ساڵی 1791 وە بە پێی مادەی دووەمی دەستوری ئەمەریکی ڕێگای دراوە بە هەڵگرتنی ئازادانەی چەك، بەهۆی ئەوەی میلیشیا چەکدارەکان ڕۆڵی گرنگیان گێڕا دژ بەریتانیا لە جەنگدا،کۆمپاتیاکانی چەکی ئەمەریکیش بەخششی زۆری سیاسییەکانی ئەمەریکا دەکەن بە تایبەت کۆماریەکان، بۆ ئەوەی ئەو بەندە دەستکاری نەکرێت، وڵات هەر تیکساسەکەی فلیمە کابۆییەکان بێت .
لە ماوەی 6 ساڵی نێوان 1997 بۆ 2003 , ڕێکخراوەکانی پشتیوانی لە هەڵگرتنی چەك 6 جار زیاتری دژبەرانیان پارەیان خەرجکردووە، بە ڕێگا گرتن لە ئەگەری هەر گۆڕانکارییەك، بە تایبەت دوای هەر کارەساتێکی دە تەزەن ململانێکان توندترەوە دەبن، نیوەی چەکی تاکە کەسی جیهان لە ئەمەریکایە، دوانزە جار زیاتر لە ڕێژەی جیهانی، ساڵانە زیاتر لە 33000 کەسی سقیل قوربانی چەك هەڵگرتنن لەم وڵاتە

, بەڵام بەهۆی پارەوە ناتوانرێت وڵات لەم کارەساتە دەرباز بکرێت,
لە رێگای هەڵبژاردنەوە لغاوی گۆڕانکاری کراوە.
ترەمپ لە بەر ئەوەی پشتیوانی کۆمپانیای ئەمازۆنە, بۆیە پشتگیری دارایی رزگارکردنی بیرۆی پۆستی ئەمەریکی ناکات کە خاوەندی 600هەزار کارمەندە .
جیف بیزۆس خاوەنی ئەمازۆن دوای ئەوەی واشنتۆن پۆستی کڕی, ئێستا لە هەوڵی کڕینی سی ئێن ئێن یشدایە, چونکە پێ بە پێی سەرکەوتنی سەرمایەکەی کە لە 200 ملیار دۆلار لە سەرکەوتن و دابەزیندایە پێویستی بە کەناڵی راگەیاندیش هەیە وەك پارێزەری سامانەکەی, کەواتە دەبێت لە داهاتوودا زیاتر ملکەچی خواستەکانی ببن.
پارتی کۆماری پارتێکی ئاینی و یانەی گەورە دەوڵەمەندو ملیاردێرەکانە, بەهۆی کەمێکی دەوڵەمەندەکانەوە لە کامپینی هەڵبژاردنی ترەمپ حکومەتی ترامپ دەوڵەمەندترین کابینەیە لە مێژوودا, ترامپ رایگەیاند بۆ پۆستە ئابوورییەکان کەسی دەوڵەمەندم دەوێت.

تەنانەت دادگای باڵای ئەمەریکاش کاندیدەکانی لە لایەن کۆمەڵەی فیدراڵییەوە هەڵدەسەنگێنرێن , ئەویش لە ژێر چاودێری کۆمپانیاکاندایە, ئەمی کونی باریتی زوو دانا , چونکە پەیوەندی بە هەڵبژاردن و ژینگەو بیمەی تەندروستییەوە هەیە, ئەوانیش سەرەکیان هەیەو هەزار سەودا, وەك هەزار سەرە, هەر یەکەی بەرژەوەندیەکیان بە جۆرێك لە کارتلەکانەوە بەستراوەتەوە, ئەو لوغمەیان بە رێگا گرتن لە گۆڕانکاری چاند.
دیموکراتەکانیش لە روی پشتیوانی ملیاردێرەکانەوە باخەڵ گەرمن, بە وتەی بەرنەر ساندەرز بایدن 44 ملیاردێر و بوتینجادج 39 ملیاردێر پشتیوانیان لێیان دەکرد , لە هەڵمەتی بەرایی هەڵبژاردن لەناو دیموکراتەکان, هاوکات 30 کاندیدی دەزگای هەواڵگری و 15 ملیۆنێر لە لیستی دیموکراتەکان هەیە بۆ کۆنگرێس و ئەنجومەنی پیران.
بەو هۆیانەوەو کۆمەڵێکی دیش کە لێرە ئاماژەیان پێ دەدەین, 44%ی هاووڵاتیان پێیان وایە گەندەڵی لە کۆشی سپیدایە, 8% زیاتر لە ئەنجومەنی پیران, واتا 36%ی هاووڵاتیان پێیان وایە ئەنجومەنی پیران گەندەڵەو بڕیارەکانی لە خزمەت ۆڵ ستریتە, ئەمەو بە پێی راپرسی دەزگای بەوی ئەمەریکی کە ساڵی 2015 ئەنجامدراوە 80%ی هاووڵاتیان متمانەیان بە حکومەتی فیدراڵی نییە, هەر ئەمەشە وا دەکات دەسەڵاتە سیاسییەکان لە 20 وڵاتە بەهێزەکەی جیهان بەرەو ناسەقامگیری بچێت.

تێچووی هەڵبژاردنەکانی ئەمەریکا

جۆن کێنەدی تەنها 72 هەزار دۆلاری لە بانگەشەی هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی خۆی لە ساڵی 1960 خەرج کرد, کە بە نرخی ئێستا 575 هەزار دۆلاری دەکرد,کەچی رکابەرەکەی هەبرت هامفەری هاواری لە هەڵستاو وتی “ئەمە زۆرترین خەرجییە لە مێژووی هەڵبژاردنەکانی ئەمەریکا”, بەڵام کێنەدی وەڵامی دایەوە کە هەڵمەتی هەڵبژاردنی ئەیزنهاوەر لە ساڵی 1952دا بڕی 2,5 ملیۆن دۆلاری خەرج کردووە, کە بە نرخی ئێستا دەیکردە 20 ملیۆن دۆلار.
تێچووی هەڵبژاردنەکان ئەمەریکا لە ساڵی 2004 تەنها 700 ملیۆن دۆلار بووە, لە ساڵی 2008 بووە ملیارێك دۆلار , لە ساڵی 2012 گەیشتە 2 ملیار دۆلار , لە 2016 گەیشتە 6,6 ملیار دۆلار بووە , بەڵام بۆ ساڵی 2020 بەرز بۆتەوە بۆ 14 ملیار دۆلار , 3 ملیار دۆلار زیاتر لە تێچووی هەڵبژاردنەکانی هیندستان, هەڵبژاردنی هیندستان لە دوای ئەمەریکا دووەم تێچووی هەیە لە جیهاندا, بەهۆی شەڕی کارتێلەکان بۆ بەدەستهێنانی کورسی, تێچوی نزیك 5 ملیار دۆلار بوو, 3 جار زیاتر لە هەڵبژاردنی ساڵی 2009 ی هەمان وڵات, لە دوا هەڵبژاردنی ئەمەریکا لە ساڵی 2016 , 7 ملیاردۆلاری تێچوو کە تیایدا ترەمپ بوو بە سەرۆك کۆمار.

تەنها کورسی سەرۆك کۆماری لە هەڵبژاردنی ساڵی 2016 ەدا, بڕی 2,4 ملیار دۆلاری تێچوو, هەڵبژاردنی کۆنگرێس و سێیەکی ئەنجومەنی پیرانیش 4,2 ملیار دۆلار تێچویان بووە لە هەڵبژاردنی 2016 دا, بەڵام لەم خولە نرخی بۆ 6,6 ملیار دۆلار بەرز بۆتەوە, دووەکەی تریش بە زیاتر لە 7 ملیار دۆلار, ڕێگای کۆشکی سپی لە جیاتی فەرشی سوور بە دۆلار راخراوە, تا مانگی پێشوو بایدن 938 ملیۆن دۆلار و , ترامپیش 596 ملیۆن دۆلار کۆمەکی سپیان کۆکردبۆوە, ڕەشەکانیش وەك لەناوەکەی دیارە سەرچاوەو بڕەکەی لە تاریکیدا ونە.
تا ئێستاش لە کۆی هەڵبژاردنەکانی خولەکە, بۆ سەرۆك و جێگرەکانیان و 435 کورسی کۆنگرێس و 33ی ئەنجومەنی پیران دیموکراتەکان 5,5 ملیار دۆلار و کۆمارییەکانیش 3,8 ملیار دۆلاریان خەرج کردووە.
تا 10ی مانگی سێپتەمبەر کۆی گشتی 5 ملیار دۆلار کۆمەك کۆکراوەتەوە , لە ساڵی 2002 تەنها 2 ملیار بووە لە ساڵی 2014 بەرز بۆتەوە بۆ 3,67 ملیار دۆلار .
ساڵ لە دوای ساڵ نرخی کورسییە زێڕینەکان زیاد دەکات, دەبێت بۆ خولی داهاتوو, نرخی ئەم کورسییە چۆن بچێت بۆ ئاسمانا؟.

بەخشش و پارە تاریکەکان

وەك لەسەرەوە ئاماژەمان پێدا, پەیوەندییەکی ئۆرگانی لە نێوان کورسی سەرۆك و ئۆلیگارشییەکاندا هەیە, تەواو کەری یەکترن, دەوڵەت لە بەرژەوەندی ئەوان بە نانۆمیتەریش دور ناکەوێتەوە.
بەرامبەر بە بەخششەکانیان, پۆست, لێبوردن لە باج و گومرگ, گۆمرگ خستنە سەر کاڵای رکابەرەکانیان, یاساغکردنی هاوردە کردنی کاڵای رکابەر, وەرگرتنی کۆنتراکت لەناو خۆو دەرەوە … هتد, پاداشتیانە, ئەمە وایکردووە بوترێت دیموکراسی ئەمەریکی مەزادخانەی وۆڵ ستریتە.
بۆ کەمکردنەوەی رۆڵی دەوڵەمەندەکان لە دیاریکردنی سەرۆك, کە وەك بوکەڵە شوشەی دەستی بەخششەکانی وایە , سەرۆکی ئەمەریکا تیۆدۆر رۆزفێلد لە ساڵی 1907 داوای کرد بودجە بە هەڵبژاردنەکان لە لایەن حکومەتەوە دیاری بکرێت تا کۆتایی بەم پارە زۆرە کۆکردنەوەیە بهێنریت, هاوکات رۆزفێڵت داوای کرد بەخششی کۆمپانیاکان قەدەغە بکرێت"الانتخابات وترشيد التمويل-تاريخ النشر: الپلاپاو 31 مارس 2015". ئەمەریکا نەك دوای 113 ساڵ ویستی رۆزفێڵدی جێبەجێ نەکرد, بگرە دادگای باڵای ئەمەریکی لە ساڵی 2010 بڕیاری هاووڵاتیان یەکگرتووین یدا, کە لانی زۆری بەخششی هەڵگرت و بەسنوری کرد لە بەردەم ملیاردێرەکان بۆ ئەوەی ئازادانە دەستبخەنە ناو هەڵبژاردنەکان, ئەمەش لە خزمەت دوبراکەی کۆکش بوو "david-h-koch, "charles-d-koch", کە 400 ملیۆن دۆلاریان بەخشش دا بۆ ئەوەی ئەباما دەرنەچێتەوە لە ساڵی 2012, برایانی کۆکش بڕیاریان داوە بۆ هەڵبژاردنی داهاتوو 1 ملیار دۆلار خەرج بکەن .
هەرچەندە یەکێك لە خواستەکانی باڵی پێشکەوتنخوازو لیبراڵی ناو دیموکراتەکان شۆڕشی سیاسییە لە وڵات, یەکێك لە خاڵە زەق لە پێشینەکانی ئەم شۆڕشە هەڵبژاردن و پارەی هەڵبژاردنەکان و سەرچاوەی داهاتی پرۆسەی بانگەشەی هەڵبژاردنە, وەلێ پێی ناچێت لەبەرامبەر کارتلەکانی پارە سەرکەوتوو بن, لە کاتێکدا خودی دیموکراتەکانیش سودمەندێکی پرۆسەکەن.
کە هەڵبژاردن دێتە پێشەوە ,کۆمپانیاکانی راگەیاندن و ریکلام جەژنیانە , کەناڵە ناخۆییەکان زۆرترین پارە دەبەنەوە, نزیك 47% پارەی بانگەشەی هەڵبژاردنیان بەردەکەوێت , 16,5%یش بۆ ریکلامی هەمان ئەو کەناڵانەیە, 21%یش بۆ تۆڕی کۆمەڵایەتی, 12%بۆ کەناڵەی سەرانسەری کابڵەکان , 5%یش بۆ رادیۆکان دەڕوات, ئەم پارانە 40%یان خەڵکانی نەناسراو و بێ تارمایی دەیدەن, سەرچاوەیان دیار نییە.
یاسای ئەمەریکی یاساغی کردووە کاندیدانی پلە گشتییەکان کۆمەك لە لایەن و کەسی بیانی وەربگرن, بەڵگانەکە تەنانەت دانیشتووی ئەمەریکاش بێت و مافی مانەوەیان هەبێت, ئەوانەی ناسنامەی

ئەمەریکایان نییە ناتوانن بەخشش بکەن بە هەڵمەتی هەڵبژاردنی سەرتاسەری و هەرێمی, 9 دادوەری باڵای وڵات مافی بەخششی بۆ دو کرێکاری بێگانە کەمافی مانەوەی کاتیان هەبوو رەتکردەوە.

کەچی بە پێی OpenSecrets.org لە ساڵی 2016 دا 178 ملیۆن دۆلار پارەی بیانی هاتۆتە ناو هەڵمەتی هەڵبژاردنەوە , وەك ئەوەی زانرا بێت , کەچی ئەمەریکا ئەم یاسایەی دەرکردووە, خۆی یەکەم وڵاتە کۆمەکی نەکەرانی دەکات لە جیهاندا, ئەمەریکاو یەکێتی سۆڤیەت و روسیای ئێستا گلاونەتە 117 هەڵبژاردنی وڵاتانەوە, 69%ی ئەمەریکا ئەنجامی داون, هەڵبژاردنی ئیتاڵیا لە ساڵی 1948, یەکەم چالاکی سیای ئەمەریکا بوو لەو بوارەدا, ملیۆنان دۆلاری خەرجکرد بۆ ئەوەی شیوعیەکان نەگەنە دەسەڵات کە حیزبی یەکەمی وڵات بوون, لە ساڵی 2005 جۆرج بوش لە یەکەم هەڵبژاردنی پەرلەمانی عێراق و دواتریش ئەباما لە هەڵبژاردنەکانی دواتری عێراق ویستیان هەبوو, دەست لە هەڵبژاردنەکان وەردەن, گوایە دواتر ئەنجامیان نەداوە, دوارۆژ دەردەکەوێت.
هەرچەندە لە 22 ولایەتی ئەمەریکا یاساغ کراوە کۆمپانیاکان بەشداری لە بەخششی هەڵبژاردنەکان بکەن, وە لە 39ولایەتی ئەمەریکا ئاستێك دیاریکراوە بۆ پیتاکی تاك, بەڵام قازانجی پشکیان بۆ دەچێت لە لایەن کۆمپانیاکانەوە بۆ ئەوەی خاوەن پشکیش بن, سنوریشی دیارینەکراوە, وەك فێڵێك” أپریاو المشهد السیاسی الأمیرکی- تشیسون لی ودانییل وینر”, ئەمە وەهای ئەوەی کاتێك خاوەند کۆمپانیاکان دەنێنە ناو هەڵمەتەکەوە, لە بەر ئەوەی لانی زۆری خەرجی دیارینەکراوە, بە کەیفی خۆیان ترەمپای پارەکانیان دەڕێژنە ناو هەڵمەتەکەوە, لە هەڵمەتی هەڵبژاردنی ناوخۆیی دیموکراتەکان مایکل بلۆمبەرگ لەماوەی سێ مانگدا ملیارێك و تەم ستێر 270 ملیۆن دۆلاریان خەرج کرد, هەرچەندیشە زوو دۆڕان لە کاندیکردنیان بۆ پۆستی سەرۆك کۆماری لەسەر پارتی دیموکرات.
لە 5 ساڵی رابردوو لیژنەی سەرپەر باکس 5 ملیار دۆلاری کۆکردۆتەوە, بەشەکی سەرچاوەکەی دیار نییە, پارەی تاریکییە ” أپریاو المشهد السیاسی الأمیرکی- تشیسون لی ودانییل وینر” ,
بەشێك لەو پارانە لە بانگەشەی هەڵبژاردن بەکار دەهێنرێن, پارەی نهێنی و پارەی رۆشن , تەنانەت داوای سەرچاوەی پارەی بەخششەکان لە رێکخراوەکانی کۆمەڵگای مەدەنی ناکرێت , سەیر کەن تەنها رێکخراوی Center for Responsive Politics ”
” لە نێوان نۆڤەمبەری 2011 بۆ دیسەمبەری 2014 بڕی 323,936,500 دۆلاری رۆشیان خستۆتە ناو هەڵمەتی هەڵبژاردنەوە, کە سەرچاوەکەی بۆ

دايك و باوك بووە, تەنها لەم هەڵبژاردنە 215 مليۆن دۆلارى رەش تا چەند مانگێك لەمەوپيًش ئەوەى زانراوە خراوەتە ناو هەڵمەتى هەڵبژاردنەوە, پارەى رەشى بێ دايك و باوك هەموو ئەگەرەكانى لە بەردەمدايە, لە پارەى رەش , پارەى ۆڵ ستريت, پارەى بيانى .
نەك تەنها دەرەوەى نوێنەرى دوو پارتەكە, ئەستەمە بگەنە ئەم 537 كورسييە كە شەڕى لەسەرە, بگرە ژنانى ناو دوو پارتەكەش, رێژەيان زۆر لە خوارە, زۆر كەمتر لە وڵاتانى ئەفريقاو ئەمەريكاى لاتين و تەنانەت عێراق و كوردستانيش , ژنانى ئەمەريكا 19,3203% كۆنگرێس , 103 كەس وە ئەنجومەنى پيرانيش 23 %پێ دەهێنن, بەهۆى ئەوەى كێشەى كۆمەك و پيتاكيان هەيە, بەخششەرەكان كەمتر پيتاكيان پێ دەدەن.
بم شێوەيە بەشدارى لە هەڵبژاردنى ئەمەريكا, بە گيرفانى بەتاڵەوەو لە دەرەوەى كەرو فيلەكە, وەك خۆ هەڵـــدانە لە كێــوێكى هەزار بە هەزارەوە بۆ قوڵايى.

ژنێكى منگنى شێرزاد حەسەن … دڵشاد كاوانى

“گرنگى ئەدەب لەوەدايە لە شێوەى شەڕاب واييە، تا كۆنتر بێ بايخدار تر دەبێت”

شێرزاد حەسەن چيڕۆكنووس و ڕۆمانووس يەكێكە لە نووسەرە زلهێز و پايە بەهێزەكانى ئەدەبياتى كوردى كە لە نەوەكانى دواى حەفتاكان وەک ڕۆژێكى پڕشنگدار لە دونياى ئەدەبى كورديدا دەركەوت، هەموو نووسەر و خوێنەرانى سەردەمى خۆيى و دواى خۆى بە تەنيايى و گوڵى ڕەش و حەسار و سەگەكانى باوكم تووشى شۆک كرد.
گرنگى ئەدەب لەوەدايە لە شێوەى شەڕاب واييە، تا كۆنتر بێ بايخدار تر دەبێت، هەربۆيەشە قسەكردن و خستنە بەر شنەباى نووسين لەسەر بەرھەمەكانى ئەو نووسەرە نە لە سەردەمى خۆيى و نە لە دواى خۆيى وشكى نەكرد و خووڕەى ڕووبارى ويژەيى بۆوەتە وزەى گێڕانى ئاشى سەدان نووسەر و ڕەخنەگرى ئەدەبى كوردى، وەلێ كەمن ئەوانەى بووێرى ئەوەيان كردووە كە بە چاوى ڕەخنەيى جددى لە دەقەكانى بڕوانن ئەمەش ئەو كەماسييەيە كە لە ڕەخنەدانى كورديدا كەلێنێكى گەورەى

دروست کردوە. من خۆم قەرزاری ئەدەبیاتی ئەو پیاوەم هەرگیزیش نەمشاردۆتەوە کە لە دایکبوونی من سەرچاوەی دایکدانی ئەدەبی مەزنی شێرزاد حەسەن و نەوەکانی ترەوەیە، تەنانەت خەڵاتی باشترینی ئەدەبی گەنجانیشم لەسەر دەستی ئەوەوە وەرگرتووە. بەڵام ئەمە نابێتە ئەوەی کە هەرگیز نەتوانم یان خۆم بگرخێنم لەو پرسیار و ڕەخنانە کە سەبارەت بە دەقەکانی یان هەردەقی نووسەرێکی تر لام گەڵالە دەبێت، خۆم ببووێرم.
من لەبەروە دەمەوێت لەسەر نەقلەتی ژنەکی منگنی شێرزاد حەسەن(١) بوەستم، هەروەک شێرزاد حەسەن خۆی دەڵێ: نووسین بە من گەمەیەکی حەرام بوو،… مەردمنداڵبووم ئەوسا نهێنی خۆم و هاوڕێکانم و شەڕی نێوان دایکم و باوکمم دەنووسییەوە.(٢) بەمەش ئەوەی کە کەی بەرهەمەکانی شێرزاد حەسەنی خوێندبێتەوە دەزانی شەڕی باوک و کوڕ و بەدەسەڵاتی کوڕ لە هەمبەر باوکدا شێرزاد حەسەن باوکەکانی چۆن لە پانتایی وشە و دەقدا زیندەبەچاڵ کردووە، بەمەش شکاندنی لووتی باوکسالاری لای شێرزاد حەسەن لە لووتکەیە، نایشارمەوە ولێ شێرزاد حەسەن نووسەرانێکی زۆری گەنجی لە نەو قووەی زهنیەتی شکاندنی لمووزی باوک بە دەستی ڕۆڵەکەی چەقاندووە. ئەوەی لە ژنەکی منگن دیبینرێت ڕێک پێچەوانەی ئەوانەی پێش خۆیەتی و کودەتایەکە کە شێرزاد بەسەر کۆی بەرهەمەکانی پێشووتریدا کردوە، بواری ئەوەی نەهێشتۆتەوە کە کەسێکیتر ئەم کودەتایەی بەسەردا بکات، هەر خۆی گەمەی نووسینەکانی هەڵگەڕاوتەوە و ئەمەش لێزانی و توانایی ئەومان نیشاندەدات، لێرە چۆن باوک و کوڕ دەست دەکەنە مل و بەدیار پێکی مەست بوون، دەبن بە یەک گیان و جەستە.
چۆن شوان و مامە یان پیرەی قەساب بەدیار پێکەکەوە دەکاتە هاوڕێ و لە ڕێگای مەست بوونەوە پیرەی قەساب بیرەوەرییەکانی تافی لاویەتی خۆی بە شوانی کوڕی و هاوڕێکانی لە ڕێگای پێکهەڵدانەوە چیرۆکەکانی دەگێڕێتەوە، نکۆڵی لەوە ناکرێت شێرزاد حەسەن لەم دەقەشیدا پێی لە داهێنان و ئەفراندنی ئەدەبی مەزن، بەڵام ئەمەش ناگەینێت کە بە کەم و کوڕی و کەماسی بێت، تەنانەت دەتوانم بڵێم دوای ئەم هەموو دژایەتییەی بە باوک لێرە دەیەوێت خوێنەرانی لەگەڵ باوک ئاشت بکاتەوە، وەلێ بە دیدگای من شێرزاد حەسەن لە هاوڕێیەتی نێوان کوڕ و باوک تێدەکەوێت یان زێتر لە وە دەڕوات کە کۆمەڵگاکە پێیدا تێپەڕبووە. ئەویش بەمە کە پیرەی قەساب بێتە هاودەمی خواردنەوەی کوڕەکەیی و بە پەردە و بە گۆڕانی ڕۆڵی باوکایەتی، پیرەی قەساب باسی ڕۆژانی بەسەرچووی خۆی سەبارەت بە مەبازی و تێکەڵ بوونی بە ژنانی شار و دەستبازی و ڕابواردنی سێکسوالی باوک لەبەردم کوڕدا گێڕانەوەی کارێکی نالۆژیکی و نادروستە لەبەردەم کوڕدا بەمەش هیچ

پرۆژەیەکی پەروەردەیی و خیزانی ناهێڵێتەوە کە دەبووایە لە لای
چیڕۆکخوان هەبووایە، تەنانەت تریقانەوەی کوڕ و هاوڕێکانی
لەبەردەم باوکدا کەم کردنەوەی شکۆی باوک و لاوازی کارەکتەرە لە
دەقدا، ئەمەش هەر بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە شێرزاد حەسەن نەیستووە
یان نەیتوانی وە لە ژێر هەژموون و کاریگەری بیرۆکەکانی پێشووتری
دەربچێ.

دواتر وێنا کردنی سەرجەم ژنانی شارە لە بەردەم هات و چوونیان بۆ
قەسابییە کەی پیرە و کەم کردنەوەی بێ بەهاکردنی ڕەوشتییان لە
لایەن شێرزاد حەسەنەوە لەسەر زاری پیرەی قەساب بەمەش هەموو ژنان
دەخاتە ژێر گومانی ڕەوشتییەوە ئەمەش کارێکی کرێتی و نا بەجێیە
دەبووایە بیری نووسەر زۆرتر بڕی کردبووایە نەوەک تەنیا دروست
کردنی سەردی گێڕانەوە.

لە لایەکیتر کێشانی ددانی پیرەی قەساب بۆ دیدەنی دکتۆرە لەیلای
کریستییان، کە لە لاپەڕە (٢٧) دا هاتووە دوای بینینی وێنەی تیشکی
ددان و دکتۆرەکە لەسەر داوای خودی پیرە وەک نەخۆشێک، کەچی
دکتۆرەکە لای ڕوونە کە ددانەکەی ساخە بەڵام بۆ رازی کردنی نەخۆش و
بە ب□ س□□کردن دەری دەکێشێ. ئەمەش پێچەوانەی میساق و ڕەووشتی
پزیشکییە، جگە لەهەڵەی پزیشکی و ئامانجی ماددیی باوڕناکەم هیچ
دکتۆرێک ئەمە بکات سەرباری ئەوەی کە دکتۆرەکە کەسێکی ویژدان
زیندوو بێت وەک خۆی باسی دەکات.

لە ڕووی زمانەوە سەرباری ئەو هەموو کوردی زانییەی و لێهاتووەی
نووسەر کە دەبووایە ئەم کەڵە نووسەرە و ئەوانەیتریش بۆ نەوەی
دوای خۆیان قوتابخانەی زمان بوونایە، نەوەک زمانێک لە ڕووی
سیماتیک و زمانی جگماکییەوە ئەوەی کە پێی دەڵین زمانی دایک
شێرزاد حەسەن ئەوەندە زمانی تێک شکاندووە لە لا (١) دەڵێ “لە
چۆڵەوانییەکەدا ڕێ دەرنا بەم،....” ڕێ دەرنەبردن لەزمانی کوردییدا
نییە و هیچ واتاییەک بە دەستەوە نادات، بەڵکو دەشێ بڵێیت پەی بە
ڕێ نەبردن، ڕێ دەرنەکردن...تادوایی. جگەلەوەی ڕۆمانەکەی پڕ کردووە
لە وشەی عەرەبی ناپێویست کە دڵنیام نووسەرانی دوای ئەو
دووبارەیان کردۆتەوە یان دیجوونەوە ئەمەش وەک وشەکانی لە لاپەرە
(١) مەڕ و بزنن و ئەو حەیوانەی... یان حەز و شەهوەت. واوەیلا و نا
کامل لە لاپەرە (٢) وشەی ئیستغفار، نسیب، خەڵقندە و لە لاپەرە (٣)
دوعا و عازەب، سوعبەت، لا (٤) سەراب. لە لە لا (٦) ختوڕانە لاپەرە
(٨) جەزبە، لاپەرە (٩) تەماعی بەهەشت ، مەخلوق، حەدی نییە، زەعیف
و ج□ن□ت، موحیبەت، شەرەف، حەیا ، حورمەت، عەیب و عار، تەماع،
عالەم، عومر، عەفو، حیکمەت، ئینسان، ئومەت، تایفە، موعجزە،
حیساب، کەیف، سەفا ، شوکر، غەزەب، فرسەت، حەشر و نەشر، ئەهل و

سەهل، سولح، مەجلس، سەعات، غیرە، عاتفە، حەیف، جەماعەت، ئیشارەت، ئەشیعە، ئیزن، ئیفلیج، ئیقاع، تەشتریب، لە بەرامبەر هەر وشەیەکی عەرەبی کە نووسەر زۆر لە ئەمە شارەزاترە لەوەی کە دەیان وشەی جوان و ناسکی کوردیمان هەیە و لەبری دەرفەتی نووسینیانم نییە، بە ئەوەی زۆر درێژەی پێنەدەین من تەنیا وشەیەک بە سەرجەم ئەوانەیتریش بە نمونە دەنمەوە لە بڕی تەشریب کورد دەڵێ تەکوشە، چەندە جوانتر دەبوو کە نووسەر بەکاری بردبوایە، تەنانەت شەهرزاد حەسەن وەک ئەوانەتر لە لا (١٠) هەوڵی نەداوە خەمێک لە وشەکانی دیکە بخوات وەک تەلەفزیۆن و سەتەلایت، یان عەیادە، دەکرا وەک داهێنەرێکی وشەی کوردی و هاوتا کردنێکی کوردی بە ئەمە کردبوایە، بەمەش خوێنەران و نووسەرە تازەکانی لە نەبوونی وشەی کوردی رزگار دەکرد، بەمەش جەخار بەچوونێکی شوکر مستەفای گەورەی بیرهێنامەوە کە گوتی" زمانی کوردی دەمرێت، بەلام لەدایک نابێت" ئەوەی ختووکەیەکی زۆر ناخۆشی پێدام وشەی مەکتەبلی، نازانم بیرهێنانەوەی و زیندووکردنەوەی ئەم وشەیە تێکشکاوی کە نیوەی عەرەبی و نیوە تورکییە بە خوینەری کوردی چ چێژێکی دەبە و جگە لە ویران کردنی زمانی کوردی چ خزمەتێکی زمان دەکات.
لە لایەکیتر شەهرزاد حەسەن لە لا (٣٢) لە ڕووی ئاینییەوە حەفتاو دوو حۆری لە بەهەشتەوە لە ڕێگای ژمارەوە دەخاتە بەر ڕەخنە کە دەڵێ " جارێ من تێناگەم بۆ حەفتاو دووە بۆ حەفتا نەبوو…" بەمەش پرۆسەی ڕەخنەکردنی دەقێکی ئایینی لاواز دەکات، هەرهیچ نەبووایە دەکرا بوونی حەفتا کە بخاتە بەر ڕەخنە کە ژمارەییەکی ئیجگار زۆرە نەوەک تەنیا دوو بە زۆر بزانە. لە گەڵ ئەوەشدا لەهەمان لاپەڕە دا لەڕێگای گەڕەوەی سەرەکی و هاوڕێی شوان دەیورژێنە کە پیرەی قەساب “لە پەریزادەکانی بەهەشت بێزارە” لە بەرامبەردا ئاسوودەیە بە لەیلا و ژنانی هامووشەیی قەسبیان کردووە، لە کاتێکدا بێزار بوون بە ئەوە شتە دێتە کایەوە کە تاقی کرابێتەوە، واتە لە پراکتیکدا بە تەربوون و ئەزموون کردن بەکاردێت نەوەک پێنەگەیشتن، بۆیە لێرەش دەکرا بەڵێ بێزارە لە باس و سوویەنەوە و یان جووینەوەی پەریزادەکانی بەهەشت و حەفتاو دوو حۆری، بەم جۆرە لاسەنگی بێزارییەکەی ڕێک دەخرایەوە.
ماوەتەوە بڵێم سەرباری جوانیی و داهێنەرانەی نەڤەڵتی ژنێکی منگنی شەهرزاد حەسەن وەک بەرهەمی هەر نووسەرێکی دیکە خاڵی نییە لە کەموکوڕی و هەرچەندە پڕە لە وشەی کوردی ناوازە و بەڵام ئەم بەرهەمە نەیتوانیوە بچێتە خزمەتی زمانەوە.

پەراوێز

١-ئەم نۆڤڵێتە لە ساڵی ١٩٧٨ وەک دەستنووس نووسراوەتەوە لە ساڵی ٢٠٠٦ پێداچوونەوەی بۆ کراوە. لەگەڵ نۆڤڵێتێکی تر بەناوی خەونی جاڕجاڕۆکەکان بە دوو چاپی جیاواز و بڵاوکراوەتەوە.

٢- نووسینی سەر بەرگی کتێبکی سەرجەم بەرهەمەکانی شێرزاد حەسەن چاپی ٢٠٠٥ دەزگای ئاراس.

٣- لە چاوپێکەوتنێکی تەلەفزیۆنی د. شوکر مستەفا. ئەرشیفی گووڵان تیڤی.

٤- هامشەکان بەپێی لاپەڕەکانی پیدیئێفی بڵاوکراوەی نووسەر ریزبەندیان بۆ کراوە.

سەرچاوە:

-ماڵپەڕەی فەرمی شێرزاد حەسەن. www.sherzadhasan.com

کورد لە عێراقی دوای سەدام حسەین دا ...ئەنالیز و نووسینی: ستیڤان شەمزینی

کورد لە عێراقی دوای سەدام حسەیندا "2003" بەشێوەیەکی گشتیی ئەجینداێکی ناڕوون و هەڵەی هەبوو، بەوەی بووە کەڵەکەی سەرەکی دروستکردنەوەی عێراقێکی داڕووخاو و هەڵوەشاوە، دەبوو کورد ئاسەی دوور نزیک بکاتەوە و کەڵکی لەو دەرفەتە وەربگرتبا لە پێناوی دروستکردنی دەوڵەتی کوردستان. لە سەرەتای پرۆسەی ئازادیی عێراقەوە گووتارێکی یەکگرتووی کوردیی هاتە ئارا روو لە عێراق و پشت لە خەونی سەربەخۆیی کوردستان، هێزە سیاسییەکانی کوردستان گرەویان لەسەر هاتنە ئارای عێراقێکی فرەیی و دیموکراسیی و زامنکاری مافی هەموو پێکهاتەکان دەکردەوە، ئەگەرچی ئەم ئارەزووە خەونی شاعیرانە بوو، بەڵام سەرکردایەتی سیاسیی کورد لەو قەناعەتە پێ ئاوگۆڕانکارییە هەموو قورسایی کاری خۆی خستە سەر بیناکردنەوەی عێراقێکی داتەپیو کە دەرگیری شەڕێکی تائیفی و ئەهلی

قورس ببووە، لەم نێوەندەدا پێکهاتەی سوونە تەسفیە و کەنارگیرکران و سەرگەشەی سوونەنشین بووە مەیدانی یەکلاکردنەوەی شەڕێکی لە مێژینەی مەزهەبیی و پرسەی تۆڵەسەندنەوەیەکی کوێرانە و هەڤانە، بەو هۆیەوە پارێزگاکانی سەرگەشەی سوونەنە بوونە پارچەیەک ئاگر و پشکە کە تا هەنووکەش گڕی ئەو ئاگرە خامۆش نەبووەتەوە.

بە تەسفیەکردنی سوونە و بە هاوکاریی کۆماری ئیسلامی ئێران، حکوومەتێکی شیعیی لە عێراق دروستبوو، هیچ ڕێگەیەک بۆ کورد نەمایەوە، یان رادەستبوون بە ئەجێندای ئێران یان کشانەوە لە پرۆسەی سیاسیی لە عێراق، بەڵام کورد لە کشانەوە و پەکخستنی پرۆسەی سیاسییدا زۆر سست و لاواز بوو، هەنگاوەکانی زۆر درەنگوەخت بوو، بەو پێیەی دەسەڵاتێکی سەقامگیری شیعە مەزهەب لە بەغداد دروست ببوو، پەرش و بڵاویی هێزە کوردستانییەکان و نەبوونی گووتارێکی یەکگرتوو بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ قۆناغەکە، هێندەی تر کەمێکی باڵادەستی حکوومەتی بەغدای کرد بە توندکردنەوەی هەڵوێستەکانی لە هەمبەر کورد و قارسی دەستکەوتەکانی لە چوارچێوەی عێراقدا، لەو نێوەندەدا مالیکی سەرۆکوەزیرانی پێشووی عێراق ویستی لە ڕێگەی سەرکردایەتی ئۆپەراسیۆنی دیجلەوە پەلاماری سەربازیی کوردستان بدات، بەڵام هەڵتەقینی داعش ئەو ئەرکەی پەکخست، دواتر بڕینی بەشە بودجەی کوردستان و گووشارە جۆراوجۆرەکانی سەر کورد بەردەوام بوو، هاوزەمان ماڵی کورد دابەشبوو بەسەر دوو ئاڕاستەی سەرەکیدا کە ئەوەش هێندەی تر پێگە و سەنگی کوردیان لاواز کرد.

لە دوای ئەنجامدانی پرۆسەی ریفراندۆم لە 25ی سێپتامبەری 2017 گووشارەکانی عێراق بەهاوکاریی ئێران، کەوتنە بواری پراکتیکییەوە، ئەوەش بە داگیرکردنی کەرکووک و دووز و شنگال و ناوچە دابڕێندراوەکان کۆتایی هات کە بە گوێرەی وتەی شارەزایانی جیۆگرافی ئەو شوێنانە نیوەی خاکی باشووری کوردستان پێکدەهێنن. لە ئێستادا ئاسە تاریکە و پرۆسەی سیاسیی بە تونێلێکی تاریکدا گوزەر دەکات و کەس ناتوانێت پێشبینیی ئایندە بکات، تەنیا ئەوەندە نەبێت کورد لە عێراقی دوای سەدام و لە ماوەی 17ساڵدا هێشتا لە شوێنی خۆی مراوەحە دەکات. ئەوەی لێرەدا دەیخوێننەوە پێنج شیکاریی سیاسییە بە شرۆڤەکردنی پێگەی کورد لە عێراق و مەترسیی و هەڕەشەکانی ئایندە. کە تێکڕا لە ئانوساتی خۆیان و دوانزە ساڵێک بەر لە ئێستا بڵاوکراونەتەوە.

چاپتەری یەکەم

کوردستان لە ژێر گوشاردایە

گرێبەستە نەوتییەکان .. وەرەقەیەکی تری فشاری سەر کورد

بە گوێرەی ماددەی 141 دەستووری هەمیشەیی عێراق مافدراوە بە ئەنجوومەنی نیشتمانی کوردستان سەربەخۆ و بە گەڕانەوە بە را و بڕیاری حکوومەتی فیدراڵی عێراق گرێبەستی نەوتیی یان هەر سامانێکی تری سروشتی واژۆ بکات لەگەڵ کۆمپانیا نێوخۆیی و دەرەکییەکاندا، پێش ئەم بەندە دەستوورییە و روخانی رژێمی عێراقیش لە میانەی پرۆسەی ئازادکردنی لە ساڵی 2003، حکوومەتی هەرێمی کوردستان چەند بەندێکی مۆر کردووە لەگەڵ ژمارەیەک کۆمپانیای بیانی بۆ مەبەستی دەرهێنانی نەوت لە کوردستان، بەڵام لە ژێر رووناکی و ڕەوایی ئەو بڕگە دەستوورییەدا بە ئەندازەیەکی بەرفراوان گرێبەستی نەوتیی لەگەڵ چەند کۆمپانیای لۆکاڵی و دەرەکی واژۆ کران بۆ دەرهێنانی نەوت.
بە گوێرەی لێدوانی (د.ئاشتی هەورامی) وەزیری سامانە سروشتییەکانی حکوومەتی کوردستان (زۆر کۆمپانیا هەن پەرۆشن کار لە کێڵگەکانی نەوتی کوردستاندا بکەن، ئەمەش زۆر خۆشحاڵین بەوەی لەگەڵ ئەم کۆمپانیایانە گەیشتووینەتە رێککەوتنێک). هەر بەپێی وتەی وەزیری سامانە سروشتییەکان 15% داهاتی ئەو سەرچاوە نەوتیانە بۆ کۆمپانیاکانە ئەوەی دەمێنێتەوە (85%) دەگەڕێتەوە سەر داهاتی عێراق و ئەمەش داهاتێکی باشە بۆ سەر داهاتی گشتیی عێراق.
(د.ئاشتی هەورامی) ئاشکرای دەکات بەجگە لەو بیرە نەوتییانەی هەنووکە کاریان تێدا دەکرێت و نەوتیان لێدەرهێنرێت، زیاتر لە 24 کێڵگەی تر هەن لە ژێری چاودێریی حکوومەتدان. بەشێوەیەکی گشتیی بیست کۆمپانیای نەوتی بیانیی هەر یەک لە وڵاتەکانی (روسیا - کۆریای باشوور - نەمسا - بەریتانیا - هیندستان - نەرویژ - تورکیا - سویسرا - کەنەدا - فەڕەنسا - وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا) کۆنتراکتیان لەگەڵ حکوومەتی هەرێم واژۆ کردووە و سەرقاڵی دەرهێنانی نەوتن لە چەند ناوچەیەکی جیاجیای کوردستان، بێگومان چەند کۆمپانیایەکی تریش ئامادەییان دەربڕیوە کۆنتاک لەگەڵ حکوومەتی هەرێم ببەستن لەو بوارەدا.

لە واقیعدا وا پێویست بوو پەرلەمانی کوردستان لایەنی یەکەمی بڕیاردەر بوایە لە پرۆسەی دەرهێنانی نەوتی کوردستان، کەچی بەپێچەوانەوە بەشێک لە پەرلەمانتاران بێئاگایی خۆیان نیشان دەدەن لە چۆنێتی گرێدانی کۆنتراکت لەگەڵ کۆمپانیا بیانییەکان لەلایەن حکوومەتی هەرێمی کوردستانەوە. (شیروان حەیدەری) سەرۆکی فراکسیۆنی زەرد لە پەرلەمانی کوردستان رایدەگەیەنێت: لە بەستنی گرێبەندەکاندا حکوومەتی هەرێمی کوردستان نەگەڕاوەتەوە بۆ رای پەرلەمان و بێئاگایی خۆی نیشان دا لە وردەکاریی و چۆنێتی گرێدانی

ئەو بەندانە لەگەڵ كۆمپانیا بیانییەكان. لە هەمان كاتدا ئەندامانی لیژنەی پیشەسازیی و وزە و كانزاكان لە پەرلەمانی كوردستان تەئكید دەكەنەوە ئاگاداری ئەو گرێبەستانە نین حكوومەتی هەرێمی ئیمزای كردوون لەگەڵ كۆمپانیا بیانییەكانی بواری نەوت.
لەم بارەوە (بەرزان عەبدوڵڵا) ئەندامی لیژنەی پیشەسازیی و وزە و كانزاكان ئەو دەنگۆیە پشت راستدەكاتەوە كە لیژنەكەیان ئاگای لەو كۆنتراكتانە نییە حكوومەتی هەرێم مۆری كردوون لە بواری نەوتدا، لەوەختێكدا دەبوو ئەم لیژنەیە و خودی پەرلەمان بەم كارە هەستایە. جیا لەوەش حكوومەتی هەرێمی كوردستان سەرباری گووشارەكانی دەوڵەت لە بەغدادەوە، هەنووكە بەردەوامە لەسەر مۆركردنی گرێبەستەكانی لە بواری نەوتدا چوونكە وەك پسپۆران باسی دەكەن سەدان كێڵگەی نەوتی لە كوردستاندا هەن كە تا ئێستا كاریان تێدا نەكراوە و خراونەتە كارنامەوە بۆ ئەوەی لە ئایندەدا كاری گەڕان و بەرهەمهێنانی تێدا بە ئەنجام بگەیەنرێت.

بە پێی راپۆرتی (ئەزین عەبدولخالق) كە لە رۆژنامەی (رۆژنامە) بڵاوبووەتەوە: پسپۆرێكی ئەڵمانی كە لە بواری نەوتدا ئێستا لە كێڵگەكانی نەوتی تەقتەق كاردەكات لە بارەی ئایندەی گەشی هەرێمی كوردستان لە بواری دەرهێنانی نەوتدا دەڵێت (لە هەر كوێیەك بیر لێدەدەین، نەوت دێتە دەرێ). هەر بەگوێرەی هەمان راپۆرت: بەپێی ئەو روپێوە جیۆلۆجییەی كۆمپانیای (DNO) نەرویژیی لە ناوچەی زاخۆ كردوویەتی، پێدەچێت كێڵگەی تاوكی بە تەنیا نزیكەی (100) ملیۆن بەرمیل نەوتی یەدەگی خاوی تێدا بێت، بۆیە كۆمپانیاكە پلانی هەیە بۆ ئەوەی لە هاوینی ئەمساڵدا (2008) رێژەی بەرهەمهێنانی نەوت بگەیەنێتە (50 000) پەنجا هەزار بەرمیلی نەوتی خاو لە رۆژێكدا، لە كاتێكدا بەرزترین راددەی لە ساڵی رابردوودا لە 25 000 بەرمیل تێنەپەڕیوە لە رۆژێكدا.
دیارە ئەم بەرزبوونەوە و هەڵكشانە لەرێژەی دەرهێنانی نەوتی خاو لە كێڵگەكانی كوردستان كاریگەریی بەرچاوی دەبێت لەسەر ئابووری كوردستان، بێگومان هەر لەبەر ئەم فاكتەرەشە وەهای كردووە لە ناوخۆی عێراق و جیهانی عەرەبی و توركیا دەنگێكی ناڕەزایەتی زۆر بەرز بێتەوە بە دژی دەرهێنانی نەوت لەلایەن كوردەكانەوە، چوونكە روون و ئاشكرایە كوردستان دەتوانێت لە رێی ئابووری نەوتەوە لەسەر پێی خۆی رابوەستێت و پێش مەرجێكیشە بۆ هەنگاونان بەنیەتی دروستكردنی دەوڵەتی كوردستان، چون دامەزراندنی دەوڵەت بەبێ ئابووری و بازرگانییەكی بەهێز لە خۆكوژیی بەولاوە هیچ مانایەكی تر هەڵناگرێت، بۆیەكا ئەم پرسە زۆرترین كاردانەوەی لە دژ هەبووە هەر

لە ناوخۆی عێراقەوە تا دەگات بە تورکیا و ئێران و هەندێ دەوڵەتی ناوچەیی و جیهانیی.

ئاستەنگەکانی بەردەم دەرهێنانی نەوتی کوردستان

ڕۆژی 26112007 (حسەن شەهرستانی) وەزیری نەوتی عێراق بە فەرمی ڕایگەیاند مۆرکردنی هەموو گرێبەستە نەوتییەکانی حکوومەتی هەرێمی کوردستان یاسایی نین و بێ ئاگاداریی حکوومەتی ناوەندی واژۆ کراون، بۆیەکا حکوومەتەکەی کار دەکات بۆ هەڵوەشاندنەوەی سەرجەم ئەو گرێبەستانەی کوردەکان لەگەڵ کۆمپانیا بیانییەکاندا واژۆیان کردووە لەبواری دەرهێنانی نەوتدا. ئەم هەڵوێستەی شەهرستانی لە دوای کۆسپ خستنە بەردەم ماددەی 140 دووەمین هەوڵی ئاشکرای لایەنی عەرەبییە بۆ تەگەرە خستنە بەردەم هەندێ بڕگەی دەستووریی کە بەرژەوەندیی گەلی کورد مسۆگەر دەکات. ئەمەش ناڕەزایەتییەکی گەورەی لە ئاستی سیاسیی کوردستاندا لێکەوتەوە.
(نێچیرقان بارزانی) بە توندیی وەڵامی لێدوانەکانی شەهرستانی دایەوە، بە دوایدا سەرۆکی فراکسیۆنی زەرد لە پەرلەمانی کوردستان وێڕای ڕەخنەگرتن لەو هەڵوێستەی وەزیری نەوتی عێراق، وتی (شەهرستانی دەستەڵاتی ئەوەی نییە گرێبەستەکانی ئەمە هەڵوەشێنێتەوە). کاربەدەستانی حکوومەتی هەرێم لە دژی لێدوانەکانی شەهرستانی ڕایدەگەیەنن ئەوان بە پشت بەستن بە ناوەڕۆکی دەستووری عێراق گرێبەستە نەوتییەکانیان مۆر کردووە. ئەمەش لە بۆچوونی (جەمال عەبدوڵڵا) وتەبێژی فەرمیی حکوومەتی هەرێمدا جەختی لێکراوەتەوە کە دەڵێت (ئەو کێشەیە شەهرستانی دروستیکردووە، ئەمە بە پێی یاسای نەوت و غازی کوردستان ئەو گرێبەستانەمان واژۆ کردووە، ئەو یاسایەش کە لە پەرلەمانی کوردستان دەرچووە بەیاری بەڕێز مەسعود بارزانی سەرۆکی هەرێمی کوردستانی لەسەر دەرچووە، شەهرستانی وا دەزانێت ئەو گرێبەستانە یاسایی نین، ئەو با لە دادگای باڵای فیدراڵی شکات بکات، ئەوسا چاوەڕێی بڕیاری دادگا دەکەین، تا ئێستا شکاتی نەکردووە، چوونکە دڵنیا نییە لەوەی کە ئەو داوایە دەباتەوە).

بە پێچەوانەوە حکوومەتی هەرێم نەک ئەوەی بەویستی شەهرستانی گرێبەندە نەوتییەکانی نەوەستاندووە بەڵکو هەر بەردەوامە لەسەر کۆنتاکی نوێ لەگەڵ کۆمپانیا نەوتییەکان بۆئەوەی دەست بکەن بەدەرهێنانی نەوت لە کێڵگەکاندا. هەروەک (جەمال عەبدوڵڵا) ئاشکرای دەکات دوای ئەم ئاڵۆزیانەش حکوومەتی هەرێم بە مەبەستی دامەزراندنی پاڵاوگەیەکی نوێ لە ناحیەی تەقتەقی سەر بە قەزای

کەیە گرێبەستێکی هاوبەشی لەگەڵ هەردوو کۆمپانیای (ئینێک ئینێرجی تورکی و ئاراکسی کەنەدی) واژۆ کردووە!!. بەشێوەیەکی گشتیی بە درێژایی ئەم مانگ و نیوە جیا لە مشتومڕەکانی سەرکردەکانی کورد و عێراق لەمەڕ ماددەی 140 و هێزی پێشمەرگە و بودجەی هەرێم بەردەوامیشە لە گفتوگۆیەکی گەرم و پڕ لە ئاڵۆزیی لەبارەی گرێبەستە نەوتییەکان تا بتوانرێت لە میانەی کۆبوونەوە دوو قۆڵییەکاندا ئەو قەیرانە چارەسەر بکرێت، بەڵام تا راددەیەکی زۆر لایەنی عەرەبی مکوڕە لەسەر هەڵوێستەکانی و دەیەوێت جوگرافیای دەستکەوتەکانی کورد بەرتەسک بکاتەوە بە تایبەتی کورد لەماوەی ئەم چوارساڵە و نیوەی سەرقاڵیی ئەوان بە جەنگی تیرۆر و ململانێی تائیفی و مەزهەبییەوە توانیبووی زۆر مەرج بەسەر لایەنی عەرەبیدا بسەپێنێت، بەڵام ئێستا دەیانەوێت قەرەبووی ئەو قۆناغە بکەنەوە بە پاشەکشەپێکردن بە مافەکانی گەلی کورد، ئەم گووشار و پلانە بەردەوامانەی دەستەڵاتدارانی عێراق (نێچیرڤان بارزانی) گەیاندە ئەو رادەیە لە بێزاریی، زۆر بەراشکاویی و سەرسوڕمانەوە بە رۆژنامەی (دەیلی تەلەگراف)ی بەریتانیی بڵێت: (ئایا ئێمە هاوبەشین لە حکوومەت یان نا؟ چوونکە هەست ناکەم وا بێین).

هەندێک لە چاودێران و سیاسەتمەدارانی کورد لە دەرەوەی بازنەی دەستەڵات هۆکاری ئەم تەنگژە و قەیرانە دەگەڕێننەوە بۆ کەمتەرخەمیی سەرکردایەتی کورد کە کاتی خۆی ئەم مەسەلانەی چارەسەر نەکردووە. محەمەدی حاجی مەحمود سکرتێری پارتی سۆسیال دیموکراتی کوردستان، وێڕای ئەوەی رایدەگەیەنێت (هیچ عەرەبێک بە عەمەلی دەستی کورد نییە). رەخنە لە مامەڵەی کورد دەگرێت کاتی خۆی کێشەکەیان نەبڕاندووەتەوە، دەڵێت (دەرهێنانی نەوت مافی خۆمانە، بەڵام نەوتێک دەردەکەین 17% بۆ ئێمەیە، ئەو نەوتەی لە کوردستان و بەسرە دەڕوات کورد هەر لە 17%ی هەیە، دەبوو کاتی خۆی ئەمەمان جێبەجێ بکردایە، دەبوو ئەوە بکرایە ئەو ناوچانەی نەوتەکەی لێ دەردەکرێت دەبێت 5% بۆ ئەو ناوچەیە سەرف بکرێت وەکو لە هەموو جیهاندا وایە).

زۆر بە کورتی عەرەبەکان ئەم کارتەیان وەک فشارێکی تر لە دژی کورد راکێشاوە و بە پێی هەندێک هەواڵیش کاریگەریی زەریان داناوە لەسەر ئاستی دەرەوە. بە نموونە لەرۆژی 1012008 (عاسم جیهاد)ی وتەبێژی وەزارەتی نەوتی عێراق بە ئاژانسی (دەنگەکانی عێراق)ی راگەیاند: وەزارەتەکەیان مامەڵە لەگەڵ هیچ کام لەو کۆمپانیایانە ناکات گرێبەستیان بە دەرهێنانی نەوت لەگەڵ حکوومەتی هەرێمی کوردستان واژۆ کردووە. لەلایەکی ترەوە وا باس دەکرێت کۆریای باشوور بەهۆی

هەوڵی دیپلۆماسیی و ترسی بچڕانی پەیوەندییەکانیان لەگەڵ تورکیا گرێبەندی تری نەوتی لەگەڵ هەرێمی کوردستان واژۆ ناکات. یان بەپێی هەواڵی هەندێک سەرچاوەی ئاگادار (عومەر فەتاح) جێگری سەرۆک وەزیرانی کوردستان و (ئاشتی هەورامی) وەزیری نەوت لەو سەردانەی بۆ ئەمەریکا کردبوویان بێ ئومێدبوون لە هەڵوێستی ئەمەریکاییەکان چوونکە بەچوونەکی وەک بەچوونی (شەهرستانی)یان هەبووە لە بارەی دەرکردن و سوود وەرگرتنی کورد لە نەوتی ناوچەکانی ژێر دەستەڵاتی حکوومەتی هەرێم.

بەجگە لەمانە بە پێی هەواڵی رۆژنامەی (میریار) جێن نیگرۆپۆنتی جێگری وەزیری دەرەوەی ئەمەریکا بە بەرپرسانی کوردی راگەیاندووە بە واژۆکردنی هەر گرێبەستەکی نەوتی وا پەیوەستە بگەڕێنەوە بۆ رەزامەندیی و رای وەزارەتی نەوتی عێراقی. ئەم رایە جارێکی تر لەلایەن خودی (جۆرج بوش)ی سەرۆکی ئەمەریکاوە داکۆکی لێکراوە و تەئکیدی لەسەر کراوەتەوە، چوونکە بە گوێرەی هەواڵی رۆژنامەی (واشنتۆن پۆست): جۆرج بوش بە سەرجەم کەمپانیاکانی دەرهێنانی نەوتی ئەمەریکیی راگەیاندووە هیچ بەندێکی نەوتیی لەگەڵ حکوومەتی هەرێمی کوردستان واژۆ نەکەن، بەبێ ئەوەی رەزامەندییان لە وەزارەتی نەوتی عێراقەوە وەرگرتبێت. بە شێوەیەکی گشتیی بە بەرینی ئەم ماوەیە گووشار لەسەر لایەنی کوردیی بوو بۆ راگرتن و هەڵوەشاندنەوەی گرێبەستە نەوتییەکان، هەرچەند لە ناوەڕاستی مانگی رابردوو وەفدی کوردیی بە سەرۆکایەتی (نێچیرڤان بارزانی) بۆ چارەسەری ئەم کێشانە چوونە بەغداد، بەڵام کێشەکان بە هەڵواسراویی و وەکو خۆیان ماونەتەوە، بەڵام هێشتا دەرفەت ماوە بۆ گفتوگۆی زۆرتر لەو بارەوە کە لە رۆژانی داهاتوودا پێدەچێت لێک نزیکبوونەوەی باشتر بێتە ئاراوە.

دایەلۆگ و نزیکبوونەوە

حسێن شەهرستانی لە رۆژی 812008 بە کەناڵەکانی میدیای راگەیاند: لە ماوەیەکی نزیکدا بە خۆی دێتە کوردستان و سەردانی پەرلەمانی کوردستان دەکات تا بە دایەلۆگ چارەسەری ئەو کێشەیە بکات کە لەسەر پرسی دەرهێنانی نەوت لەنێوان هەردوو لایەنی عێراقی و کوردیدا سەریهەڵداوە، لە هەمان وەختدا رەخنەی لە کەناڵەکانی راگەیاندن گرت کە لەدوانەکانی ئەویان وەک خۆی نەگەیاندووە و مەسەلەکەیان زیاد لە پێویست فوو تێکردووە و گەورە کردووە، لەلایەکی تریشەوە سەرچاوەیەکی ئاگادار لە وەزارەتی نەوتی عێراق کە نەیویست ناوی ئاشکرا بکرێت بە رۆژنامەی (رۆژنامە)ی راگەیاندووە: دانوستان بەردەوام بە نهێنی هەیە لە نێوان حکوومەتی بەغداد و حکوومەتی هەرێمەدا لەسەر ئاستی سەرۆک وەزیران بۆ یەکلاکردنەوەی کێشەی

گرێبەستە نەوتییەکان.

لە واقیعدا هەست بەوە دەکرێت هەندێک لەک نزیکبوونەوە هەیە لەسەر مستەوای باڵای هەردوولا بۆ چارەسەرکردنی ئەو دۆزە، بەڵام ئەوی بۆ نهێنی و شاراوەیی مابێتەوە ئەوەیە نازاندرێت ئاسۆی چارەسەر روونە یان نا؟ یان ئایا کام لا مل دەدات بە خواستی لاکەی تر؟ ئەوەی لە سەرەتاوە ئاشکرایە لایەنی کوردیی نەرمی نانوێنێ چوونکە پشت ئەستوورە بە بەڵگەیەکی دەستووریی کە بەپێی ئەو بەڵگەیە دەستەڵاتەکەی رێگە پێدراوە بە دەرهێنانی نەوتی ناوچەکانی خۆی. وا بڕیاریشە بە نزیک خستنەوەی بەچوونەکان و دایەلۆگ و گرتنەبەری رێوشوێنی پێویست بۆ چارەسەری قەیرانەکە بە گوێرەی لێدوانی وتەبێژی فەرمیی حکوومەتی هەرێم شاندێکی باڵای کوردستان بە سەرۆکایەتی نێچیرڤان بارزانی لەم مانگەدا دیسان سەردانی بەغداد بکەن و لە نزیکەوە چاویان بکەوێت بە سەرۆک وەزیران و وەزیری نەوتی عێراق و هەندێ کاربەدەستی تری باڵای کابینەکەی (نوری مالیکی).

د.مەحموود عوسمان، ئەندامی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق روونکردنەوەی زیاتر دەداتە کەناڵەکانی راگەیاندن و دەڵێت (هەردوولا بڕیاریانداوە وەزارەتی نەوتی عێراق و وەزارەتی سامانە سروشتییەکانی هەرێم لیژنەیەک دروست بکەن و بریتی بێت لە خەبیر و لێزانەکان و ئەوانەی پەیوەندییان بە مەسەلەی نەوتەوە هەیە و سەیری هەموو ئەو گرێبەستانە بکەن و دیارییان بکەن و کەموکوڕیی و بەچوونەکانیان لەسەر بنووسن، بۆ ئەوەی بۆ ئەو لیژنەیە راپۆرتێک بنووسێت و پێشکەش بەسەرۆک وەزیرانی هەرێم و سەرۆکی حکوومەت و کۆماری عێراقی بکات). بە شێوەیەکی گشتیی هەردوولا ئامادەییان دەربڕیوە بۆ گفتوگۆ و دۆزینەوەی رێگەچارەی ئەو قەیران و تەنگژەیە بە رێگەی دایەلۆگ و لێکتێگەیشتن، هەروەک وتمان هێشتا دیارنییە ناوەڕۆکی دانیشتنەکان چی لەخۆ دەگرن، هەروەک ئاشکرا نییە ئایا دەتوانن بە گفتوگۆ بگەنە ئەنجامێکی وەها هەردوولا پێی رازی بن یان نا؟.

ئەنجامگیریی

لێدوانەکانی سەرەتای حسەین شەهرستانی و هەوڵدان بۆ گووشار خستنە سەر حکوومەتی هەرێمی کوردستان بە مەبەستی راگرتنی گرێبەستە نەوتییەکان، بارۆمەترەکە نیشانیدا حکوومەتی عێراقی بەردەوامە لە قووتکردنەوەی لەمپەر لە بەردەم کوردەکانی باشووردا، ئەگەر دوێنێ هەموو ئاستەنگەکان لەبەردەم ماددەی 140 بووبن، ئەمڕۆ دوای تەواوبوونی وادەی یاسایی و دەستووریی ماددەی 140، لە رێگەی کێشە

دروستکردن بە ژمارەی هێزی پێشمەرگەی کوردستان و دواخستنی بودجەی دیاریکراوی هەرێمی کوردستان و بە نایاسایی لە قەڵەمدانی گرێبەندە نەوتییەکان دەستکەوت و پێشکەوتنەکانی کورد لە عێراقدا بچووک دەکەنەوە و ناچاری دەکەن بە کەمتر سازش بکات. ئومێدێکی کەم ماوە بەم زنجیرە گفتوگۆیەی وا بڕیارە لەم مانگەدا ئەنجام بدرێن، ئەگەرنا کورد هیچ ڕێگەیەکی تری نییە بێجگە لە پەنابردن بۆ شکاتکردن لە دادگای فیدراڵییی، خۆ ئەگەر ئەو شکاتکردنەش ئاکامێکی ئەوتۆی نەبوو لە بەرژەوەندیی کورد، رەنگبێ هیچ کارتێکی تر نەبێت کورد رایبکێشێت، مەگەر بڕیاری کشانەوە لە حکوومەتەکەی دکتۆر مالیکی بدات کە وا پێویست بوو لە دەمێکەوە ئەم بڕیارەی بدایە.

چاپتەری دووەم

کورد لە نێوان درێژەدان بە بەشداریی و کشانەوە

لە حکوومەتی نوری مالیکی

لەگەڵ هاتنی ساڵی نوێ (2008) مانگی هەنگوینی کورد لەگەڵ حکوومەتی عێراقی و لایەنەکانی عەرەبیی نێو گۆڕەپانی رامیاریی ئەو وڵاتە بەرەو کۆتایی هاتن پێلی هاویشت، بەواتایەکی تر لە نیوەی دووەمی ساڵی رابردوو بەو لاوە، ناکۆکی قووڵ و قەیرانی گەورە لە نێوان کورد وەک بەشێکی بەهێز لە حکوومەت لەلایەک و حکوومەتی نوری مالیکی لەلاکەی تر سەریهەڵدا و رۆژ لە دوای رۆژ لە بری چارەسەربوون گەورەتر دەبن!!. هەنووکە جگە لەوەی نوری مالیکی هەوڵی پەراوێزخستنی ویستەکانی کورد دەدات، دەنگۆی ئەوەش بڵاوە سەرۆک وەزیرانی عێراق ئەو یادداشتنامەیەی پەراوێز خستووە لیستی هاوپەیمانی کوردستان بۆ چاکسازییکردن لە کابینەکەی دکتۆر نوری مالیکی رادەستی دەوڵەتی کردووە. جیا لەمەش نوری مالیکی لەمانگی رابردوو لە شاری لەندەن بە رۆژنامەی (الشرق الاوسط) راگەیاند (عێراق وڵاتێکی عەرەبییە و نابێت لە دەوروبەری عەرەبییەکەی دابڕێت). ئەم لێدوانە راستەوخۆ دژی کورد و ئێجیندای سەرکردایەتییەکەیەتی لەم بەشەی کوردستان و لە هەمان کاتدا هەڕەشەیەکە لەسەر سیستمی فیدراڵیزم لە عێراقدا، چوونکە لە وڵاتێکی ناسنامە عەرەبیدا هەموو بانگەشەیەک بۆ یەکسانی و مافی ئەوانیتری ناعەرەب جگە لە درۆ چیتر نییە.

بە بڕوای (ئەندرێ هوریۆ) فیدراڵیزم لە هاوبەشێتی چەند دەوڵەتێک پێکدێت و پەیوەندییەکی یاسایی نێوخۆیی پێکیانەوە دەبەستێتەوە. بەڵام لە کاتێکدا بڕیار بێت لە وڵاتێکدا بژیت ناو و ناسنامەی عەرەبی و سیاسەتی نێوخۆیی و دەرەکیی بە دەستی عەرەبەوە بێت هەر

بانگەوازێک بە هاوبەشێتی لە وەهم بەولاوە هیچی تر نییە، تەنانەت بە سەرنجدان لەم ماوەیەی تێدەپەڕێت دەبینین وەک جاران لەلایەن سەرکردایەتی کوردەوە باسی فیدراڵیزم و یەکێتی ئارەزوومەندانە ناکرێت لە عێراقدا، چوونکە کورد دیسان لەسەر هەمان پێوەری برا بچووکی ژێر فەرمانی برا گەورەی عەرەب لە عێراقدا هاوبەش و بەشدار کراوە لە حکوومەت و ئەرگانەکانی تردا. (ئەو مسەدەیەی “د.مەفەق ئەلروبەیعی” لە ژێر ناوی پڕۆژەی ئاسایشی نەتەوەیی عێراق لە دووتوێی 57 لاپەڕەدا بڵاویکردووەتەوە زۆرتر لە پڕۆژەی ئاسایشی نەتەوەیی عەرەبیی دەچێت، بەو پێیەی بە هیچ کلۆجێک ئاماژە بە چەمکی فیدراڵیزمی نەکراوە و کورد و کوردستانی تێدا پەراوێز خراوە، بەڵگە و پاڵپشتێکی ترە بە راستیی ئەم روانگەیەی ئێمە). بەدەر لە پێچانەوە و داخستنی فایلی فیدراڵیزم، لایەنی کوردیی هەندە لاواز بووە عەرەبە عێراقییەکان گەمە بە ویستەکانی دەکەن، هەر لەبەر ئەمەش حکوومەتی عێراقی لە چەندین ئاستی جیاوازدا دەتوانێت بە ئاسانیی کێشە بۆ کورد و هەرێمی کوردستان دروست بکات. بەشێوەیەکی گشتیی گرنگترین ئەو لایەنانەی مایەی ناکۆکی سەرەکی لایەنی کوردیی و حکوومەتی عێراقە خۆی لەم چوار کێشە زۆر گرنگەدا دەبینێتەوە کە بریتین لە:

یەکەم: کۆسپ دروستکردن لە بەردەم جێبەجێکردنی بڕگەکانی ماددەی 140 دەستووری هەمیشەیی عێراق. وێڕای جێبەجێ نەبوونی ئەم ماددەیە لە وادەی دەستنیشانکراویدا، لە سەرێکی ترەوە چوونی ئەو دۆزە بە نێو مەنگەنەی سیاسەت و بەرنامەی پڕ ڕۆتین و بیرۆکراتییەتی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان و درێژکردنەوەی ماوەی جێبەجێکردنە بۆ شەش مانگی دیکە، دەربەی دەڕاندنی ئەو دۆزەیە، چوونکە هەموو ئاماژە و ڕێکەوتنە سیاسیی و نێودەوڵەتی و هەرێمییەکان لە غیابی کارایی سیاسەتی کوردیدا زەنگی دروستکردنی ویلایەتێکی سەربەخۆ لە عێراق لێدەدەن (برۆکسلی عێراق) لەسەر خاکی کەرکوک.

سەرەڕای ئەمانەش حکوومەتی نوری مالیکی و ستافە شۆڤێنییەکەی کۆسپ دروست دەکەن بە تایبەت لە ڕێی سستی خستنە نێو کاری لیژنەی جێبەجێکردنی ماددەی 140. تا ئەوەی (د.رائید فەهمی) سەرۆکی لیژنەکانی جێبەجێکردنی ماددەکە هاواری لە بەرزبووەوە و لە نێوەڕاستی مانگی رابردوو رایگەیاند: تا ئێستا نوری مالیکی سەرۆک وەزیرانی حکوومەتی عێراقی فیدراڵ وەڵامی راسپاردەکانی لیژنەی جێبەجێکردنی ماددەی 140 ی نەداوەتەوە کە بریتین لە ریفراندۆم و ئاماری پارێزگای کەرکوک و ناوچەکانی دەوروبەری. دیارە وەک پێشوو نوری مالیکی و کاستەکەی لە پۆستە باڵاکانی حکوومەتی عێراقیدا دەخوازن لەو ڕێگەیەوە دۆخێک بهێننە پێشەوە نەک لە ماوەی شەش

مانگی تردا بگرە لە ماوەی شەش ساڵی تریشدا ماددەکە هیچی لە نەچەتە پێشەوە بە گوێرەی ناوەڕۆکی دەستووری هەمیشەیی عێراق.
دووەم: کێشە دروستکردن بە دەرماڵەی هێزی پێشمەرگەی کوردستان. دروستکردنی ئەم کێشەیە بە دەرماڵەی پێشمەرگە جگە لە نیشاندانی کینەی خەڵەسک و قینی پەنگخواردووی هەندێک لە کاربەدەستانی حکوومەتی نووری مالیکی بەرانبەر بەو گاردە رزگاریخوازە کوردستانییە، جۆرێکیشە لە قارسکردنی بودجەی هەرێم و داشکاندنی رێژەی پارەی کورد لە عێراق و دروستکردنی کەموکوڕیەک لە بودجەی کوردستاندا تا شەلەلێکی گەورەتر و درزێکی بەرینتر لە ئابووری داتەپیوی کوردستاندا دروست ببێت، ئەمە گەمەیەکی بەردەوامە عەرەبە دەستەڵاتدارەکانی عێراق بە مەبەستی تەنازولپێکردنی زیاتری کورد لە ماف و ئازادییەکانی پێیەوەی دەکەن.
سێیەم: دژایەتیکردنی گرێبەستە نەوتییەکانی حکوومەتی کوردستان لەگەڵ کەمپانیا بیانییەکان. ئەم کێشەیە دەچێتە نێو پەڕوباڵکردنی کورد لە رووی ئابوورییەوە. رەنگبێ تورکیا رۆڵی کاریگەری لەم پرسەدا هەبێت، چوونکە بە ساڵان تورکیا نەخشی لەسەر سیاسەتی نێوخۆی عێراق هەبووە، لەم بوارەدا تورکیا مەبەستییەتی فشار بخاتە سەر لایەنەکانی عەرەبی تا دەرهێنانی نەوت لەکوردستان رابگرن، چوونکە تورکیا وا بیر دەکاتەوە دەرهێنانی نەوت لەلایەن کوردەکانەوە هاوواتای دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردییە وەک دراوسێی وڵاتەکەی. ئەمە بە لە بیرکردنی تەقینی ئێران لە بەهێزبوونی کورد لە عێراقدا.

چوارەم: هەوڵدان بە داشکاندنی رێژەی دیاریکراوی بودجەی کوردستان لە بڕی 17% بۆ 13% کەمتریش. هەرچی لەبەینە لە بودجەی پێشووی کوردستان تاکتیکێکی هەمەلایەنەی عەرەبە عێراقییەکانە بۆ سەرقاڵکردنی کورد بە هەندێ مەسەلەی لاوەکی و لا بەلاوە تا یەکەکی لەوە گرنگتری لە زەوت بکەن. بە بڕوای (د.محەمەد ئەحمەد) سەرەکی لیستی یەکگرتووی ئیسلامی کوردستان لە ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق (بەرپرسانی بەغداد دەیانەوێت لە رێگەی شەڕی ئابوورییەوە کورد سەرقاڵ بکەن و ئەولەویەتی کارەکان تێکبدەن، وەک چۆن لەو رێگەیەوە کاتی جێبەجێکردنی ماددەی “140”یان تێپەڕاند و لە وادەی خۆیدا جێبەجێ نەکرا). ئەم هەوڵە ئەگەرچی سەری نەگرت و دواجار بودجەی ئەمساڵیش هەروەک ساڵانی پێشوو (17%) بوو، بەڵام ئەم سەخڵەتی و بەنە و بەردەیە لەسەر کورد هەر بەردەوام دەبێت و دەشێ لە ساڵەکانی داهاتوودا سەختتر و گرانتر خۆ بنوێنن و وەک ئێستا ئاسان و هەرزان لێی دەرنەچین، چون بە بەراورد بە ساڵانی پێشووتر

عەرەبەکان زیاتر کورد گەمارۆ دەدەن و لە مافەکانی قارس دەکەن.
وێنەی رووتی بارودۆخە سیاسییەکە ئەوەیە: دەست و هاوبەشەکانی کورد لە حکوومەت و چوارچێوەی هاوپەیمانێتییە چەند قۆڵییەکاندا، نەیارە سەرسەختەکانی جێبەجێ و هاتنەدی ویستەکانی کوردن لەم وڵاتەدا، ئەو ئیمەیجەی بۆ درێژایی ئەم چەند مانگە لەدەستە نەزیکەکانی کورد دەبیینین، ئەو وتەیەی (سالەح موتڵەگ)ی سەرۆکی بەرەی دایەلۆگی نیشتمانی عێراقیمان بیر دەخاتەوە، لە وەڵامی ئەو پرسیارەی بۆچی هەمیشە دژایەتیی داخوازییەکانی کوردەکان دەکات؟ بە کەناڵی (العربیە)ی راگەیاند (من دژی خواستەکانی ئەوان نیم “واتا کورد” ئەگەر ماقووڵ بن و هەڵوێستەکانیشم ئاشکران، هەقوایە ئەم پرسیارە ئاڕاستەی ئەو کەسانە بکرێت لە سەرەوە لەگەڵیانن و لە ژێرەوەش تەنها دژایەتییان دەکەن). دروست ئەم لێدوانەی موتڵەگ هاوواتای ئەو دەخێیە ئەمڕۆ کوردی لە چوارچێوەی عێراقدا پێدا تێدەپەڕێت.
جەنگەی واق وڕمانە هەروا بە خۆرایی و جادوویی و چاوەڕوانەنکراوانە دەستەکانی دوژنەمان لە (عێراقی هیوا و ئاشتیدا) خوێنەکانی ئەمڕۆمان دەکوژن!! هاوپەیمانەکانی دوژنەمان نەیارە سەرسەختەکانی ئەمڕۆن، بەڵام دوژنەکانی دوێنێ پەیماندرابوو ئەمڕۆ پێچەوانەکەی بەسەرماندا فەرز دەکرێت!! کەوابوو راستە بێژین کورد لەم ساتەوەختەدا لە بارەکی خنکێنەر و لە بەردەم قەیرانەکی سەختدایە، کورد تەزقاڵێک ماف و دەستکەوتی ماوە برای عەرەبی چاوەڕێشمان دەخوازێت لەوی بقرتێنێت و بە زیاد و زۆری دەزانێت، کەچی کورد وەک ئەوەی بە ماددەی هەشبەر سەکرابێت هێر خۆریکی چڕینی سروود و مارشی (موگنی موگنی)یە!!.

هەڵوێستی فەرمیی کورد لە مەڕ حکوومەتی مالیکی
بەجگە لەوەی کاربەدەستانی باڵای رامیاریی کورد حکوومەتی نوری مالیکی بە فاشیل و کەمتوانا و گەندەڵ تۆمەتبار دەکەن، (لەم دوا دواییەدا گۆڤاری گوڤان فایلی گەندەڵییەکانی کابینەکەی نوری مالیکی هەڵدەداتەوە!) هاوکات رایدەگەیەنن ئەدای ئەو حکوومەتە لە هەموو رووێکەوە پێچەوانەوەی ناوەڕۆکی دەستووری هەمیشەیی پەسەندکراو و دەنگ بەدراوی عێراقی فیدراڵ و پێکهاتنە سیاسییەکانی کوردە لەگەڵ لایەنەکانی عەرەبی عێراقی. کاردانەوەی کورد سەرەتا لە ناڕەزایەتی دەربڕین و رادەستکردنی یادداشتنامەوە دەستی پێکردووە تا ئەوەی باس لە گۆڕینی کابینەی نوری مالیکی دەکرێت و ناو بەناویش دەنگەی هەوڵی کشانەوە لە حکوومەت دەبیسترێت.
(دەڤید ئیگناتەس) لە رۆژی 9-1-2008 لە ستوونەکی رۆژنامەی (واشنتەن پۆست)دا نووسیویەتی: لە بەغداد گروپەکی نوێ کار بە

لابردنی نوری مالیکی سەرۆک وەزیرانی عێراقی دەکات، ئەگەرچی واشنتۆن ئامۆژگاریی داوە بەوەی حکوومەت نەگۆڕێت. لەمبارەوە بەرپرسێکی پایەبەرزی ئەمەریکی لە بەغداد پێیوایە ئەمە دوا ساتەکانی (شکاندن و داڕمان)ی حکوومەتی مالیکییە. فشار و پاڵەپەستۆ نوێیەکانیش دژ بە نوری مالیکی لە سەرکردە کوردەکانەوەیە. هەندێک لە چاودێرانی سیاسیی تێبینی دەکەن شێوازی فشار خستنە سەر مالیکی لەلایەن کوردەکانەوە لە رێی گرێدانی چەند هاوپەیمانییەکی تازەوە خۆی دەنوێنێت، بە تایبەت ئەو رێکەوتنەی دوو پارتە سەرەکییەکەی کوردستان لەگەڵ حزبی ئیسلامی عێراقی سووننە مەزهەب لە ماوەی رابردوودا هاتە گرێدان و راگەیاندن، جگە لەوەی هەوڵێکە بۆ بەهێزکردنی پێگەی کورد، بە بڕوای توێژەرانی سیاسیی ئەم رێکەوتنە سێ قۆڵییە فۆرمێکیشە بۆ لاواز و تەنگەتاوکردنی حکوومەتی نوری مالیکی، یان بە واتایەکی تر پیشاندانی قورساییەکی نوێی کوردە لە عێراقدا.

لای خۆیەوە (د.مەحمود عوسمان) ئەندامی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق لەسەر لیستی هاوپەیمانی کوردستان بە دووری دەزانێت ئەم هاوپەیمانێتییە بۆ لاوازکردنی پێگەی حکوومەتی نوری مالیکی بێت و بە راشکاوانە دەڵێت (ئەمە بۆ لاوازکردن نییە، چوونکە حزبی ئیسلامی یەکێکە لە حزبە سەرەکییەکانی سووننە و رێکەوتنی لەگەڵ دوو حزبە سەرەکییەی کوردستان نزیکی دەخاتەوە لە حکوومەتەکەی مالیکی و نزیک دەبێتەوە لە لیستی شیعەکان و نزیکیش دەبێتەوە لە رێکەوتنە چوار قۆڵییەکە و وا دەکات وەزیرەکان زیاتر نزیک بنەوە و بێنەوە ناو حکوومەت، بۆیە ئەم مەسەلانە لاوازکردنی حکوومەتی نوری مالیکی نییە).

واقیع و پێشهاتە بە دەستوبردەکانی گۆڕەپانی سیاسیی و ئاڵوگۆڕە خێراکانی نێوخۆی عێراق پێچەوانەی ئەو دەربڕینەی (د.مەحمود عوسمان) دەسەلمێنن، چوونکە ئاشکرایە لایەنی کورد دوای ناهومێدبوون لە بەشێکی زۆر لە شیعە کاربەدەست و حاکمەکان رووی لە هاوپەیمانێتی سووننەکان و حزبی ئیسلامی کردووە. ئەم رێکەوتنە سێ قۆڵییە دەربڕی خراپیی رەوشی کوردە و هیچ نەبێت لەگەڵ بەشێک لە شیعەکان هاوسۆزیی و هاوپەیمانێتییەکانی گۆڕانی بەسەردا هاتووە کە دواجار رەنگبێ ئەو رێکەوتنە چوار قۆڵییەی کورد تێیدا یەکێکە وەک خۆی نەمێنێتەوە و بەرەو لەبەریەک هەڵوەشان بڕوات، هەرچەندە ئەم پێشبینییە تەنێ دیتنێکە نەک واقیع، بەڵام بە پشت بەستن بەو رووداو و گۆڕانکارییانەی روو دەدەن نا بێت بە ئەگەرێکی دوور سەیری بکەین.

کورد چی دەکات و دەبێت چی بکات؟

د.بەرهەم ساڵح لە دیمانەیەکیدا لەگەڵ ڕۆژنامەی (الشرق الاوسط) نیەتەکانی کورد دەردەخات و ڕایدەگەیەنێت (لایەنی کوردیی نایەوێ حکوومەتی نوری مالیکی بگۆڕێت یان لێی بکشێتەوە، کورد دەیەوێ گۆڕانکاریی و چاکسازیی لە کابینەکەیدا بکات). زۆرێک لە سەرچاوە ئاگادارەکان هەمان بۆ ئەو ڕاستییە دەکەن کورد لە خودی مالیکی و حکوومەتەکەی ناهومێد بووە و لە بەردەم دووڕیانێکدایە: بە پاشەکشە یان درێژەدان بە بەشداریی. چون لە ماوەیەکی کورتدا بۆی دەرکەوتووە هیچ گۆڕانکارییەکی ئەوتۆ ڕووینەداوە، حکوومەتی مالیکی لە حکوومەتەکانی پێشووی عەلاوی و جەعفەری جیا بکاتەوە. (تەنە دەموچاوەکان گۆڕاون)، هەر بەم هۆیەوە و بە سەیرکردنی مێژووچەی کابینەی نوری مالیکی دەرکەوتووە عەرەبی عێراقی دەیەوێ سووک و باریک بەڕێکە لە ژێر پای کورد رابکێشێت و ڕەنج بە “با”ی بکات.
بەشێک لە ڕامیارانی کورد لەو باوەڕەدان کشانەوە لە حکوومەتی نوری مالیکی نەک چارەسەری کێشەکان ناکات بەڵکو دەبێتە فاکتەری سەرهەڵدانی فەوزا و کێشەی چارەسەرنەکراو و گەورەتر و قووڵتر کە بەتەواوی شیرازەی عێراق تێکدەدات و زیانەکانی زۆرتر دەبن لە سوودەکانی. (د.فوئاد مەعسوم) سەرۆکی لیستی کوردیی لە ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق پێیوایە (هەڵوەشاندنەوەی حکوومەتی ئێستا و کارکردن بە پێکهێنانی حکوومەتێکی نوێ لە بەرژەوەندیی هیچ لایەکدا نییە و دوور نییە وەلات تووشی قەیرانێکی سیاسیی گەورەتر بکات..
کورد لەگەڵ هەڵوەشاندنەوەی حکوومەتەکەی مالیکیدا نییە لەبەرئەوەی لەم قۆناغەدا لە بەردەم جێبەجێکردنی چەندین ئیستحقاقی دەستووریدایین لەوانە وەک جێبەجێکردنی ماددەی سەد و چل). لەلایەکی ترەوە (قادر عەزیز)ی سکرتێری حزبی زەحمەتکێشانی کوردستان بۆچوونێکی هاوشێوەی بیروڕاکەی (د.فوئاد مەعسوم)ی هەیە و دەربارەی بەکارهێنانی کارتی بایکۆت و کشانەوە لە حکوومەتی عێراق لەلایەن کوردەوە ڕایدەگەیەنێت (هێشتا بکرێت پەنا بۆ کارتی لەو جۆرە نەبەین باشە، چوونکە نە بارودۆخی عێراق، نە هاوکێشەکان، نە وەزعی ناوخۆی هەرێمی کوردستان بۆ ئەوە لەبار نییە ئەو هەڵوەستە بەرامبەر بەغداد وەربگیرێت).
لایەنگرانی ئەم دیتنە جیا لەپاساو هێنانەوەی نالەباریی بارودۆخی سیاسیی و ڕێگریکردن لە نانەوەی قەیرانی سەخت و قووڵتر ڕایدەگەیەنن پێشتر ئەم ڕێگە و ئەگەرە لەلایەن چەندین گروپ و پارتی دیکەوە تاقیکراوەتەوە و هیچ لە بارودۆخ نەگۆڕاوە جگە لە چوونە پەڕاوێزی ویستی ئەو لایەنانەی بەهەر هۆیەک بووە بایکۆتی

حکوومەتیان کردووە، بەیەکا پاش ماوەیەک ناچاربوون هەوڵی گەڕانەوە بۆ نێو حکوومەت و رێگەی بەشداریی لە عەمەلییەی سیاسیی عێراق بگەرنەوە بەر، بەڵام ئەوەی خاوەنانی ئەم روانگەیە پێیان پێنەبردووە: سەیرکردنی سەنگ و قەبارەی راستەقینەی ئەو لایەن و پێکهاتانەیە لە حکوومەت پاشەکشەیان کردووە یان دەیکەن، لەبەرئەوە غەدرێکی گەورەیە کردەی بایکۆتی کورد بە بایکۆتی حزبی فەزیلە یان رەوتی سەدر بەراوورد بکرێت، چوونکە یەکەمیان نوێنەرایەتی نەتەوەیەک دەکات و دووەمیان دەمڕاستی بەشێکی کەمی پەیڕەوکارانی ئاینزایەکە، کورد نەتەوەیەکە و پشت ئەستوورە بە هێزی لەبن نەهاتووی گەلێک نەک وەک ئەوەی لینین وەسپی دەکات (شمشێری مقەبا)ی بەدەستەوە بێت. لە بەرامبەر دیتنی لایەنگرانی مانەوەی کورد لە چوارچێوەی حکوومەتی مالیکی دژە بۆچوونێک هەیە پێیوایە، کورد دەرگیری کێشەی گەورە بووەتەوە لەلایەن حکوومەتی ناوبراوەوە کە خەریکە دەسمایەی دەستی دەدۆڕێنێت و زۆر بەربەستی گەورە لەبەردەم کوردن، پێویستی ئەوە دەهێنێ پێشەوە لایەنی کوردیی لەم دوا دواییەدا هەڵوێست وەربگرێت و راستەوخۆ بڕیاری کشانەوە لەو حکوومەتە بدات.

(د.مەحمود عوسمان) بە رۆژنامەی (الزمان)ی وتووە (ئەگەر ئەو وتوێژانەی نوری مالیکی لەگەڵ نێچیرڤان بارزانی دا لەو بارەیەوە ئەنجامی دەدات شکست بهێنن، دوور نییە هاوپەیمانی کوردستان بکشێتەوە لە حکوومەتەکەی مالیکی و بەوەش ئەو حکوومەتە رێژەی دەستووریی خۆی لە دەست دەدات). لە بەردەوامیی ئەم کێشانە و دەنگدانەوەی لە میدیا جیهانییەکاندا، رۆژنامەی (لەس ئەنجلەس تایمز) لە سەرەتای ئەم مانگەدا دەربارەی هەڵوێستی لایەنی کورد بڵاوی کردووەتەوە: (لەم چەند هەفتەیەی رابردوودا لەلایەن هاوپەیمانیی کوردستان و ئەنجوومەنی باڵای ئیسلامیی و هەندێک هێزی ترەوە هەڕەش لە مالیکی کراوە کە متمانەی لێبسەنرێتەوە و لە بەرامبەریشدا باسی"عادل عەبدولمەهدی"یان کردووە حکوومەتێکی نوێ پێکبهێنێن). بڕیاری دروست وایە ئەگەر پرسی گرەبەستە نەوتییەکانی حکوومەتی هەرێم چارەسەری بۆ نەدۆزرایەوە و ماددەی سەدوچل لەم گێژاوەدا راگیرا و گەمە بە دەزی دەرماڵەی هێزی پێشمەرگە کرا (لە رێژەی 17% بودجەی کوردستان پەسەند کراوە) کورد لە حکوومەتی نوری مالیکی بکشێتەوە و بە یەکەمجار عسیانێکی مەدەنی ئەنجام بدات و بە دیوێکی تریشدا قورسایی و کارایی خۆی وەک هێزێکی خاوەن توانا بسەلمێنێت. ئەمڕۆ کورد ئەو یاخیبوونە نیشان نەدا، سەبەینێ بە تەبزیی دەیخەنە دەرەوەی گەمەی سیاسیی لە عێراقی داهاتوودا.

چاپتەری سێهەم

ئایا دۆزی کورد هاتۆتەوە سەرەتای رێگا؟

دەربارەی گرژییەکانی ئەم دوایییەی نێوان کورد و عەرەبی عێراقی

لە ماوەی ئەم چەند مانگەی دواییدا رەوشی سیاسیی عێراق بەرەو قۆناغێکی نوێ هەنگاوی ناوە، لەنێو هەگبەی ئەم قۆناغە نوێیەدا کۆمەڵێک هاوکێشەی سیاسیی نوێش هەن، یەکێک لەوانە گوشاری لایەنەکانی عەرەبی عێراق و کابینەکەی (نوری مالیکی)یە بۆ سەر کورد و ئەزموونی خۆبەڕێوەبەری کوردستان، ئەم گوشارە هەمەلایەن و فرە ئاڕاستەیە بە ئەندازەیەکە دەخوازێت هەموو دەستکەوتەکانی کورد وردوخاش بکات و بارودۆخی سیاسیی بە فۆرمێک دا□□ژ□تەوە کورد بباتەوە سەرەتای رێگا، واتە دیسان پاشەکشە بە هەموو پێشکەوتنانە بکات لە بارودۆخی کورددا روویانداوە!.

هەندێک لەلایەنە عەرەبییەکانی عێراق جەخت لەوە دەکەنەوە ئەوەی کوردی گەیاندە ترۆپکی دەسەڵات لە عێراقی دوای سەدام حسێندا پەیوەندیی هەیە بە ناجێگیریی ئاسایش و رەوشی نالەباری ئەو کاتی عێراقەوە نەک هۆکارێکی تر، بۆیە ئێستا وەختێک دەوڵەتی عێراق بەهێز دەبێتەوە و لە هەمووی گرنگتریش خەریکە بەسەر گروپە چەکدار و تیرۆرستییەکاندا زاڵ دەبێت، دەبێت هاوکێشەکە بە جۆرێکی دیکە هاوسەنگ بکرێتەوە، بۆ ئەم کارەش لایەنە شۆڤێنییەکانی ناو عێراق بە هاوکاریی دەوڵەتانی هەرێمیی و چاوپۆشیی ئەمەریکییەکان دەیانەوێ کورد بخەنە ئەودیوی گەمەکە و هاوکێشەیەکی نوێ بهێننە ئاراوە کورد لاوازترین ئەدا و رۆڵی هەبێت لەنێویدا. ئەم چەند مانگە نوری مالیکی، باڵاترین ئۆرگان و دەسەڵاتی سیاسیی عێراقی بۆ ئەو مەب□ست□ تەرخان کردووە، تا لایەنی کوردیی لاواز و پەڕاوێز بخات، ئەمەش لە رێگەی ئەو کۆسپ و تەگەرانەی بەردەوام دەیانخاتە بەردەم ویستەکانی کورد تاکوو دەگات بە ئەنجامدانی چەندین رێککەوتنی ژێر بە ژێر لەگەڵ دەوڵەتانی ناوچەیی لە دژی دۆزی هەڵکشاوی کورد.

ماددەی 24 سەرەتای دەرکەوتنی کودەتایەکی سیاسیی دژی کورد

لەرۆژی بیست و دووی تەمووزی رابردوو، ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق بە سەرۆکایەتی (مەحمود مەشهەدانی) سەرۆکی ئەنجوومەنەکە، دوای بایکۆتکردنی فراکسیۆنی کوردیی، بڕیاری 24ی پەسەند کرد، ئەم بڕیارە وێڕای ئەوەی ناو□□ک□کەی دژی خواستە سیاسییەکانی کوردە لە عێراقدا، لە هەمان کاتدا بە جۆرێک لە جۆرەکان وەک جێگرەوە و ئەڵتەرناتیڤی ماددـەی140 دەستووری عێراقی خۆی دەرخست، سەیرتر لە هەموو ئەوانە لەماوەیەکی ئێجگار کەمدا و بە شێوەیەکی جادوویی

هاوپەیمانە ستراتیژیک و سیاسییەکانی لایەنی کوردیی، چوونە ریزی نەیارانی سیاسیی مافەکانی کورد و بوونە داینەمۆی دەرچوواندن و سەرپێکەوتنی ئەو بڕیارە کە سەد دەر سەد بۆ دژایەتیکردنی کورد و دابڕینی شاری کەرکوک لە کوردستان فۆرمۆڵە و پێشنیار کراوە. بەشێک لە چاودێرانی سیاسیی پێیانوایە هاتنی ئەردۆگان بۆ عێراق و کۆبوونەوەی لەگەڵ نوری مالیکی سەرۆک وەزیرانی عێراقدا بووە هۆی ئەوەی لە ماوەیەکی کەمی دوای سەردانەکەی ئەردۆگان، ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق ئەو بڕیار و هەڵوێستە وەربگرێت، هەروەک پرۆفیسۆر (یوست هیلتەرمان) دەڵێت "گەڕانەوەی کەرکوک بۆ سەر هەرێمی کوردستان هێڵی سوورە بۆ تورکیا. ل□ بەرئەوە تورکیا بەرهەڵستیی دەکات ئەگەر بەشێوەیەکی راستەوخۆش نەبێت ئەوا لە رێی دۆستەکانییەوە لە عێراقدا ئەو هەڵوێستەی پیادە دەکات".

بۆیە زۆربەی ل□ک□دانەوەکان بۆ ئەوە دەچن رۆڵی تورکیا لە گەڵاڵەکردنی ماددەی 24دا گرنگترین و کاریگەرترین رۆڵە، بەبێ ئەوەی هاشا لەوە بکرێت هەستی شۆڤێنێتی بەشێکی زۆر لە سەرکردە و کاربەدەستەکانی عەرەبی عێراقی هەمان رۆڵیان گێڕاوە. بەڵام هەر لەپابەند بەم کێشەوە، هەندێک لەچاودێران لە شرۆڤەکردنی ئەو واقیعەی هاتۆتە پێشەوە، وایدبینن سەرقاڵیی سەرکردایەتی سیاسیی کورد بە هەندێک کێشە وبابەتی ترەوە لە چەشنی قانوونی نەوت و سەرچاوە سروشتییەکان و کێشەی ئاڵا بوونە فاکتۆری لە بیرکردنی دۆزێکی هەرە گرنگی وەک جێبەجێکردنی ماددەی 140 دەستووری عێراقی پەیوەست بە ناوچەکانی کێشە لەسەربوو، بەڵام رای پێچەوانە و بەرامبەر پێیوایە هەر لە سەرەتاوە نیاز و نیەتی لایەنەکانی عەرەبی عێراقی دیاربووە دەربارەی ناوەڕۆکی ئەو ماددەیە، بۆیە پ□و□یست بوو لایەنی کوردیی چاوەڕوانی دەستی عەرەبی نەکردبا و دەبوو لە رێگەی هەنگاوی عەمەلی و بە پاڵپشتیی جەماوەری گەل بڕیارێکی یەکلایەنەی دەربارەی چارەنووسی کەرکوک بدابایە، چون عەرەبەکانی عێراق لە رێگەی یاریکردن بە کات و خۆدزینەوە لە پراکتیزەی ماددەی 140 هەڵوێستیان هەمیشە روون و ئاشکرا بووە.
جگە لەوانەش بێدەنگیی و تەماشاکردنی خودی ئەمەریکا و خۆدزینەوەیان لە چارەسەرکردنی ئەو کێشەیە و بەجێهێشتنی بۆ رای خودی عێراقییەکان بە شێوەیەک لە شێوەکان جێگەی گومان و تێڕامانە و رەنگە ئەوە بسەلمێنێت پلان و کودەتایەکی هەمەلایەنەی سیاسیی هەیە لە دژی کورد کە زیاد لە لایەنێک و د□و□ت□ک رۆڵی تێدا دەگێڕن هەر لە تورکیا و د□و□ت□ عەرەبییە سووننەکانەوە تا دەگات بە ئەمەریکا و ئێران. ئەوەتا رۆژنامەی (ئەلزەمان)ی عێراقی پوختەی راپۆرتێکی

بڵاوکردۆتەوە لە ڕێگەی زانیاریی هەندێک سەرچاوەی ئەمنیی ناو عێراقەوە: کۆماری ئیسلامی ئێران لە ڕێگەی لایەنە شیعەکانی ناو عێراقەوە لە خۆ ئامادەکردندایە بۆ قۆناغی دوای دەسەڵاتدارێتی تاڵەبانی و کارکردن بۆ لاوازکردنی پێگەی کورد لە عێراقدا تا ئەوانیش بە دەردی پێشووی سوونەکان بچن. بۆیە لە کورتترین دەربڕیندا ماددەی بیست و چوار و کودەتاکەی تەمووزی رابردوو جیا لەوەی هەڵوێستی شۆڤێنیانەی عەرەبی عێراقی دووپاتکردەوە، لە هەمان کاتدا پێی نیشاندراین پیلانێکی نهێنیی ناوچەیی هەیە لە دژی کورد و ئەو پێشکەوتنانەی لە مافەکانی کورددا لەم چەند ساڵەی دواییدا روویانداوە.

تەنگژەی خانەقین و سەرقاڵکردنی کورد بە کێشەی لاوەکییەوە

هەر چەند ڕۆژێکی کەم دوای کودەتاکەی بیست و دووی تەمووزی رابردوو، سوپای نوێی عێراق بەشێوەیەکی بەعس ئاسا هەڵیانکوتایە سەر ناوچەکانی قەرەتەپە و خانەقین، ئەم لەشکرکێشییەی سوپای عێراق دیسان تەنگژەیەکی نوێی دروستکردووە لە نێوان کورد و حکوومەتی بەغدادا، بە تایبەت لە شارۆچکەی خانەقین ئەم تەنگژەیە چۆتە سەر لێواری تەقینەوە و ڕەنگبێ ئەم کێشە و بارگرژییە زۆر لەوە زیاتر بخایەنێت و درێژە بکێشێت وەک ئەوەی لە سەرەتاوە بیری لێدەکرایەوە، چوونکە بە بڕوای زۆربەی سیاسەتمەدار و چاودێران ئەم تەنگژەیەش دەستێکی دەرەکیی دەیجووڵێنێت. د.مەحمود عوسمان، ئەندامی لیستی هاوپەیمانی کوردستان لە ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق بڕوای وایە "ئێران دەستێکی باڵای هەیە لە کێشەی ئەم دواییەی خانەقیندا". بۆ ئەو مەبەستە شیعەی باڵادەستی عێراق بە بیانووی ئەوەی دەسەڵاتی سیاسیی و سەربازیی کورد تەنیا چوارچێوەی هێڵی شین "هێڵی دژە فڕینی پێشوو" دەگرێتەوە، دەیەوێت دەست بەسەر هەموو ئەو ناوچانە کوردییانەدا بگرێت کە سەبارەت بە ژیانی ئابووری و سیاسیی داهاتووی کوردستان بایەخدارن و دەکرێت پشتییان پێببەسترێت.

هەرچی لایەنی کوردییە هەڵوێستێکی وا روونی نییە ئەوە بسەلمێنێت ملنادات بەو داخوازییانەی نوری مالیکی و سوپای نوێی عێراق، چوونکە ئەوەی دەبیسترێت و لە زاری چەند سەرچاوەیەکی عێراقییەوە ئاشکرا کراوە ئەوەیە: لایەنی کوردیی ڕەزامەندیی خۆی نیشانداوە بە پاشەکشێپێکردنی هێزەکانی پێشمەرگە لە خانەقین، هەرچەندە بەشێکی بەرچاو لە سەرکردە سەربازیی و ئیداریی و سیاسییەکانی کوردستان ئەوە ڕەتدەکەنەوە بڕیاری پاشەکشەی هێزی پێشمەرگەیان دابێت و سەرۆکی هەرێمیش ئەوەی راگەیاند: ئەگەر کورد بە هێڵی شین رازی

بووایە ئەوە سەدام حسێن زۆر مەمنوونی کورد دەبوو، ئیدی چۆن تازە کورد بەوە قایل دەبێت؟. بەڵام لە باری واقعییەوە هێشتا تەنگژەکە درێژەی هەیە و لایەنی کوردییش بەردەوام گلەیان بەسەر گووتار و هەڵوێستیدا دەت و نەگەیشتەتە رایەکی کۆنکرێت و جێگیر. بەڵام لە بەرامبەردا شیعەکان وەک بزوێنەری حکوومەتی نوێی عێراقی سوورن لەسەر ئەوەی دەبێت هێزی پێشمەرگە خانەقین چۆڵ بکات!.
ئەم بەچوونە لە لێدوانی زۆربەی بەرپرسانی سیاسیی و سەربازیی عەرەبیی عێراقیدا جێختی لەکراوەتەوە، بۆ نموونە (جەلالەدین ئەلسەغیر) ئەندامی لیستی ئیئتلافی یەکگرتووی شیعە لە پەرلەمانی عێراق، بە ئاژانسی هەواڵی نیوزماتیک رایدەگەیەنێت "هێزە ئەمنییەکانی عێراق لە بنەڕەتدا نەچوونەتە ناو خانەقینەوە تاکوو لێی پاشەکشە بکەن، ئەستەمە هێزە حکومییەکانی عێراق مامەڵە لەگەڵ هێزی پێشمەرگەدا بکەن، چوونکە لە بنەڕەتدا بوونی ئەو هێزانە سروشتیی نییە و خانەقین بەشێک نییە لە سنووری هەرێمی کوردستانی عێراق". بەڵام من وەک خۆم لەو باوەڕەدام دروستکردنی تەنگژەی خانەقین و گەورەکردنی ئەم دۆزە جیا لەوەی بچووککردنەوەیە و بەرتەسککردنەوەی دەسەڵاتی حکوومەتی هەرێمی کوردستان و لایەنی کوردییە، لە هەمان کاتدا سەرقاڵکردنی کوردە بە کێشەکەیەوە بە لە بیربردنەوەی کێشەیەکی گەورەتر و گرنگتر کە ئەویش پرسی ماددەی 140 و ماددە جێگرەوەکەیەتی "24". بەهەر شێوەیەکیش بێت تەنگژەی خانەقین چیتر نییە جگە لە هەوڵێکی تر بۆ بردنەوەی دۆزی کورد بۆ سەرەتای رێگا.

حکوومەتی عێراق بەرەو کام ئاقار دەڕوات؟

هەموو چاوەڕێی ئەوە بووین لە دوای کەوتنی بتەکەی سەدام حسێن لە ساحەی فیردەوسی بەغداد و رووخانی بەعسەوە ئیدی دیموکراسیی رووبکاتە عێراق، هەموو عێراقییەکان خوازیاربوون کۆتایی بە عەهدی دیکتاتۆریی و دەوڵەتی ناوەندیی و تاکڕەویی بێت، کەچی هەر لەگەڵ جێگیربوونی باری ئاسایش لە عێراقی دوای سەدام و سەرپێکەوتنی حکوومەتی بەغدا خەریکە دەسەڵاتدارانی نوێی ئەم وڵاتە رێی هەمان خەرەندی بەعس دەگرنەوە بەر و بە هەمان جۆر سەرقاڵی وێنەکێشانی عێراقێکی نوێی مەرکەزیی و تاک سەرکردە و تاک بڕیارن، ئەم هەنگاوەش لە زەوتکردنی مافەکانی کوردەوە رێچکەی بەستووە. هەر ئەم هۆکارەشە کوردەکان لە سیاسەتی چەک کڕینی حکوومەتی عێراقی دەترسێنێ و وا دەکات کورد داوا بکات ئەو چەک کڕین و بەهێزکردنەی سوپا لە ئاستێکی دیاریکراو و سنووردداردا بێت. ئەوەتا لە دانیشتنی رۆژی 2008-9-8دا (عەدنان موفتی) سەرۆکی پەرلەمانی کوردستان

رایگەیاند "داوا لە ئەمەریکا و وڵاتە زلهێزەکانی دنیا دەکەین بە تایبەت ئەمەریکا کە ئێستا خەریکی مۆرکردنی ڕێککەوتنێکە لەگەڵ عێراق، بەمەبەستی فرۆشتنی چەکی جەنگیی بە عێراق، بە مەرج بیفرۆشن پێی بە ئەوەی نەبێتە هۆی هەڕەشە و عێراق نەتوانێت هەڕەشە لە کورد بکات بەهۆی ئەو فڕۆکە جەنگییانەوە".
ئەم لێدوانەی سەرۆکی پەرلەمانی کوردیی دەرخەری راستییەکەی تاڵە سەبارەت بە عێراق و ئەوە دەسەلمێنێت تا دێت ئەو وڵاتە دەرگاکانی دیموکراسیی لەسەر خۆی دادەخات و لە دەسەڵاتێکی تۆتالیتاریی مەزهەبی نزیک دەکەوێتەوە. هەروەک (دانیاڵ پایپس)ی رۆژنامەنووس تێبینی کردبوو بەوەی دەڵێ "من گەشبین نیم بەوەی عێراق بەرەو دیموکراسییەت هەنگاوی هەڵگرتبێت، بە تەواویی پێشبینی ئەوە دەکەم عێراق بەرەو تاکڕەویی بگەڕێتەوە". بەڵام ئایا لەعێراقێکی تاکڕەو و دیکتاتۆریی کە بە رۆژی رووناک کودەتا دژی مافی کورد بەرپا دەکات دۆزی کورد رووی لەکوێیە و دەگاتە کوێ؟ بە داخەوە دەبێت ئەو راستییە تاڵە بدرکێنین بەو هەنگاوانەی ئێستا حکوومەتی بەغدا دەینێت، دۆزی کورد پاشەکشە دەکاتەوە بۆ سەرەتای رێگا.

چاپتەری چوارەم
مالیکی دەیەوێت مێژوو دووبارە بکاتەوە
دەربارەی هەوڵەکانی مالیکی بۆ سەرلەنوێ بنیاتنانەوەی عێراقێکی ناوەندیی

لە ماوەی ئەم یەک دوو ساڵەی دواییدا لە نزیکەوە ئاشنابووین بە چەند هەوڵێکی "نوری مالیکی" سەرۆک وەزیرانی عێراق، کە بەنی ئەوەیان لێدەهات، دەیەوێت جارێکی تر عێراق بەرێتەوە بۆ دۆخی دەسەڵاتێکی ناوەندیی تاکلایەن و تاک بڕیار. کورد زۆرترین زیانی ئەم سیاسەتانەی "مالیکی" بەرکەوتووە و هەموو هەنگاوێکی حکوومەتی عێراقی رووەو ناوەندێتی، هەنگاوێکیش پاشەکشەی کردووە بە دەستکەوتەکانی کورد لە باشووری وڵاتەکەیدا. لە ماوەی سەرۆکایەتی "مالیکی"دا ئەم یارییە سیاسییە چەندین جار دووبارە بۆتەوە، هەر لە کۆسپ و تەگەرە دروستکردن بۆ ماددەی سەدوچل تا دەگاتە هەوڵی لەبڕین لە بەشە داهاتی کوردستان لە بوودجەی عێراق. هەر لە لەمپەردانان بۆ گرێبەستە پێترۆڵییەکانی هەرێم تاکوو دەگات بە ئابڵوقەدان و هەوڵی داگیرکردنەوەی چەند ناوچەیەکی تازە ئازادکراوی کوردستان "شاری خانەقین و قەرەتەپە بۆ نموونە". هەر لە دروستکردنی ئەنجوومەنەکانی ئیسنادەوە کە تازەترینیانە تاکوو دەگات بە هەوڵدان بۆ دەستکارییکردن و هەموارکردنەوەی دەستووری

هەمیشەیی عێراق بە تایبەت بە لەقرتاندن لە دەستکەوت و پێشڕەوییەکانی کورد لە چوارچێوەی عێراقدا.

بێگومان لە سەرەتای پرۆسەی رووخاندنی رژێمی بەعسەوە، لەبەر فاکتەری بەهێزیی کورد و پەرش و بڵاویی هێزە عەرەبییەکان و گیرۆدەبوونی هێزەکانی هاوپەیمانان و حکوومەتی عێراق بە رووبەڕووبوونەوەی تیرۆر و مانەوەی خۆتەقاندنەوە، کورد توانی بەشێکی گرنگ و بەرچاو لە خواستە سیاسییەکانی لە رێگەی دەستوورەوە شەرعییەت پێبدات، توانی هەندێ دەستکەوت و پێشڕەویی سیاسیی بکات کە لە مێژووی کوردی ئەم پارچە داگیرکراوەدا رووداوێکی ناوازە و کەموێنە بووە و یەکەمین جاریش بووە کورد بتوانێت ئەو هەموو بەندە دەستوورییە بە زامنکردنی قەوارەکەی دەستەبەر بکات. بە داخەوە هێزە کوردییەکان لە قۆناغێکدا وەستان و نەیانتوانی زیاتر دۆزی کورد بەرنە پێشەوە، بەهۆی ئەوەی قورسایی خۆیان خستەسەر پێکهێنانەوەی پێکهاتە ناکۆکەکانی عەرەبیی عێراقی و بنیاتنانەوەی عێراق، بەبێ ئەوەی بیر لەوە بکرێتەوە هەموو بەهێزکردنەوەیەکی ناوەند لەسەر حیسابی لاوازکردنی هەرێم دەبێت.
کورد دەیتوانی لە ساتەوەختی خۆیدا و لەکاتی لاوازیی دەوڵەتی عێراق و لەرزۆکیی هێزە عەرەبییەکانی گۆڕەپانی سیاسەت لە عێراق "بە تایبەت شیعەکان"، مەرج و گرەنتیی زیاتر دابنێت بۆ پاراستنی ئەزموونی باشوور، چوونکە لە مێژووی عێراقدا بە ئەزموون ئەوە سەلماوە حکوومەتەکانی عێراق لە ژێر باری ناچاریی و فشاردا دانیان بە هەندێک نیمچە مافی کورددا ناوە و هیچی تر!، بۆیە دەبوو سیاسەتمەدارانی کورد پێش هەر شتێک ئەو راستییە رەها و مێژوویییان لەبەرچاو بگرتبایە. بە هەرحاڵ ئەوەی ئەمڕۆ لە شانەی رامیاریی عێراقدا بەرجەستە دەکرێت، هەوڵی جیددی هەندێک لایەنی عەرەبیی و خودی سەرۆک وەزیرانە بۆ گەڕانەوەی سیستەمی سیاسیی عێراق رووەو سیستەمێکی تۆتالیتار و تاکڕەهەند، هەروەها بە بچووککردنەوەی دەستکەوتەکانی کورد لە رێگەی پێداچوونەوە و چاوپێداخشاندنەوە بە دەستووری هەمیشەیی عێراقدا. لەم نێوەندەدا نوری مالیکی بە وزە و قورساییەکی سیاسیی و تەنانەت سەربازیی زۆرە دەیەوێت ئەو خەونانە بکاتە واقیع، ئەو رێگەی لەیەک جودای گرتووەتە بەر بە هێنانەدی ئەو مەبەستە شۆڤێنیی و مەزهەبگەراییە.

عێراق رووەو سیستەمێکی ناوەندیی و داخراو
نوری مالیکی ڤۆکەسی کردۆتە سەر بنیاتنانەوەی عێراقێکی ناوەندیی. مێژوو سەلماندی ئاکام و سەرئەنجامی زۆربەی دەوڵەتە ناوەندییەکان

لە کۆمەڵگە فرە نەتەوە و کولتوورییەکاندا جگە لە ستەمکاریی هیچی تر نەبووە، لە واقیعی عێراقیشدا گەلانی ئەم وڵاتە بە خوێن و ئەزموون تاقیکردنەوەیان لەسەر ئەم سیستەمە هەیە، کە نەک هەر ناتوانێت کۆمەڵگەیەکی ڕەفاه و سەقامگیر بەرهەم بهێنێت، بە پێچەوانەوە مێژوویەکی خوێناویی و پڕ کارەساتی مرۆیی خولقاندووە. "مالیکی" بەچاو نووقاندن و خۆلادان لە ئەزموون و چارەنووسی تراژیدیی ڕژێمی تاکڕەهەند و ناوەندیی لە عێراقدا، دیسان هەمان خولیای سەدام لە کەللەی داوە و دەیەوێت ئەو دەوڵەتە ناوەندییە زیندوو بکاتەوە.
هەڵبەتە مالیکی نوێنەرایەتیی زۆرینەیەکی شیعە مەزهەب دەکات،— بەدەر لە ئارەزووە کەسییەکانی خۆی، ئەکتەرێکە ئەدای جیهانبینییەکی مەزهەبگەرایی دەکات و خواستی بە ئێرانکردنی عێراقی کردۆتە ڕۆژەڤی سیاسیی، یان بە واتایەکی تر نوێنەرایەتی ئەو مەیلە دەکات دەیەوێ عێراق لە دەستی ئەمریکا بسەنێتەوە و ڕادەستی کۆماری ئیسلامی ئێرانی بکات.
بە بڕوای "دەیڤید فلیپیس"ی توێژەری رامیاریی لە زانستگای کۆلۆمبیا "کێشەی عێراق هەمیشە زۆریی ئەو دەسەڵاتانە بووە بەغداد هەیبووە، تەنیا ڕێگەش بۆ مانەوەی عێراق بە یەکپارچەیی لە ڕێگەی کەمبوونەوەی دەسەڵاتی دەوڵەتی ناوەندیی بەغدادەوەیە، جا هەر بۆیە نابێت مالیکی هەمان ئەو هەڵەیەی پێشوو دووبارە بکاتەوە". لە باری واقیعیشەوە کێشەی عێراق تاکو ئێستا بەش بەشکردنی دەسەڵاتەکان نەبووە بەسەر ناوەند و هەرێمەکاندا، هێندەی زادەی ئەو دەسەڵاتە زۆر و زەبەندانە بووە حکوومەتی ناوەندیی هەیبووە، کەوابوو ئەوەی لە عێراقدا کێشەی قووڵە و برینی ساڕێژنەکراوی بە دوای خۆیدا هێناوە، تەسککردنەوەی پانتایی دەسەڵاتەکان بووە، نەک ئەوەی ئەمڕۆ بەشێک لە هێزە عێراقییەکان لە نەبوونی دەسەڵاتێکی بەهێزی ناوەندییدا دەیبیننەوە. لایەنی کوردیی هەمیشە ترسی هەبووە و هەیە لە بەهێزبوونەوەی ناوەند چوونکە دەنیایە ئەم بەهێزکردنەوەی ناوەند لە یەکێک لە ڕەهەندەکانیدا بریتییە لە لاوازکردنی هەرێمەکان، یان با بڵێین لەسەر حیسابی لاوازکردنی هەرێمی کوردستانە.
هەروەک "ئێدوارد گیبسن" ڕوونیدەکاتەوە "نیگەرانییەکە لە بوونی حکوومەتێکی مەرکەزیی بەهێزدا نییە، لە بەرئەوەی زۆرجار لە فیدرالیزمیشدا حکوومەتێکی مەرکەزیی بەهێز هەیە، بەڵام نیگەرانییەکە لەوەدایە کە حکوومەتی مەرکەزیی هەوڵی پێشێلکردنی بنەماکانی فیدرالیزم و سەرکوتکردنی ئۆتۆنۆمی هەرێمەکان بدات". دروست نیگەرانیی کورد لەو سەنگەرەوە دەستپێدەکات "گیبسن" بۆی چووە، چوونکە زۆربەی کاربەدەستانی عێراقی و لایەنگرانی عێراقێکی

ناوەندیی لەم بارودۆخە دیفاکتۆیەی کورد رازی نین و هەندێکیان پێیانوایە کورد بووەتە هۆکاری لاوازکردنی دەسەڵاتی بەغداد، هەر ئەم تێگەیشتنەشە وەها لە سەرکردە کوردەکان دەکات بە تووندی بەرپەرچی عێراقێکی ناوەندیی بدەنەوە و بە مەترسیی لەسەر کورد ل□ قەڵەمی بدەن.

“د.بەرهەم ساڵح”ی سیاسەتمەداری پرۆعێراقی کورد، نیگەرانییەکانی کورد بەم شێوەیە دەردەبڕێت “یەکێتی عێراق بە توندوتیژیی و خۆسەپاندن و کۆکردنەوەی دەسەڵاتەکان بە دەستی یەک ناوەند و یەک دەستە یاخۆ یەک هێز نا بێت، سەدام حسێن بەرجەستەی هەرە گەورەی ئەو دۆخەیە”. ئەم را یەی “ساڵح” تا راد□یەک پوختەکراوی بیروڕای گشتیی و فەرمیی کوردیشە لەمەڕ هەوڵەکانی مالیکی لە پێناو بەهێزکردنەوەی ناوەند. “د.سەعدی بەرزنجی” ئەندامی کوردی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق را یەکی نزیکی لە بۆچوونەکەی “ساڵح”ی هەیە و پێیوایە “دەسەڵاتی رژێمی بەعس و سەدام لە ناوەند بەهێز بوو، بەڵام ئایا حکوومەتەکەی بەهێز بوو؟ بێگومان نەخێر. چوونکە هێزی دەوڵەت لە خزمەتکردنی خەڵک و پاراستنی مافەکانی هاووڵاتیاندایە”.

پرسیاری سەرەکی و جەوهەریی هەرە گرنگ لێرەدا خۆی لەوەدا دەبینن□تەوە: ئایا کورد بە چ رێگە و میکانیزمێک رووبەڕووی ئەو سیاسەتە نوێیەی نوری مالیکی و کاربەدەستانی عێراقی دەبێتەوە؟. هەتا ئێستا دیار نییە کورد چۆن هەڵوێست وەردەگرێت، تەنیا ئەوە دیارە سەرکردە کوردەکان ناڕەزایەتی خۆیانیان لەمەڕ ئەو سیاسەتەی مالیکی نیشانداوە، بۆ پووچەڵکردنەوە و شکست پێهێنانی هێشتا هیچ رووناکییەک لە ئاسۆدا نابینین. بە تایبەت لەو دۆخەدا کە هەندێک لە کارناسان و شارەزایان لەو بڕوایەدان سیاسەتی نوێی “باراک ئۆباما” دەبێتە یارمەتیدەری بیرۆکەی بەهێزکردنەوەی عێراقێکی ناوەندیی. لەو رووەوە رۆژنامەی “ستارس ئاند سترایپ” لە راپۆرتێکدا بە وردیی تیشک دەخاتە سەر ئەوەی “جێبەجێکردنی پلان و بەرنامەکەی ئۆباما لە عێراق رێگا بۆ دروستبوونەوەی دیکتاتۆری□تێک خۆشدەکات هاو وێنەی دیکتاتۆری□تی سەدام حسێن دەبێت کە بۆ ماوەی سی ساڵێک پیادەی کرد”. بە کورتی هەڵمەتێکی بەهێز بە پشتیوانیی هێزەکانی دەرەوە و بارودۆخی نوێی جیهان و ناوچەکە و عێراق، بۆ بەهێزکردنەوەی عێراقێکی ناوەندیی لە ئارادایە، پریشکی یەکەمی ئاگری ئەم عێراقە ناوەندییە، کورد دەسووتێنێت! کورد چۆن خۆی ئامادە کردووە و ئامادە دەکات؟ جارێ هیچ دیار نییە!.

پێداچوونەوە بە دەستووری هەمیشەییدا

مالیکی و کاستەکەی ئەوە رادەگەیەنن کاتی ئەوە هاتۆتە پێشەوە، گۆڕانکاریی لە دەستووری هەمیشەییی عێراقدا ئەنجام بدرێت، گۆڕانکارییەک بتوانێت زۆر ناوەڕۆک و بەند و ماددەی لە یەک جیا بگۆڕێت و بەپێی هاوسەنگیی و دۆخی نوێی سیاسیی وڵاتەکە بنووسرێنەوە. "نوری مالیکی" سەرۆک وەزیرانی عێراق لە لێدوانیکدا رایگەیاند "دەستوور لە کەشوهەوایەکی ئازار و ترسدا نووسراوەتەوە و روانینی تێدایە بۆ ئایندە، ئەمەش زۆر ئاساییە. لەبەرئەوە پێویستیمان بە پێداچوونەوەی دەستوور هەیە". ئەم لێدوانەی سەرۆکوەزیران لێکدانەوەی جیا جیا هەڵدەگرێت، یەکێک لەو شرۆڤانە ئەوە ئاشکرا دەکات، ئەوان "هێزە عێراقییەکان" لە ژێر بارێکی ناهەمواری ئەمنیی و لەسایەی نائارامیی ئەوکاتی عێراقەوە رازیبوون دەستوور بەو فۆرمە بنووسرێتەوە و گەڵاڵە بکرێت، ئەگینا هیچ کات ئامادەنەبوون دەستوورێکی لەو رەنگە، بە عێراق و سیستمی بەڕێوەبردنی ئەو وڵاتە قبوڵ بکەن. نووسەر و توێژەری سیاسیی کورد "فەرید ئەسەسەرد" لە لێکدانەوە و شرۆڤەی ئەو لێدوانەی "مالیکی"دا دەگاتە بڕوای ئەوەی "مالیکی" مەبەستی راستەقینەی لە پێداچوونەوە بە دەستووری هەمیشەیی عێراقدا کەمکرنەوەی دەسەڵاتی هەرێمەکان و پتەوکردنی ناوەندە لە رێگەی ماددەیەک یان چەند ماددەیەکی دەستوورییەوە.

"ئەسەسەرد" لەو رووەوە دەنووسێت "قسەکانی مالیکی شتێکی وایان لێهەڵدەکێڕنرێت ئەوەی لە عێراقدا هەیە فیدرالیزم نییە، گوایە لە سۆنگەی ئەمەوە رەوشەکە پێویست بەوە دەکات بە دەستووردا بچینەوە و دەسەڵاتی هەرێمەکان کەم بکەینەوە و دەسەڵاتی ناوەند زیاد بکەین!". ئەم هەوڵە نوێیەی سەرۆک وەزیران ئەڵقەیەکی ترە لەو زنجیرە هەوڵەی دەیدات بۆ مەبەستی کەمکردنەوەی سەلاحیات و سنووری دەستووریی دەسەڵاتی هەرێمی کوردستان، بە سەرخستنی ئەجینداکەی بیری لە دەستبردن بە هەموارکردن یان چاوپێداخشاندنەوەی دەستوور کردەتەوە، چوونکە ئەوکات دەتوانێت بە فۆرمێکی قانوونی و دەستووریی دەسەڵاتی هەرێمەکان کەم بکاتەوە، بەو پێیەی جیا لە هەرێمی کوردستان پێشبینی ئەوە دەکرێت هەرێمی تر لە عێراقدا دروستبن، ئێستا هەوڵێکی کارا و جیددی لە ئارادایە بۆ پێکهێنان و بە فۆرمی ناسینی هەرێمی بەسرە، کە ئەم هەوڵەی بەسراییەکان لەلایەن کوردەوە پشتیوانی دەکرێت.

مالیکی ترسی ئەوەی لێنیشتووە پەیدابوون و هاتنەئارای چەند هەرێمێکی فیدراڵی لە چوارچێوەی عێراقدا دەبێتە سەرەتای دابەشبوونی وڵاتەکە، بۆیە دەیەوێت لغاوێکی دەستووریی بخاتە دەست

و قاچی هەر هەرێمێک لە چوارچێوەی عێراقدا هەبێت یان دەشێ لە ئایندەدا ببێت. لایەنی کوردیی دیسان بە تووندیی رەخنەی لەم هەڵوێست و هەنگاو و دەستپێشخەرییەی سەرۆک وەزیران گرتووە، لە زاری سەرۆکی بەرزترین ناوەندی دەسەڵات لە هەرێمی کوردستانەوە رەخنە و ناڕەزایەتی هەیە لەمەڕ ئەو کردەیە. لەو بارەوە “مەسعود بارزانی” سەرۆکی هەرێمی کوردستان راشکاوانە بە کەناڵی “الحرة”ی راگەیاند “بەهێز مالیکی نابێت پێیوابێت ئەوەی بە دەستمان هێناوە سەپێندراون، چوونکە ئەوەی ئەمە مومارەسەی دەکەین لە رێگەی شەرعییەوەن. بۆیە دەڵێم هەر پاشگەزبوونەوەیەک لە دەستوور بە واتای گەڕاندنەوەی دیکتاتۆرییەتە”.

لەگەڵ ئەوەشدا سەرۆکی هەرێم روونی نەکردەوە ئەگەر لایەنی عەرەبیی سوور بوو لەسەر خواستی پێداچوونەوە بە دەستووردا، هەڵوێستی کورد چۆن و چی دەبێت، ئەو تەنیا رەخنەی لەو هەڵوێستە گرت و بیروڕای کوردی درکاند. بەڵام “فریاد رەواندزی” ئەندامی کوردی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق بەرچەکرداری کورد روون دەکاتەوە و دەڵێت “کورد ئەو ڤیتۆیە بەکاردەهێنێت لە دەستووردا چەسپاوە، ئەویش ئەوەیە، ئەگەر دوو لەسەر سێی، سێ پارێزگا ئەو هەموارکردنەیان رەتکردەوە، ئەوە بڕیارەکە پووچەڵ دەبێتەوە”. ئەوەی گرنگە لێرەدا پەنجەی بۆ راکێشین ئەوەیە، دیسان عەرەبە عێراقییەکان هەمان ئەزموونی پێشان دووبارە دەکەنەوە و تەنانەت لەو دەستوورەش پەشیمان دەبنەوە خۆیان لایەنێکی سەرەکیی و کارا بوون لە نووسینەوەیدا و عەرەبە عێراقییەکان بە زۆرینەی دەنگ پەسەندیان کردووە، ئەوەتا مالیکی سەرەتای هەوڵێک دەخاتە گەڕ بۆ زەوتکردنی هەندێک لە مافەکانی کورد، ئەگەر سەرکەوتنیش بەدەستنەهێنێت، هیچ لەو راستییە ناگۆڕێت عەرەبەکان لە هەر هەلێکدا و لەگەڵ گەڕانی تای تەرازوی هێزدا، چاو دەخشێننەوە بە هەموو ئەو بڕیارانەی پێشوویاندا، هەر لە دەستوورەوە تاکوو دەگات بە پێدانی ناسنامەیەکی فەرمیی بە قەوارەی دیفاکتەی ئەمڕۆی باشووری کوردستان.

ئەنجوومەنەکانی ئیسناد

چەند مانگێکە سەرۆکی حکوومەتی عێراق، لە پەیوەندییکردندایە بە هەندێ سەرۆک خێڵ و شێخی هۆزەکان و هەندێ کۆنە جاش و دەمسپیی کوردەوە، بە مەبەستی دروستکردنی ئەنجوومەنەکانی ئیسناد وەک هێزێکی تری یارمەتیدەری حکوومەت بۆ سەقامگیرکردنی زیاتری بارودۆخی ئاسایش. بەڵام لایەنی کوردیی پێیوایە ئیسناد جۆرێکی ترە لە جاشایەتی و لەسەر زاری سەرۆکی هەرێمەوە جەخت لەوە کرایەوە

ئەوانەی دەچنە ریزی ئیسنادەوە خیانەتکارن و وەک جاش مامەڵەیان لەتەکدا دەکرێت. زۆریش لە شارەزایان و چاودێران وایدەبینن ئیسناد بۆ ئەو مەبەستە دروست نەکراوە نوری مالیکی و کاستەکەی لە ڕێی کەناڵەکانی ڕاگەیاندنەوە ئاشکرای دەکەن و ڕایدەگەیەنن، بەڵکو زیاتر ڕاکێشانی ئەو ئەنجوومەنانەیە بۆ لای لایەنێکی سیاسییدا نەک بۆ لای حکوومەتدا. کورد بە هەموو شێوەیەک دژایەتی ئیسناد دەکات و حکوومەتی هەرێمیش بە تووندی مامەڵە لەگەڵ ئەو کەسانەدا دەکات پەیوەستبوون و دەبن بەو ئەنجوومەنانەوە.
“د.کەمال کەرکوکی” جێگری سەرۆکی پەرلەمانی کوردستان لە لێدوانێکیدا بە تووندیی هێرش دەکاتە سەر ئیسناد و دەڵێت “فەوجی ئیسناد هەروەک ئەو فەوجە جاشانەیە لە کاتی خۆیدا لە کارەساتی ئەنفالدا دەستیان بە خوێنی نەتەوەکەمان سوور بوو”. لای خۆشیەوە سەرۆکی هەرێم، وێڕای ڕەخنەگرتن و ئاشکراکردنی دژایەتی کورد لە بەرامبەر ئیسناد، جەخت لەوە دەکاتەوە ئیسناد هیچ خزمەتێک بە بارودۆخی سیاسیی عێراق ناکات و زیاتر بۆ فیڕۆدانی پارە و سامانی عێراق و ئیستغلالکردنی دەسەڵاتە بۆ هەڵبژاردن، هەروەک سەرۆکی هەرێم وتی “لە کەرکوک و موسڵ بۆ نانەوەی پەشێویی و فیتنە دروستکراون”. لە ئەوەی هەندێک لە کۆنە بەعسی و کۆنە مستەشارەکانی کورد پەیوەندییان بەو ئەنجوومانەوە کردووە، بەڵام بەشێوەی گشتیی هێز و لایەنە سیاسییە کوردییەکان جەماوەری کورد ئاگادار دەکەنەوە لەوەی هەڵوێستی فەرمیی حکوومەتی هەرێم لەمەڕ ئیسناد، ئەوەیە ئەو ئەنجوومەنانە وەک فەوجی خەفیفەی پێشان چاولێدەکات و لە هیچ کەسیش نابوورێت بەو ئەنجوومانەوە پەیوەندیی بگرێت.

ئەوەی ئاشکرایە مالیکی مەبەستی لە پێکهێنانی ئەم فەوجانە جیا لە پشتگیریکرن و پاڵپشتیی خۆی و پارتەکەی، بۆ تێکدانی ڕەوشی شاری کەرکوک و موسڵە، هەروەها ئەمەش دەبێتە فاکتەرێکی یارمەتیدەر بۆ کەمکردنەوەی دەسەڵاتەکانی هەرێمی کوردستان. بێجگە لە کوردیش هەندێک لەلایەن عێراقییەکانی تر ناڕازین بە دروستکردنی ئیسناد و پێیانوایە مالیکی لەسەر حیسابی دەوڵەت خزمەت بە خۆی و تەوژمە سیاسیی و مەزهەبییەکەی دەکات. لەو ڕووەوە “رافز ئەلعانی” لە بەرەی تەوافق ڕایگەیاند “بڕیاردان لە دروستکردنی ئیسناد کارێکی ناڕاستە و تەنیا مەبەست لێی سەرنجڕاکێشان و پەلکێشکردنی عەشائیرەکانە بۆ لای لایەنێکی دیاریکراودا و هیچ پەیوەندییەکی بە باری ئاسایشەوە نییە، تەنیا لایەنێکی سیاسیی بڕیار لەو ئەنجوومەنانە دەدات نەک حکوومەت”. پوختەی قسە ئەوەیە ئیسناد پیلانگێڕییەکی تری مالیکی و کاستەکەیەتی لەناو حکوومەتی ئێستادا

هەم بە هەنانەدی هەندێک مەهامی سیاسیی تایبەت بە خۆیان و هەم بە کەمکردنەوە لە هێزی هەرێمی کوردستان و نانەوەی پشێویی لە کەرکوک، کە ئەمڕۆ بۆ کورد ئەو شارە گرنگی و بایەخی خۆی هەیە و دەستبەرداربوون لێی کارێکی ئاسان نییە.

ئەنجامگیریی

لە پار ساڵەوە حکوومەتی نوری مالیکی چەندان کێشەی بۆ حکوومەتی هەرێمی کوردستان و پێگەی کورد دروستکردووە، کە "د.مەحمود عوسمان" ئەوانەی رابردوو بەپێنج کێشە ناو دەبات و ئیسنادیش بە شەشەمین کێشەی قووڵ هەژمار دەکات. بۆیە کورد دەبێت خۆی ئامادە بکات بۆ زیادبوون و زۆرتربوونی کێشەکان نەک چارەسەربوونی ئەوانەی ئێستا!!. ئەی کەواتە پێویستە کورد چی بکات لەم هەلومەرجە نوێیەدا؟. "د.مەحمود عوسمان" دەڵێت "ئەگەر کێشەکانمان چارەسەر نەکران ئەوسا پێویستە کورد بڕیاری یەکلاکەرەوەی خۆی بدات، چوونکە ناتوانین بەم شێوەیە لە حکوومەت هاوبەش و بەردەوام بین". بەڵام پرسیارێکی بەجێ قووت دەبێتەوە: ئایا دوای ئەم تەنگژانە و تەوابوونی کارەکانی ئەو پێنج لیژنەیەی بۆ چارەسەری کێشەکان دانراون و لە کۆتایی ئەرکەکەیاندان، کورد ناچار دەبێت هەڵوەستە "یەکلاکەرەوە" وەربگرێت یان دیسان لەم یاری مار و پەیژەیە بەردەوام دەبێت؟.

وەک خۆم ئەوەندەی دەخەکەم خوێندبێتەوە و سەرنجی ئەزموونی کارکردنی سیاسیی کوردم دابێت بە تایبەت لەم چەند ساڵەی دواییدا، باوەڕم بەوە نییە بڕیارێکی حاسم بدات کە هیچ نەبێت لایەنە عێراقییەکان بهێنێتە پیرمام یان دوکان تا ئەمجارە ئەوان بێنە کوردستان و هەوڵبدەن کوردەکان رازی بکەن. هەموو بە هیوای ئەو هەڵوەستەیین. پێش ئەوەی کات درەنگ بێت پێویستە کورد ماڵی خۆی رێکبخات بە گووتارێکی یەکگرتووی روونەوە بڕیاری کۆنکرێتی خۆی بدا، لانیکەم کورد دەتوانێت کەشی سیاسیی لە عێراق تێکبدات، لەمپەر دروست بکات لەبەردەم ویستی شیعەکانی عێراق کە دەیانەوێ کوردستان قووت بدەن و بیکەنەوە بە پارچەیەک لە عێراق وەک چۆن عێراقیان کردووە بە بەشێک لە ئێران.

چاپتەری پێنجەم

کاریگەرییە رامیاریی و ئابوورییەکانی هەناردەی نەوتی کوردستان

رۆژی یەکی حوزەیرانی 2009 لە رێورەسمێکی فەرمیدا و بە ئامادەبوونی مەسعود بارزانی سەرۆکی هەرێمی کوردستان و جەلال تاڵەبانی سەرۆک کۆماری عێراق بۆ یەکەمجار لە مێژووی باشووری کوردستاندا بەشێوەیەکی فەرمی پرۆسەی هەناردەکردنی نەوتی کوردستان

لە ژێر چاودێریی و سەرپەرشتیی حکوومەتی هەرێمی کوردستان ڕاگەیەندرا و هەردوو سەرۆکی ئامادەبووش بە بەرچاوی زوومی کامەرای ڕۆژنامەنووسانی ناوخۆیی و دەرەکییەوە یەکەمین قفڵی ئەو هەناردەیان کردەوە. بەپێی زانیارییەکانیش ئەم پرۆسەیە لە کێڵگە نەوتییەکانی "تاوکێ" ناوچەی زاخۆ و تەقتەق دەستیپێکردەوە و ناردنە دەرەوەکەش لە ڕێی هێڵەکانی "نابوکۆ"ی تورکیی و بە سەرپەرشتیی کۆمپانیای DNO" نەرویژیی و ئەداکس پترۆڵیەم و ژێنێراڵ ئینێرجی" ئەنجامدەدرێ و لە هەنگاوی سەرەتادا ڕۆژانە 100 هەزار بەرمیل نەوت هەناردە دەکرێ و وا بڕیاریشە لە کۆتا مانگەکانی ئەمساڵدا ئەو بڕە بە 200-250 هەزار بەرمیل لە ڕۆژێکدا بەرز ببێتەوە، هەروەک پێشبینی دەکرێت لە ماوەی سێ چوار ساڵی داهاتوودا ڕۆژێکە بە دوو میلیۆن بەرمیل زیاتر ببێت.
ئەم ڕووداوە ناوازەیە جیا لەوەی بووە جێی سەرنجی چاودێران و ناوەندە سیاسیی و میدیاییەکانی دەرەوەی هەرێم، لە هەمان کاتدا بە پاشەڕۆژی ئابووری و رامیاریی باشووری کوردستان بایەخێکی بەرچاوی هەیە کە لەوانەیە ئەم پرۆسەیە کوردستان لە وێستگەی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردیی دابنێت، بەڵام پرسیاری جیددی لەرێیە: ئایا ئەم داهاتەی نەوت کە لە کوردستانەوە ڕەوانەی دەرەوە دەکرێت بە پتەوکردنی ژێرخانی ئابووری کوردستان تەرخان دەکرێت یان تەخشان و پەخشان دەکرێت و گەندەڵیی لووشی دەدات؟ ئایا ئەم سەروەتە زۆر و زەبەندەی بە هۆی فرۆشی نەوتی کوردستانەوە دەست حکوومەتی کوردستان دەکەوێت دەکرێت بە پرۆژەی ستراتیژیی و دانانی بناغەیەک بۆ پێکهێنانی کۆمەڵگەیەکی ڕەفاه و بینای خۆشگوزەرانیی یاخۆ پێچەوانەکەی؟. چوون هەتا ئێستا کێشەی عێراق کەمیی داهات یان پێڕانەگەیشتن نەبووە هەندەی ناشارەزایی و لەنەزانین بووە کە چۆن سوود لەو سامانە پڕ فەڕە و داهاتە وەربگیرێت. "مارتین ڤان برۆنسن"ی کوردناس و نووسەری کتێبی "ئاغا و شێخ و دەوڵەت" هەمان بۆچوونی هەیە و دەڵێت "عێراق پڕە لە سەرچاوەی نەوتیی و وزەی زۆر زۆری، بەڵام نەزانینی بەڕێوەبردنی ئەو سەرچاوانە لە ڕێگەی بەرهەمهێنانی زانستیی و مودێرن، سەربەخۆیی لە تاکی عێراق سەندەوە، هەرێمی کوردستانیش وەک بەشێک لەو سیستەمە تووشی هەمان کێشە هاتووە".

خێر و بەرەکەی زۆر کە لەوانەیە چەند دەیەیەک بگرێتەوە روو دەکاتە ئەم بەشەی کوردستان، بەڵام بە بڕوای من گرنگ خودی خێر و بێر و پارەی نەوت نییە، گرنگ سوود وەرگرتنە لەو داهاتەی بەهۆی نەوتەوە دەڕژێتە کوردستانەوە، چوونکە ڕاستییەک هەیە نابێت نادیدەی بگرین

کە وڵاتانی جیهان بە تایبەت ئەمریکا لە هەوڵی دۆزینەوەی ئەڵتەرناتیفی پێترۆڵدان، رەنگبێ دوو و سێ دەیەی تر نەوت بایەخی خۆی لەدەستبدات بەو هۆیەی کڕیارانی نەوت لە خۆرئاوا بەدیلێکی هەرزانتر و کاریگەرتریان دۆزیوەتەوە، بۆیەکا هەر لە ئێستاوە هەندێک لە وڵاتانی وەک شانشینەکانی کەنداوی عەرەبیی دەرک بەم راستییە دەکەن و دەیانەوێت خۆیان لە ژێر کاریگەریی رۆشنبیریی و ئابووری نەوت بهێننە دەرەوە، چوون رۆشنبیریی نەوت رۆشنبیریی بەرهەمهێنانی نەوەیەکی بەکاربەری رووتە، ئەو دەوڵەتانە خوازیارن لەم قۆناغە داهاتی نەوت بکەنە فاکتەری پێشخستنی وڵاتەکانیان وەک مەڵبەندی بازرگانیی و تەنانەت پیشەسازیش. بۆ حکوومەتی هەرێم و هەر دەسەڵاتێکی تر کە جڵەوی حکومی لە بندەست بێت، دەبێت دووربینیی هەبێت، ئەو فاکتە هەمان کاریگەریی خۆی هەیە لەسەر کوردستان و دەبێت قۆناغی فرۆشتنی نەوت زیرەکانە بقۆزرێتەوە، بەو چاخەی چیدی پێترۆڵ سوود و بایەخێکی نەماوە کە وەک ماددەیەکی گرنگ لە بازاڕەکانی جیهاندا داوایەکی زۆری لەسەر بێت.

نەوت لە مێژووی کوردستاندا

مێژووی پەیدابوونی نەوت لە کوردستاندا لە هەزاران ساڵ تێپەڕیوە، نازانرێت ئاخۆ بۆ یەکەمجار کەنگێ بووە ئەم وزە پڕ بایەخە لە زەوی کوردستان هەڵقوڵاوە؟ بەڵام لە دوو سەدەی رابردووەوە ئەوە زانراوە نەوت لە خاکی باشووری کوردستاندا هەبووە، هەندێک لە سەرچاوە مێژووییەکان تیشک دەخەنە سەر ئەوەی عوسمانییەکان لە سەدەی حەڤدە بەولاوە سوودیان لە سامانی نەوت وەرگرتووە بەشێوەیەکی سنووردار کە تەنیا بۆ بەکارهێنانی یەکەکانی ئەرتەش بەکارهێنراوە و بەس. کەرکوک گرنگترین جێگە یان جوگرافیای کوردستانە خاوەنی زۆرترین ژمارەی چاڵە نەوت و زۆرترین یەدەگی نەوتیی بێت لە تێکڕای کوردستان و عێراقیشدا. عوسمانییەکان ئەگەرچی چەندین سەدە کەرکوک وەک بەشێک لە ویلایەتی موسڵ لە بندەستیاندا بووە، کەچی نەیانتوانیوە سوود لە سامانی سروشتی شارەکە ببینن بە تایبەت سەروەتی نەوت، تەنانەت هەر پێیان بە بوونی نەوت لەو سەرزەمینە نەبردووە.

لە ساڵی “1883ز” لەسەر داوای سوڵتان عەبدولحەمید نێردەیەکی سەربازیی ئەڵمانیی بە سەرۆکایەتی “ڤۆن گۆڵتەر” بۆ رێکخستنی کاروبارە سەربازییەکان هاتە سنووری دەوڵەتی عوسمانی، لەگەڵ ئەوەدا ئەم نێردەیە راپۆرتی دەربارەی دەوڵەتی عوسمانیی ناردەوە وڵاتەکەی، بەڵام لەو بارودۆخەدا ئیمپراتۆرییەتی تورکیی “عوسمانی” نەیدەزانی پێترۆڵێکی زۆر لە خاکەکەیدا بوونی هەیە و لەهەمان

کاتیشدا هیچ تێڕامانێکی نەبوو بۆی. درەنگتر عوسمانییەکان لە رێگای شارەزایانەوە بەبوونی نەوتی کەرکوکیان زانی، “گوڵبانگیان” لەو کاتەدا راوێژکاری دارایی سوڵتانی عوسمانی بوو، یەکەم کەسیش بوو خەبەری بە سوڵتان دا، کە ئەو مەڵبەندە “کەرکوک” نەوتێکی زۆری تێدایە، هەر ئەم گوڵبانکیانە دواتر 5% نەوتی کەرکوک و ویلایەتی موسڵی بەرکەوت، هەر ل□ بەرئەوەش بوو پێیاندەوت جەنابی سەدی پێنج” (1). عوسمانییەکان بە درێژایی چەند سەدە داگیرکاریی نەیانتوانی یان شانسی ئەوەیان نەبوو سوود لە نەوت و سامانی سرووشتیی ویلایەتی موسڵ یان با بڵێین کوردستان وەربگرن، بەڵام دواتر لە سەرەتای سەدەی بیستەم و لە سەروەختی داگیرکاریی ئینگلیزییدا لە ژێر چاودێریی حکوومەتی بەریتانیی لە عێراق، گرنگیی زۆرتر درا بەو سامانە و هەر لەو ساتەوەختانەدا چەندین پاڵاوگەی نەوت هێنرانە عێراقەوە کە کاریان پاڵاوتنی نەوت بوو بە مەبەستی رەوانەکردنی بۆ دەرەوەی وڵات.

کەرکوک و نەوتی ئەو شارە لەم نێوەندەدا رۆڵێکی سەرەکییان دەبینی و تەنانەت زۆرینەی بەرهەمی هەناردەی نەوتی عێراق هەر لەسەرەتاوە تا هەنووکەش هەر نەوتی کەرکوک بووە. کردنەوەی بۆرییە نەوتییەکانی کەرکوک لەسەر دەریای سپی ناوەڕاست گەشەی زیاتری بە پیشەسازیی نەوت دا، لە کۆتایی ساڵی 1934ەوە نەوت نێردرایە دەرەوە، لە ساڵی 1935 بۆری نەوتی کەرکوک– حەیفا کرایەوە. ساڵی 1935 نزیکەی چوار ملیۆن بەرمیل نەوت نێردرایە دەرەوە، لەو ساڵەدا عێراق هەشتەم وڵات بوو لە بەرهەمهێنانی نەوتدا. ساڵ بەساڵ هێزی ناردەی نەوت لە کەرکوک دەچووە سەر، بەمەش ژمارەی بۆرییەکان زیادیکرد، لە ساڵی 1934 هێڵی 12 ئینجی بۆ تەرابلس و حەیفا دروستکرا، لە1949 هێڵێکی دیکەی 16 ئینجی بۆ تەرابلس و لە1952 هێڵێکی 30 ئینجی بۆ بانیاس دروستکرا، ئەوەی حەیفا لە1948ەوە راوەستاوە، کەرکوک ماوەی زیاتر لەنیو سەدە، گیرفانی سەرجەم خەڵکی عێراق بوو، داهاتی عێراق لە رێگەی بۆرییە نەوتییەکانی کەرکوکەوە دابین دەکرا. چاڵگە نەوتییەکانی کەرکوک لە نێوان ساڵەکانی 1927-1974 پتر لە 70،2% نەوتی هەموو عێراقی بەرهەمهێناوە. (2).

وەنەبێ نەوت تەنیا لە کەرکوک بوونی هەبێت، بەڵکو لەچەندین ناوچەی جیاجیای باشووری کوردستان هەر لە زاخۆوە تا خانەقین دەیان کێڵگەی نەوتیی بوونیان هەیە، کە تێکڕا هەموو ئەو سەرچاوە نەوتییانە زۆر لەوە زیاتر داهات دەچننەوە کۆمەڵگەیەکی پێنج شەش ملیۆنی وەک کوردستان پێویستی پ□یی□تی، بۆیە ئەگەر کورد دەوڵەتی هەبێ یان مافی

پێبدرێت سوود لە سەرچاوە سرووستییەکانی خۆی وەربگرێت ئەوە نەک خۆشگوزەرانی بۆ هاووڵاتیان دێتەدی و لەسەرێکی دیکەوە دەبێتە بەردی بناغەی دامەزراندنی دەوڵەتێکی دەوڵەمەند و گەشەسەندوو لە هەموو لایەنێکەوە. ئێستا لە زاخۆ و لە تەقتەق نەوت دەردەهێنرێت و رەوانەی دەرەوە دەکرێت، قەرەتەپە و جەلەولا، هەندێک ناوچەی پارێزگای دهۆک و سلێمانی ناوچەی نەوتاویین، لە هەولێر ناوچەی کەندیناوە یەکێکە لەو جوگرافیا بە پیتانەی چەندین چاڵە نەوتی گەورە و بە داهاتی تێدایە. لە سەرەتای پێکهێنانی عێراقدا لە دوای شەڕی جیهانیی یەکەم، ناوچەی کەندیناوە وەک زۆر ناوچەی دیکەی عێراق نەوتی لێدەزرایەوە، بۆ یەکەمجار لە ساڵی 1920 تاکو 1960، چوار بیری لێهەڵکەنرا و سەرەکانیان قەپاتکرا.. لە کێڵگە نەوتییەکەی خورمەڵە کە سەر بە ناوچەی کەندیناوەیە، لە ساڵی 1963 هەتا 2003 ژمارەی بیرە هەڵکەنراوەکان گەیشتە 54 بیر و بە ئاگاداریی و سەرپەرشتیی کۆمپانیای نەوتی باکوور لە کەرکوک، لە ساڵی 2007 بە دواوە دوو تاوەری بیر هەڵکەندن هێنراوەتە کێڵگەی نەوتی خورمەڵە و هەتا ئێستا چوار بیری دیکەیان هەڵکەندووە، (3).

بەم دواییانەش کێڵگەیەکی تری نەوت لە گوندی “شاکەل”ی نزیکی شارۆچکەی کەلار دۆزرایەوە کە پسپۆران و کۆمپانیا بیانییەکان وەهای مەزندە زۆرتر لە250 ملیۆن بەرمیل نەوتی تێدابێت، هەر لەگەڵ دۆزینەوەی ئەم بیرە نەوتەشدا حکوومەتی هەرێم لەگەڵ کۆمپانیایەکی ئوسترالی بەندێکی مۆر کرد بەمەبەستی دەرهێنان و هەناردنی بۆ دەرەوەی هەرێم و بە ئەو مەبەستەش تەنیا بڕی 20% لە پشک و داهاتی ئەو کێڵگە نەوتییە بۆ حکوومەتی هەرێمی کوردستان دەبێت. نەوتی کوردستان ئەگەرچی شادەماری ئابووری عێراق بووە و بەبێ سەرچاوەی سرووشتی کوردستان بێگومان هیچکات عێراق نەدەبووە ئەو هێزە گەورەیەی لەسەر ئاستی جیهان حسابی بۆ بکرێت یان بتوانێت ئاوها گەشە بکات بە تایبەت لە رووی ئابووری و پیشەسازیی چەکوچۆڵەوە بە تایبەت لە ماوەی فەرمانڕەوایی بەعس 1968-2003، بەڵام ئەو سەروەتەی لە خاکی کوردستانەوە دەهات هیچی بۆ کورد خۆی نەبوو، بەڵکو لە زۆرینەی ماوە مێژووییەکاندا لە دژی خەباتی رەوای کورد بەکارهێنراوە.

لە ساڵی 1931 تا 1949 بایی 136 ملیۆن دۆلار نەوت فرۆشراوە، باسی ملیۆن دۆلاری پێش پێنجاکان دەکەم کە چ قودرەی ئیسرائیل هەبووە 136 ملیۆنی پێش پێنجاکان نەبووە!، لە 1931 تا 1949 ئەو 136 ملیۆنە هەر هەمووی لە کوردستان دەرهاتووە تا ئەو کاتە لە دەرەوەی کوردستان عێراق شوێنێکی دیکەی نەبووە نەوتی لێ بێت تا ساڵی 1950،

لە 1950 تا 1957 هەموو عێراق داهاتی نەوتییەکەی لەو ماوەیەدا 995 ملیۆن دۆلار بووە 800 ملیۆنی داهاتی کوردستان بووە کە زیاتر لە 80% دەکات. لە 1958 تاوەکو 1962، (1266) ملیۆن دۆلار داهاتی نەوتی عیراق بووە لەوە 964 ملیۆن زیاتری داهاتی نەوتی کوردستان بووە، لە 1963 تا 1976 هەموو داهاتی عێراق 1788 بووە،70% بەرەو ژوورتری داهاتی نەوتی کوردستان بووە، لە 1978 تا 1990، (153) ملیار دۆلار داهاتی نەوتی عێراق بووە و زیاتر 119 ملیاری داهاتی نەوتی کوردستان بووە ئەمە هەمووی داهاتی ئەمە بووە لە کوردستان دەرچووە.(4). ئەمە ئەگەر کوردستان دەوڵەت بووایە، دەیتوانی لەرووی ئابوورییەوە شان بدات لە دەوڵەتە شانشینەکانی کەنداوی عەرەب لە چەشنی ئیمارات و قەتەر.

بەگومان لە ساڵانی دواتریشدا لانیکەم زۆرینەی ئەو بە نەوتەی لە بەرهەمی نەوتی عێراقیی فرۆشراوە لە کوردستان بە تایبەت لە چاڵە نەوتییەکانی کەرکوک دەرهاتووە، بەشێوەیەکی گشتیی زۆرتر 70% بەرهەمی هەتا ئێستا فرۆشراوی نەوتی عێراق لەناوچە کوردییەکانەوە دەرهێنراوە و ڕەوانەی دەرەوە کراوە. لە دوای پرۆسەی رووخانی سەدام و بەعسیش کە جارێکی تر نەوت ڕەوانەی دەرەوەی وڵات کرایەوە دیسان پشکی زۆرینە هەر لە حسابی نەوتی کورد دەرچووە. بەپێی ئامارێکی فەرمیی ڕێژەی فرۆشتنی نەوت لە دوای 2003 بەمشێوەیە بووە (ساڵی 2003 یەک ملیۆن و پێنج سەد هەزار بەرمیل، ساڵی 2004 یەک ملیۆن و نەسەد و نەوەد و پێنج هەزار بەرمیل، ساڵی 2005 یەک ملیۆن و هەشت سەد و پەنجا هەزار بەرمیل، ساڵی 2006 یەک میلۆن و نەسەد و پەنجا و پێنج هەزار بەرمیل، ساڵی 2007 دوو ملیۆن و سی و شەش هەزار بەرمیل، ساڵی 2008 دوو ملیۆن و سەسەد و هەشتا و شەش هەزار بەرمیل).

هەرچەندە لەم قۆناغە نوێیەشدا دیسان نەوتی هەرێمی کوردستان لە چوارچێوەی عێراقدا هەناردە دەکرێت و داهاتەکەی دەچێتەوە سەر داهاتی گشتیی عێراق، هەروەک لەسەر زاری سەرۆکی حکوومەتی هەرێم “نێچیرقان بارزانی”یەوە گوزارشتی لێکرا “شانازیی بەوەوە دەکەین بەشداریی بکەین لە زیادکردنی بەرهەمی نەوت و داهاتی عێراق”، بەڵام لانیکەم لە هەنووکەدا داهاتی نەوت لە دژی کورد بەکارناهێنرێت چوونکە قۆناغی سووتماککردن و کاولکاریی کوردستان کۆتایی پێهاتووە “هەرچەند لە داهاتووشدا ئەگەرێکی دوور نییە”، بگرە هەر زیادبوونێک لە بودجەی عێراقدا زیادبوونە لە بودجەی کوردستانیشدا چوونکە بەپێی دەستوور هەرێم دانپیانراوە و مافی خۆیەتی بە قەد ژمارەی دانیشتوانی “کە ئێستا 17%یە” لە داهاتی

عێراق بەرێت بۆ خۆی، لە مەودای دووریشدا هەر کاتێک کورد هەلی ئەوەی بۆ رێکەوت ببێتە دەوڵەت ئەوە نەوت شادەماری ژیان و ئابووری ئەو دەوڵەتە نوێیە د□ بێت.

ناکۆکیی حکوومەتی بەغداد و هەرێم لەسەر دەرهێنانی نەوت

حکوومەتی هەرێمی کوردستان لە سێ چوار ساڵی رابردوو بە هاوبەشیی لەگەڵ ژمارەیەک کۆمپانیای بیانیی بە تایبەت کۆمپانیا نەرویژیی و کەنەدییەکان دەستیکردووە بە دەرهێنان و هەناردەی سامانی نەوت لەو ناوچانەی دەکەونە ژێر قەڵەمڕەوی حکوومەتەکەوە و لە رۆژی 2006-9-9 حکوومەتی هەرێم پڕۆژەی یاسای نەوت و گازی راگەیاند و لە مانگی ئۆگۆستی 2007 پەرلەمانی کوردستان پڕۆژە یاساکەی پەسەند کرد.
بەپێی دەستووری حکوومەتی عێراقیش ماف دراوە بە حکوومەتی هەرێم بە دەرهێنان و هەناردەی نەوت لە سەرجەم ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتیدا، بە تایبەت بڕگەی یەکەمی ماددەی سەد و دە لە دەستووری هەمیشەیی عێراق جەخت لەوە دەکاتەوە "حکوومەتی فیدراڵی لەگەڵ هەرێم و پارێزگا بەرهەمهێنەرەکان نەوت و غازی بەرهەمهێنراوی کێڵگەکانی ئێستا بەڕێوە دەبات بە مەرجێک داهاتەکانیان بە شێوەیەکی دادپەروەریی و بە گوێرەی دابەشبوونی دانیشتوان لە سەرجەم پارچەکانی وڵاتدا دابەش بکرێت، لەگەڵ دیاریکردنی پشک بۆ ماوەیەک بۆ ئەو هەرێمە زیانلێکەوتوانەی رژێمی پێشوو بێبەشی کردبوون و ئەوانەش کە پاشتر زیانیان لێکەوت بە جۆرێک گەشەسەندنێکی هاوتەریب بۆ ناوچە جیاوازەکانی وڵات مسۆگەر بکات و ئەمەش بە یاسا رێکدەخرێت".
لە هەندێک بەندی تری هەمان دەستووریشدا هەمان ماف بۆ هەرێمەکان بە رەوا بینراوە، بەڵام ئەو سیاسەتەی حکوومەتی هەرێمی کوردستان جیاواز لەوەی بووە جێگەی ناڕەزایی وڵاتانی ناوچەیی وەک تورکیا، لەسەر ئاستی ناوخۆ و لە رێگەی وەزارەتی نەوت وخودی "حسێن شەهرستانی" وەزیرەوە بە توندی دژایەتی ئەو هەنگاوەی حکوومەتی هەرێمی کوردستان دەکرا، ئەمەش ببووە میحوەر و تەوەرێکی دیکەی ناکۆکیی نێوان کوردستان و عێراق کە ساردییەکی زۆری خستبووە ناو پەیوەندیی سیاسیی هەردوو لاوە. ئەم دژایەتییەش لە ژێر ناوی پێشێلکردنی دەستوور و هەنگاوی جیابوونەوەی کوردەکان پاساوی بۆ دەهێنرایەوە، کە کوردەکان دەیانەوێ لە رێگەی بەرهەمهێنان و هەناردەی نەوتەوە بەردی بناغەی دەوڵەتێکی کوردیی دابنێن.
هەتا ئێستاش کە نەوت بەشێوەیەکی فەرمیی لە کوردستانەوە رەوانەی دەرەوە دەکرێت هەمان مەترسیی هەیە و سەرکردە کوردەکانیش خوازیارن هەموو لایەنێک دڵنیا بکەنەوە لەوەی نایانەوێت بە هەناردەی نەوت

حکوومەتی کوردیی لەسەر جوگرافیای باشوور دروستبکەن، ئەوەتا "جەلال تاڵەبانی" سەرۆک کۆماری کوردەکەی عێراق لە کەرنەڤاڵی کردنەوەی قفڵی هەناردەی نەوتدا، رایگەیاند ئەم هەنگاوە بە دژایەتی هیچ کەس و حکوومەتێک نییە و گوتی "ئەو هەنگاوەی حکوومەتی هەرێمی کوردستان کە ئەمڕۆ ناویەتی، هەموو ئەو بیر و بۆچوونانە رەت دەکاتەوە کە دەڵێن هەرێمی کوردستان دەیەوێت نەوتی هەرێم بۆ بەرژەوەندیی خۆی بەکاربهێنێت و دواتریش خۆی لە عێراق جیا بکاتەوە". لە باری واقیعییەوە بەم هەنگاوە فەرمییەی حکوومەتی هەرێم کوردستان کە تایش دەت بەو گرژیی و ئاڵۆزییەی لەسەر پرسی دەرهێنان و هەناردەی نەوت لەنێوان هەردوولا دروستبوو. بەهەمەحاڵ ئەگەر پێشووتر پرسی ناردنە دەرەوەی نەوت بووبێتە کێشە لەنێوان ناوەند و هەرێمدا، ئێستا بارێکە بەو ئاقارە گەیشتووە هەردوولا بەهەماهەنگیی کاربکەن لەناردنەوەی دەرەوەی نەوتدا. ئەمەش هەنگاوێکی دەستوورییە، بەڵام بۆ ئەوەی کورد خەونی هەمیشەیی مانەوە بێت لە عێراقدا وەک ئەوەی سەرکردەکانی کورد باسی لێوە دەکەن.

هەناردەی نەوت.. کاریگەریی لەسەر پەیوەندیی کورد و تورک

دەوڵەتی تورکیا دوای ئێران پتر لە هەموو دەوڵەتانی تر چاودێریی رەوشی سیاسیی باشووری کوردستان دەکات، تەنانەت تورکیا یەکێک بووە لە لەمپەرە هەرە گەورەکانی بەردەم بەدیهاتنی دەوڵەتێکی کوردیی لە باشوور، بە بڕوای هەندێک کارناسی رامیاریی و زۆرێک لە سیاسەتمەداران تورکیا لە زۆرترین دەرفەتەکاندا رێگری بەردەم خەونی کوردەکان بووە لە هەر چوار پارچەی کوردستاندا. "ئان ویلیامس"ی رۆژنامەنووسی بەریتانیی دەربارەی ناحەزیی تورکیا و رۆڵی لە کۆسپ خستنە بەردەم دەوڵەتی کوردیی، پێیوایە "ئەگەر تورکیا نەبووایە، ئەمەریکا زۆر حەزی دەکرد دەوڵەتێکی هاوڕێ و هاوپەیمانی وەکو کوردەکانی هەبووایە لە باکووری عێراق".
لەگەڵ ناردنە دەرەوەی نەوتیش لەلایەن حکوومەتی هەرێمەوە، دەوڵەتی تورکیا هەراشانەتر لە جاران هاتە سەرخەت و ئەو هەنگاوەی وەک سەرەتای شەقاونان بۆ دەوڵەتی کوردیی لێکدایەوە، ئەو دەوڵەتە کوردییەی تورکیا هەشتا ساڵە هەموو ژیانی خۆی لەسەری داناوە تاوەکوو نەیەتە سەر ئەتڵەسی جیهان، ئەمجارەیان بە پێچەوانەی هەموو کەڕەتەکانی ترەوە تورکیا لە هەنگاوی ناردنە دەرەوەی فەرمیی نەوت لەلایەن حکوومەتی هەرێمەوە دەنگی ناڕەزایی لێ بەرز نەبووەوە، ئەگەرچی رۆژنامە و ناوەندە میدیاییەکانی تورکیا گرنگییەکی بەرچاویان دا بە هەواڵەکە، بەڵام لەسەر ئاستی سیاسیی و راگەیاندنیش بە دەرفەتێک بۆ لێک نزیکبوونەوەی زیاتری هەردوولا

لێکدرایەوە، ئەمەش یەکێکە لەو سیاسەتە حەکیمانەیەی تورکیا کە بێگومان کاریگەریی ئیجابی بۆ ژیانی سیاسیی و ئابووری هەردوو گەل و وڵات دەبێت چ لەماوەیەکی نزیکدا و چ لە دوور ماوەدا.

ڕۆژی 2009-6-2 واتە یەک ڕۆژ دوای مەراسیمی کردنەوەی قفڵی هەناردەی نەوتی کوردستان ڕۆژنامە تورکییەکان ئەم دۆزەیان وەک پرسێکی هەستیار و پڕ بایەخ و بە مانشێتی گەورە بڵاوکردەوە، بۆ نموونە ڕۆژنامەی "سەباح" لە ژمارەی ئەو ڕۆژەیدا بە وردیی تیشکی خستە سەر دەسیسەکە و ڕوونیشی کردەوە ئەم ڕووداوە سەلمێنەری ئەوەیە تورکیا بە کوردستان دەتوانێت پەناگەیەک بێت. ڕۆژنامەنووسی ناوداری تورکیاش "چەنگیز چاندار" لە یەکێک لە وتارە نوێیەکانیدا نووسیویەتی "بە ناردنی نەوت و گازی سروشتی بۆ بازاڕەکانی جیهان، باشترین شوێن تورکیایە،. ئەم پێشکەوتنانە هەتا بە شیکاری سیاسیی ستراتیژیی و دیاریکردنی باسی ڕێژانە سوودی هەیە و دەبێت لە بەرچاوی بگرین". هەرو لەو نێوەندەدا "بی بی سی تورک" نووسیبووی "لە مێژووی عێراقدا یەکەمجارە خەڵکی کوردستان لە هەرێمەکە سەرچاوەی نەوتیی بڕیار دەدات، ئیتر نەوت دەگاتە ئەو رادەیەی جێگیریی و خۆشگوزەرانیی بۆ دوای خۆیدا بهێنێت و ئەمڕۆ ئەو ڕووداوە بۆ عێراق سەرکەوتنێکی زۆر گەورەیە" (5).
تەواوی میدیاکانی تریش بە بایەخەوە سەیری ئەم پرسەیان کردووە و شیکاریی ئەوە دەکەن ئەم ناردنە دەرەوەی نەوتی کوردستان لەڕێگەی بۆرییەکانی تورکیاوە دەبێتە سەرەتایەکی نوێ لە پەیوەندیی دۆستانەی نێوان هەردوولا، لەلای خۆیانەوە کاربەدەستانی حکوومەتی هەرێم و باڵای کوردستان هەموو لایەکیان دڵنیا کردەتەوە هێنانە دەرەوە و هەناردەی نەوت لە چوارچێوەیەکی یاسایی و دەستووریدا دەبێت و ئاکامی زیانباری بۆ هیچ حکوومەت و گەل و دەوڵەتێک لێناکەوێتەوە بەڵکو بە پێچەوانەوە کوردەکان خوازیارن بەم بۆنەوە پەڕەیەکی سپی و نوێ هەڵبدەنەوە لە پەیوەندییەکانیان لەگەڵ خودی حکوومەتی عێراقیی و دەوڵەتانی تری ناوچەیی و جیهانیی. لەگەڵ ئەوەی کوردە نیەت پاکیی خۆی نیشانداوە و تورکیاش خۆشحاڵە بەوەی نەوتی کوردستان لە بۆرییە نەوتییەکانی وڵاتەکەیەوە هەناردە بکرێت، بەڵام پرسیار ئەوەیە ئایا تورکیا چاوپۆشیی لە هەبوونی گەریلاکانی پەکەکە لە باشوور و دەستکەوتەکانی هەرێمی کوردستان دەنوقێنێت بۆ خاتری سوودی ئابووری؟ ئایا پەکەکە نابێتە کێشە لەسەر ڕێگای ئەو پەیوەندییە تازەیەی نێوان هەردوولا؟. هێشتا وەڵامی ئەم پرسیارە زۆر هەستیار و بایەخدارە دیار نییە، ئەوەی دیارە پێشوازیی و خۆشحاڵیی تورکیایە لە هەناردەی نەوتی ناوچەکانی

ژێر دەسەڵاتی حکوومەتی هەرێمی کوردستانە لە رێی وڵاتەکەیەوە، پێشهات و سیناریۆ چاوەڕوانکراوەکانی داهاتوو بەرسقی ئەو پرسینە دەدەنە و ئاخۆ نەوت چ کاریگەرییەکی دەبێت لەسەر رەوشی سیاسیی و پەیوەندیی سیاسیی باشووری کوردستان و دەوڵەتی تورکیا؟.

کاریگەریی هەناردەی نەوت لەسەر ئاستی کوردستان

سەرەکی پارلەمانی کوردستان "عەدنان موفتی" لە رێورەسمی کردنەوەی یەکەمین قفڵی هەناردەی نەوتی کوردستان رایگەیاند "ئەمەش کە بەرهەمی نەوتیی کوردستان بەشێوەیەکی رەسمیی دەخرێتە بەرییەکانی نێودەوڵەتی نەوتی عێراق بۆ ناردنە دەرەوە و فرۆشتنی، هەنگاوێکی گرنگە و داهاتی عێراق زیاد دەکات و بێگومان لە بەرژەوەندیی گەلانی عێراقدایە". لە باری واقیعییەوە نەوتی کوردستان لەمەوپاش ساڵانە زیاتر لە بڕی 20 ملیار دۆلار دەخاتە سەر بودجەی عێراق کە ئەمەش نیوەی ئەو بودجەیەیە عێراق لە ساڵێکدا لە رێی بازرگانیی نەوتەوە پاشەکەوتی دەکات. ئەگەر ئەم بڕە زیادەیە هەر هیچ پشکی کورد تێدا نەبێت، ئەوە لانیکەم لەو بڕە نزیکەی سێ "3" ملیار دۆلار بەر کوردستان دەکەوێت ئەویش لە رێگەی پرنسیپی 17% بۆ کوردستان لە بودجە و داهاتی گشتیی عێراق.

کەوابوو گومان هەڵناگرێت زیادکردنی ئەو چەند ملیاردە بۆ سەر بودجەی باشووری کوردستان لە دوا شیکردنەوەدا دەبێتە فاکتەری سەرەکیی بوژاندنەوە و ئاوەدانکردنەوەی زیاتری وڵاتەکە. ئەگەرچی لە هەرێم هیچ کەس هاشا لە بوونی گەندەڵیی و بەفیڕۆدان ناکات، ئەگەرچی هەموو پڕۆژەکانی لە بواری جیاجیاکانی خزمەتگوزاریی ئەنجام دەدرێن بە پێی سیستەمێکی روون و رێکوپێک و پاکژانە کەتایان پێناهەنرێت، ئەگەرچی لە کوردستان ژمارەیەکی زۆر کارمەندی بن دیوار و بێکار و بێ ئەزموون بوونیان هەیە و بەشێکی بەرچاوی داهاتی کوردستان لەبری لە بواری بەرهەمهێناندا وەگەڕبخرێت دەدرێت بەمووچەی ژمارەیەکی خەڵکی بێکاربەر و بۆ بەرهەم، لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا نکۆڵیی ناکرێت رەوشی ئابووری و داهاتی تاکەکەس لە شارەکانی کوردستان زۆر باشترە بە بەراورد بە شارەکانی ناوەڕاست و باشووری عێراق، لەهەمان کاتدا رێژەی هەژاریی لە ناوچە کوردنشینەکاندا لە چاو رێژەی هەژاریی لە ناوچە عەرەبنشینەکانی عێراق هەرگیز قابیلی بەراورد نییە.

راپۆرتێکی ئابووری وەزارەتی پلاندانانی حکوومەتی هەرێمی کوردستان ئاشکرای دەکات تێکڕای ناوەندی داهاتی تاک لەهەرێمی کوردستان بەرزترە بە بەراورد بە بەغداد و شارەکانی عێراق، لەهەرێم داتای ناوەندی تاک 190,900 دینارە لە مانگێکدا، بەڵام ئەم رێژەیە لە

بەغداد 125،900 و لە سەرجەمی عێراق 125،100 دینارە. (6). سەرباری ئەو جیاوازییە لە ڕێژەی داهاتی تاکەکەسدا، هێشتا بەو مانایە نییە لە کوردستان خەڵک نییە لە ژێر هێڵی هەژارییەوە ژیان بگوزەرێنن، بەڵام قسەکە لەسەر ئەوەیە ئەم پرسەی ناردنە دەرەوەی نەوتی کوردستان و ئەو جووڵانەیەوە لە ئابووری تێکڕای عێراقدا کەم تا زۆر کارتێکردنی هەیە بە سەر گەشەکردنی ژیانی ئابووری و تەنانەت بازرگانیی و سیاسیش لە هەرێمی کوردستاندا، لە دەستی گەندەڵیی و بەفیڕۆدان زۆر لەوە درێژترە بتوانرێت ئەم بڕە داهاتەی لە بپارێزرێت، بەڵام دواجار بە ڕێژە و ئەندازەی جیاواز سوودی لێدەبینرێت لە زیاتر پێشخستنی ڕەوشی ئابووری و خستنەگەڕی لە بواری خزمەتگوزارییدا، کە ئەمە خوازیارین لە بواری بازرگانیی و وەبەرهێناندا سوودی پتری لێ ببینرێت، چوونکە نابێت بەیەکجار ئەو داهاتە بڵاوبکرێتەوە و کەس نەزانێت بۆ کوێ دەڕوات، بەڵکو پێویستە کارێک بکرێت ئەو داهاتە زۆرتر بێت و سەرمایەگوزاریی پێوە بکرێت لە ڕێگەی هاندان و خستنەگەڕی وەبەرهێنانی ناوخۆیی و ڕاکێشانی کۆمپانیا و ناوەندە بازرگانی و وەبەرهێنە دەرەکییەکانەوە تا لە کوردستان سەرمایەگوزاریی بکەن و دەخڵێکی نوێتر و ئابوورییەکی بەهێزی گەشەکردوو لە بەستێنی کۆمەڵەی کوردستان بخوڵقێنن.

پێشکەوتنی زۆرتری ئابووری کوردستان بە خۆی پێشکەوتنی سیاسیش دەگرێتەوە، لەبەرئەوەی ئەگەر کوردستان هەر ئێستا دەوڵەتێکی سەربەخۆ بێت و ئابوورییەکی فاشیل و لەرزۆکی هەبێت بە هیچ جۆرێک نە خواستی خەڵکە و نە حکوومەتێکی لەو چەشن و بابەتە دەتوانێت بەرگەی کێبەرکێ و ململانێی سیاسیی و ڕووبەڕووبوونەوەی نەیارەکانی بگرێت، ڕاستتر وایە بڵێین دەوڵەتێکی ئابووری تەپیو و هەژار هەر نەبێت باشترە، لەم ڕووەوە هەناردەی نەوت لە یەکێک لە ڕەهەندەکانیدا دۆخی سیاسیی بەرەو پێشەوە دەبات و دەسکەوتی زۆرتری بۆ بەدیهێنێت. ئەم فاکتەش وەنەبێت تەنیا تێبینی من بێت وەک تاکەکەس، بەڵکو زۆرێک لە پسپۆڕان و شارەزایان و کوردناسان کۆکن لەسەر ئەم بۆچوونە، بۆ وێنە “فارووق باڵکج” سەرۆکی دەستەی ڕۆژنامەنووسی دیاربەکر لە تورکیا هەمان ڕوانگەی هەیە و دەڵێت “نەوت هێزێکی سیاسیی بە دوای خۆیدا دەهێنێت و یەکەم جارە بە ناوی کوردەکانەوە دەردەچێت و من ئەوە وەک خاڵێکی سەرەتا دەبینم، سەرکەوتنی سیاسیی ئەگەر سەرکەوتنی ئابووری لەگەڵیدا تاجی لەسەر نەنرێت ئەوا گۆڕانکارییەکی ڕاست و جێ متمانە نابێت و ئازاری زۆری لێدەکەوێتەوە”.

کاریگەریی هەناردەی نەوت لەسەر ئاستی عێراق

لە ساڵی 1958 بەملاوە، عێـراق بەهەمـوو شێـوەیەک سـەقامگیریی لێ دەستداوە و بەردەوام حکوومەتەکانی عێراق، سەرقاڵی جەنگ و شەڕی ناوخۆیی و دەرەکیی بوون، لەگەڵ هاتنە سەرکاری بەعسییەکان لە تەمووزی 1968، زۆر لە جاران کاریگەرتر و هەراشانەتر جەنگ بوو بە چارەنووسی عێراقییەکان، بەو هۆیەوە پشکی زۆری بودجەی عێراق بە جەنگ و بەڕێوەبردنی ئۆپەراسیۆنە سەربازییەکان بەفیڕۆ دەبرا، جەنگ نەک تەنیا بودجە و داهاتی زۆر و زەبەندی عێراقی هەڵلووشی، بەڵکو وڵاتەکەی کردە یەکێک لە قەرزارترین دەوڵەتەکانی جیهان، ئەمەش لە دوا ئاکامدا بووە فاکتەری داتەپینی ژێرخانی ئابووری و هەڵاوسان و هەژاربوونی عێراق، دواتریش گەمارۆی ئابووری سەر عێراق کە سیانزە ساڵی خایاند "1990-2003" یەکێک تر بوو لەو هۆکارانەی هەندەی تر عێراقی رووەو هەژاریی و نەدارییەکی خنکێنەر برد.

بەهەرحاڵ کۆمەڵێک فاکتەر بە گشتیی و بەیەکەوە کاریان لە دەخڵی ئابووری و داهاتی تاکەکەسی عێراقیی کرد تا ئەو مەرزەی ئێستا هەژاریی دیاردەیەکی ترسناکە لە عێراقدا و بە گوێرەی راپۆرتی رێکخراوە جیهانییەکان عێراق یەکێکە لەو دەوڵەتانەی بە ئەندازەیەکی ترسناک هەژاریی تێدا هەیە. تەنانەت بە گوێرەی تازەترین داتای رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان رێژەی هەژاریی لە عێراق لە هەریەک لە وڵاتەکانی وەک یەمەن و نەجیریا و سودان زیاترە، بەوەی رێژەی هەژاریی هەنووکە لە عێراقدا لانیکەم 39% کەچی ئەم رێژەیە لەو سێ وڵاتە نەگەیشتەتە 35%، لە کاتێکدا هیچکام لەو وڵاتانە نەوت و سەرەواتی سروشتیی و هاوکاریی دەوڵەتانی جیهانیان نییە کە عێراق هەموو ئەمانەی هەبووە و هەیە، هەروا بەپێی راپۆرتی "ئەوروپان زیوس" دەربارەی راددەی هەژاریی لە عێراق لە ساڵی 2009دا، رێژەی هەژاریی لە عێراقدا روو لە بەرزبوونەوە بووە و وا پێشبینی دەکرێت ئەم رێژەیە رووەو بەرزبوونەوەی زیاتر بڕوات، بەپێی پەیوەستە پرۆژەی دابەشکردنی خواردەمەنی لە وڵاتی عێراقدا بەشێوەیەکی بنەڕەتیی گۆڕانکاریی بەسەردا بێت.

هەندێک رێکخراو و دامودەزگای عێراقی و بیانیی و نێودەوڵەتیی فاکتەری هەژاریی لە عێراقی دوای سەدامدا دەگەڕێننەوە بۆ نەبوونی سیاسەتێکی حەکیمانەی ئابووری و جەنگی تیرۆریستان و هەبوونی گەندەڵییەکی بێ ئەندازە و سەرسوڕهێنەر لە وەزارەت و دامودەزگاکانی میرییدا، بە گوێرەی لێکدانەوەی رێکخراوگەلێکی پابەند بە پرسی هەژاریی، بودجەی چەند ساڵی دوای پرۆسەی رووخانی بەعس و هەڵکشانی داهاتی عێراق بەهۆی فرۆشتنی نەوتەوە هێندە بەرز بۆتەوە بەدەر لە پڕۆژە خزمەتگوزارییەکان، ئەو داهاتە بەشی ئەوەی دەکرد هەر تاکێکی عێراقی چەند سەد دۆلارێک وەربگرێت لە مانگێکدا،

ئیدی ئەمە کە نەکراوە هەیەکی ئاشکرایە چییە!. یەکێکی تریش لە فاکتەرەکان جۆرەکە لە تالانکردنی نەوت لە ڕێی هەرزانفرۆشییەوە بە وەلاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و ئەو بەرییە ناپاسایانەی لە باشوورەوە بەرەو ئێران نەوتی عێراقی پێدا دەبرێت.
بە وێنە "ستیڤان کلیمونز" سەرۆکی دامەزراوەی ئەمەریکیی نوێ پێیوایە "خراپترین هەڵوەست ئەوەیە کە کۆمپانیا ئەمەریکیی و بیانییەکان نەوتی عێراق بە هەرزانترین نرخ ببەن و هاووڵاتیانیش لە هەژارییەکی کوشندەدا بژین". لەگەڵ بوونی ئەم فاکتانەدا ناتوانین بیشارینەوە ئەدای ناشی و ناڵەپرسراوانەی حکوومەتی عێراقی بەشێکی زۆری کێشەکەی پێکهێناوە، چوون ئەگەر هەر باسی داهاتی نەوت بکەین لە حەوت مانگی یەکەمی ساڵی 2008 لە 43 ملیار تێپەڕیوە، ئایا حکوومەتێک کە ژمارەی هاووڵاتیانی نەگەیشتبێتە 30 ملیۆن و ئەو بودجە هائیل و خەیاڵییەی هەبێت، دەبێت لە غەیری گەندەڵیی چ پاساوێکی تر هەبێت بۆ ئەو گوزەرانە خراپەی تاکی عێراقیی تێدایە؟. "ئەگەر ئەو 43 ملیار دۆلارە، ڕێژەی 75% بدرێتە حکوومەت، ئەوا بەی شەش ملیار دۆلار دەبێتە بەشی هاووڵاتیان!، بە پێی دابەشکردنی ئالاسکا بۆ گریمانەی ئەوەی دانیشتوانی عێراق ئێستا بە30 ملیۆن کەس مەزندە دەکرێت و ئەو سی ملیۆنە 6 ملیاری بەسەردا دابەشبکرێت، ئەوا هەر تاکێکی عێراقی مانگانە بڕی 200 دۆلاری ئەمەریکیی بەردەکەوێت" (7).
ئەوەی تا چەند ئەو بیست ملیار دۆلارەی لە داهاتی فرۆشی نەوتی کوردستانەوە دەچێتە سەر بودجەی عێراق دەبێتە فاکتەری بەرزبوونەوەی داهاتی تاکەکەس و چاکبوونەوەی ئاستی بژێویی هاووڵاتیانی عێراق، پەیوەستە بە سیاسەتی حکوومەتی داهاتووی عێراقەوە، چوونکە بینیمان سیاسەتی کابینەی مالیکی لەهەموو رووێکەوە شکستخواردوو بووە بۆ تایبەت لە بەرزکردنەوەی دەخلی هاووڵاتیان، بۆیە باوەڕ ناکرێت بەم چەند مانگە کەمەی ماوەتی لە دەسەڵاتدا بتوانێت کارێک لە دەخی ئابووری عێراقدا بکات موعجیزە بخوڵقێنێت، لەبەرئەمە حکوومەتی داهاتووی عێراق کە لە سەرەتای ساڵی نوێوە دەستبەکار دەبێت ئەرکی چاککردنی باری دارایی و بژێویی خەڵکی دەکەوێتە سەرشان، ئەگەر گریمانەی ئەوە دابنێین دیسان مالیکی دەبێتەوە سەرۆک وەزیرانی وەلات چاوەڕوانیی هیچ ئاوگۆڕێکی شایانی باس ناکەین، چوون ئەویش هەموو قورسایی کاری سیاسیی خۆی بەستێتەوە بە لاوازکردنی کورد و بەهێزکردنەوەی سوپا و دامەزراندنەوەی دەوڵەتێکی سەنترال و تەتالیتاریی، ئەم کارەش نەک باشێکی بۆ هاووڵاتیان نییە بەڵکو بە شەوێیەک لە شەوەکان لەسەر حیساب و پارووە نانی هەژاران و چینەکانی خوارەوەی کەمدە دەخرێتە

بواری پراکتیزەوە. زۆر بە کورتیی نەوتی کوردستان لانیکەم نیوەی بودجەی ئێستای عێراقە و بە ساڵانی داهاتوو داهاتی عێراق بەرزتر دەکاتەوە، بەڵام بە ئەوەی ئەم بەرزبوونەوەیە لە داهاتدا ببێتە بەرزبوونەوە لە ڕەوشی ئابووری و داهاتی تاکەکەسدا پێویستمان بەسیاسەتێکی ئابووری ڕۆشن و پتەو هەیە، وەک چۆن رووبەڕووبوونەوەی گەندەڵیی و بە فیڕۆدان دەبێت لە ئەولەویەتی کاری دەوڵەتی ناوەندا بن.

کۆتایی نەوت و سەرەتای ناهەمواریییەکی ئابووری

وڵاتانی ڕۆژئاوا، ئەوانەی بەشێوەیەکی بەرچاو پێویستیان بە وزە و سووتەمەنی هەیە بە گشتیی و نەوت بە تایبەتی، بە دوای ئەڵتەرناتیڤی نەوتدا دەگەڕێن تاوەکو ئەو هەموو بڕە زۆرەی داهاتی خۆیان لە کڕینی نەوتی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی و عەرەبیی بەفیڕۆ نەدەن. دوای ئەو قەیرانە گەورەیەی بەم دواییانە رووی لە وڵاتانی ڕۆژئاوایی و سەرمایەداریی کردووە ڕەنگە هەنگاوەکانی دۆزینەوەی جێگرەوە بە نەوت خێراتر بن، بەو هیوایەی ئەم هەنگاوە کەمێکی جیددی بکات بە ئابووری و ژێرخانی هەرکام لەو دەوڵەتانە. هەندێک لە وڵاتانی کەنداو، ئەوانەی بەشی زۆری بودجەیان پابەندی فرۆشتنی نەوتە، کەوتوونەتە خۆیان تاوەکوو ئەو داهاتەی زۆرەی لە ڕێی فرۆشی نەوتەوە وەچنگیان دەکەوێت بە پرۆسەی بەرهەمهێنان و گەشەپێدانی پیشەسازیی و کەرتی تایبەت بەکاریبهێنن تا لەو ساتەوەختەی نەوت بەهای خۆی لە دەستدەدات ئابووری نیشتمانییان رووی لە شکست و قەیران نەبێت. لە عێراق هەتاکو ئێستاش هیچ هەنگاوێک بەو ئاقارەدا نەنراوە بەڵکو نەوت بووەتە هۆکاری تەمبەڵکردنی تاکی عێراقی و گۆڕینی ئەو تاکە لە بەرهەمهێنەوە بە بەکاربەر و مشەخۆر کە هیچ کۆمەکێک ناکات بە پێشخستنی ڕەوشی ئابووری و گەشەپێدانی زیاتری کۆمەڵگە.

“د.ئامینە عادل عەبدولمەهدی” پسپۆڕێکی ناسراوی عێراقییە و خاوەنی بڕوانامەی دکتۆرایە لە ئابووریدا لە زانکۆی سۆربۆن، بە ڕەشبینییەوە دەڕوانێتە ڕەوشی ئابووری و پاشەڕۆژی بەرهەمهێنان و گەشەسەندنی ئابووری عێراق و دەڵێت “ئەگەر نرخی نەوت بەردەوام بێت لە دابەزین و جێگیر نەبوون، ئەوە پێویستە ئابووری عێراق پشت بە نەوت نەبەستێت و دەبێت بیر لە گۆڕان بکرێتەوە لە کەرتی گشتییدا کە تا ئێستا هیچ شتێکی وا نەکراوە”. ئەمڕۆ بێت یان سبەی نەوت کۆتایی دێت، کۆتایی بەو مانایە نا ئیدی سەرچاوە نەوتییەکان وشک دەکەن بەڵکو بەو مانایەی چیدی نەوت پێویستییەکی پلە یەکی پیشەسازیی نییە، بەڵکو زۆرێک لە بەکاربەرانی نەوت یان

ئەڵتەرناتیڤەکەی دەدۆزنەوە و کەمتر پێویستیان پێی دەبێت، یان هەر دەگەنە قۆناغی میتا یان پۆست پیشەسازیی و تەکنەلۆژیا، تەنانەت ئەمەریکا دەیەوێت چی کارگە و فابریکە و دامەزراوەی پیشەسازیی و تەکنەلۆژیی خۆی هەیە بنەڕەتە دەرەوەی وڵاتەکەی و بیگوازێتەوە بۆ وڵاتانی نامی، چوون ئەم ڕێگەیە یەکێکە لە ڕێگاکانی بەرەنگاربوونەوەی ئەو قەیرانە یەک لە دوای یەکانەی بەردەوام رووی لە سیستمی سەرمایەداریی هاوچەرخە، ئەمەریکا ئەمڕۆ گەیشتۆتە قۆناغی بازرگانیی و فرۆشتنی عەقڵی زانستیی، بۆو مانایەی زانایان و توێژەرانی ئەمەریکیی بیرۆکە و روانگەی نوێ بەرهەم دەهێنن و دەیفرۆشنەوە بە کۆمەڵگە و دەوڵەتانی تر تا لە بواری پراکتیکدا تاقیبکەنەوە.
خولاسەی وتە لەوەدا چڕ دەکەینەوە: بێگومان و بەگومان نەوت کۆتایی دێت و قۆناغی نەوت درەنگ بێت یان زوو ئاوا دەبێت، بەڵام ئەگەر وڵاتانی فرۆشیاری پترۆڵ خۆیان بۆ ئەو قۆناغە نوێیە ئامادە نەکەن و دەخی ئابووری خۆیان نەگۆڕن و گرنگیی نەدەن بە کەرتی تایبەتی و گەشەپێدانی پیشەسازیی و کەرتی گەشتیاریی ئەوە بێگومان نەهامەتییەکی گەورە و خنکێنەر چاوەڕوانیان دەکات، نەهامەتی و قەیرانێک ڕەنگبێ سەرلەبەری ئەو کۆمەڵگەیانە لەبەریەک هەڵبوەشێنێتەوە. عێراق تا ئێستا هیچ ئامادەکاریی و شەقاوەکی بۆ قۆناغی پۆست نەوت نەکردووە و نەناوە، بەڵێ ئەگەر وەزعەکە هەروا بڕواتە پێشەوە ئەو هەژارییەی ئەمڕۆ لەم وڵاتەدا هەیە چەند قات دەبێتەوە و چارەنووسی کۆمەڵگەکەش دەخاتە گێژاوەکی نادیار و تاریکەوە.

وتەی کۆتایی

شارەزای ناسراو “تیمەسی ویلیامز” پێیوایە: سەرەڕای ئەوەی هەشتا چارەنووسی کەرکوک نادیارە و کێشەکە نەکۆتووە بەلایەکدا، بەڵام هەر لە ئێستاوە کۆمپانیاکانی نەوت لە پێشبڕکێدان بۆ مۆرکردنی گرێبەستی نەوتیی. یوست هیلتەرمان، شارەزا لە گرووپی قەیرانی نێودەوڵەتی، دەڵێت “بە ئەنجامدانی ئەم گرێبەستە نەوتییانە، نوری مالیکی سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیرانی عێراق، بەشێوەیەکی توند و بەهێز ئەو راستییە بە کوردەکان دووپات دەکاتەوە تەنیا حکوومەتی عێراق سەروەریی هەیە بەسەر ئەو ناوچە نەوتییانەدا کە کێشەیان لەسەرە و لە دەستووردا یەکلا نەکراونەتەوە”. ئەگەرچی حکوومەتی هەرێمی کوردستان بە فەرمیی و لە ژێر سەرپەرشتیی حکوومەتی مەرکەزیی ڕێی پێدراوە نەوتی هەر سێ شاری “دهۆک – هەولێر – سلێمانی” ڕەوانەی دەرەوەی وڵات بکات، بەڵام هەشتا چارەنووسی

گەورەترین شاری نەوتیی کوردستان و عێراق و تەنانەت ناوچەکە نادیارە و پێناچێت بەم زووانەش بگەڕێتەوە بۆ سەر جوگرافیای رەسەنی خۆی، ئەگەر لەلایەکەوە کورد نەوت دەربهێنێت و بینەرەتە دەرەوە، ئەوا لەلاکەی ترەوە بەپیتترین کێڵگە نەوتییەکانی لە شاری کەرکوکی لێ زەوت بکرێت، بەڵگەی ئەوە بەدەستەوە دەدات هەر کاتێک حکوومەتی عەرەبیی عێراق پەنجەرەیەک بۆ رووی کورددا بکاتەوە، گومانی تێدا نییە لە هەمان کاتدا دەیان دەرگای گەورە گەورەی لەسەر داخستووە، ئەم راستییەش بەسە بۆ ئەوەی حوکم بدەین لەسەر حکوومەتی عێراق کە نایەوێت بەهیچ شێوەیەک کورد بەشێوەی راستەوخۆ ببێتە خاوەنی نەوت و لە ژێر سایەی خۆیدا مامەڵەی پێوە بکات و بەند لەگەڵ کۆمپانیا جیهانییەکانی پێترۆڵ ببەستێت. (8).

پەڕاوێزەکانی چاپتەری پێنجەم:

1-گۆران ئیبراهیم ساڵەح “کەرکوک لە سەردەمی دەوڵەتی عوسمانیدا” بەهاری 2007، مەکتەبی بیر و هۆشیاریی ی.ن.ک، لاپەڕە 176. “کالەست سریکس گوڵبانگیان” ئەندازیارێکی زنجی بە رەچەڵەک ئەرمەنی بوو، بە “تالەرانی نەوت” ناوزەد کرابوو.

2-عەلی مەحموود محەمەد “کەرکوک شاری قەڵا و ئاگر و خوێن”، چاپی یەکەم، 2006، کەرکوک، لا 152.

3- رۆژنامەی “هاوڵاتی”، ژمارە “432”، رۆژی 18-6-2008.

4- کۆڕی بەڕێز “د.ئازاد نەقشبەندی”، لە ژێر ناوی “دەستوور و سەرچاوە سروشتییەکان”، 28-9-2005.

5-رۆژنامەی “کوردستانی نوێ”، ژمارە “4889”، رۆژی 5-6-2009.

6- رۆژنامەی “ئاسۆ”، ژمارە “970”، رۆژی سێشەممە، 12-5-2009.

7- رۆژنامەی “هاوڵاتی”، ژمارە “459”، رۆژی 21-9-2008.

8- چەند سەرچاوەیەکی ئینتەرنێت بە هەر دوو زمانی کوردیی و عەرەبی.

پەڕاوێزەکان:

1-چاپتەری یەکەم وتارێکی شیکارییە و پێش دوانزە ساڵ، لە ژمارە (369)ی رۆژنامەی (کوردستان راپۆرت) لە رۆژی 15-1-2008 بڵاوبووەتەوە.

2-چاپتەری دووەم وتارێکی شیکارییە و پێش دوانزە ساڵ، لە ژمارە (48)ی گۆڤاری (نەوەند) لە مانگی شوباتی ساڵی 2008 بڵاوبووەتەوە.

3-چاپتەری سێهەم وتارێکی شیکارییە و پێش دوانزە ساڵ، لە ژمارە (506)ی رۆژنامەی (کوردستان راپۆرت) لە رۆژی 15 -9 -2008 بڵاوبووەتەوە.

4-چاپتەری چوارەم وتارێکی شیکارییە و پێش دوانزە ساڵ بە دوو بەش لە ژمارەکانی (544-545)ی رۆژنامەی (کوردستان راپۆرت) لە رۆژانی 25-27-11-2008 بڵاوبووەتەوە.
5-چاپتەری پێنجەم وتارێکی شیکارییە، پێش یانزە ساڵ ساڵ بە پێنج بەش لە ژمارەکانی "651-655"ی رۆژنامەی (کوردستان راپۆرت) لە مانگی یولی 2009 بڵاوبۆتەوە.

تێبینی: کۆی ئەم پێنج شیکارییە وەک بەشی یەکەم لە کتێبی "گەمەی شەیتان" لەلاپەڕە 9-69 بە چاپی کاغەز بڵاوبووەتەوە لە ساڵی 2018.

ئەنالیز و نووسینی: ستیڤان شەمزینی
ستۆکهۆڵم – سۆلنا

هەر بە رێگاوە، رۆمانی (بەرێگا..) دەنوسرێتەوە...شوان عوسمان

نوسین جگە لە گەیشتن بە ئارامبوونەوەیەکی رۆحی، دەربازبوونێکیشە لە دوو دڵیەکانی نائارامی لە نێوان قسە و وشەدا، تۆ دەبێت خۆت لە دوودڵیەکانی خۆت رزگار بکەیت، ئەوەش بە نوسینی دەقێک یان تێکستێک

دوایی دێت.
ئەوکاتە رێ بە خۆت دەدەیت تا بنوسیت، بەرلەوەی بەو حالەتی نوسینە هیچ کەسێک لە خوێنەرانت بگەن بە ئارامبوونەوەیەکی دەروونیی تۆ خۆت بەوە دەگەیت، کەوابوو نوسین لەزەت وەرگرتن و چێژ بەخشینە بە ئەوانی دیکە، بە تایبەتی پەیامی ئەدەبی خۆی لەو چێژی دووسەرە دەبینێتەوە.
کاکی نوسەر لەبەرئەوەی لە کاوانیانی سەر بە شاری شەقڵاوەوە دەژیت ئەو بە دیالێکتێک قسە دەکات کە تایبەتە بەو دەوروبەرەی لێی ژیاوە دەبێت بە زمانێکیش بنوسێت کە دڵی هەردوو خوێنەرەکانی رازی بکات..
ئاسان نیە دەبێت تۆ بێی زمانی قسەکانت بگۆڕییە سەر زمانی رێنوس تا نوسینێکی رەسمی دەربچێت، ئەوە دوودڵی و دڵەڕاوکێیەکی نوسینە سەرەتایەکە رووبەروو زۆربەمان دەبێتەوە، بەڵام نوسەر لەو رۆمانەدا هەولی داوە بە هەردوو حالەتی نوسین بنوسێت دیالێکتی ئاخاوتنەکەی خۆی پشتگوێ نەخستووە جارجار هەست بە هەبوونی دەکەیت، بەڕای منیش شتێکی باشە لەبەرئەوەی چێژ و تامێکی تایبەتی بە هاوزێدەکانی خۆت هەیە، هەروەها زور زاراوەو فەرهەنگی دێرینیش هەیە لە فەوتانیان دەپارێزی.

ناو لە ناو رۆمان شوێنکی بە بایەخ و دیاری هەیە، لێرە نوسەر هەمیشە لە ناوێک دەگەڕێت ناوێکی نوێ بێت و دەگمەن و دووبارە نەبێت، یان نوسەر هاتووە ناوێکی نوێی داتاشیوە بەئەوەی مۆرکێکی تایبەت بە خۆی پێوە بێت، ئەوەش دیسان بەهای رۆمانەکە گەورەتر دەکات، وەکو شەمراز، ملا خدری بەخورتی،عەدەگرینەک،جیقە فشە،بەزەی سیاناوخەر، عەفلەق و ئەدیب، ئانو بانی نی، ئەلیکترا.
ناویش وەکو پێکھێنەرێکی سەرەکی چیرۆک و رۆمان رۆلێکی تایبەتی هەیە، رۆمان هەیە بە ناوێک دەناسرێتەوە، لە کۆمەڵگار رۆژهەڵاتیش ناو ناوەو جێگەی بایەخێکی زیاترە لە شوێنە دیکەش.
رۆمانەکە پڕە لە ناوی نادیار و دەگمان، ئەوش کە دەبێتە هۆی ناودار بوونی زیاتری پاڵەوانەکە، هاوکات نوسەر کۆمەڵێک ناو هەیە کە لەناو هزری ئێمەدا هەبوون بەڵام دووبارە نابنەوە و بەکار نابدرێن، ئەو هاتووە سەرلەنوێ نوێی کردوونەتەوە و لە قالبێک لە پالەوانێک تەوزیفی کروون، بە تایبەتی ئێمە لە دەقەرێک دەژین کە کریستیانی و موسڵمانی پێکەوە دەژین و گەلێک ناو و زاراوەی هاوبەش و ناهاوبەشیان پێکەوە هەیە، هەروەها ناوی شوێننەکانیش بە هەمان حالەت لەناو رۆمانەکە دەردەکەون ..
لەوانە حەنچە و قریاقۆس، قەیتاس، ماخۆ، کریکۆرو سیمۆن، زەیا، میخۆ، گەڵی نێرگزان، قەپڵاغ، قەیتە، شاپڵاغ، ئەو هەموو ناوانە کە

مۆركێكى ناوەخۆييان هەڵگرتووە بەڵام چێژێكى تايبەتيش د□ بەخشن، هەروەها ئاماژەى راستەوخۆ و ناڕاستەوخۆيان هەيە، هەمووماڼ پ□ين لە ناو بەڵام كەى و لە كوێ ئەو ناوانە بەكار دەبەين ئەوە گرنگە، نوسەر ناوەكانى بە باشى بەكاربردووە.

بنەچە و بنەڕۆكى رۆمانەكە رێوڕێ بەدەم رێگاوە دەگۆڕێت سەرەتا بە سادەييەكى زۆر سادە و دواييش هێور هێور لەناو ئالۆزيەكى جواندا دەكەوێتە رێ، هەميشە واوبو□ دەقى باش و نوسينى باش پەيوەندى بە پاشخان و پێشينەى رۆشنبيرى و هزرى نوسەرەكەيە، ئەويش بڕيار دەدات كە بەرهەمەكە شتێكى باشە يان دووبارەيە.
زانين پەيوەندى بە تەمەن نيە بەلكو دەگەڕێتەوە بۆكارى شەونخونى و خوێندنەوەو بەدەنگ هاتن و دواچوونى پەيامەكانى خۆت، ئەوەش دەبێتە خاڵى جياواز لە نێوان نوسەرێك و نوسەرێكى ديكە، بۆيە هەميشە نوسين رەنگدانەوەى رەنگ و بيركردنەوەكانى ئەو كەسەيە كە دەينوسێت.

نوسەر ئاگايەكى باشى لە فەلسەفەكانى نەتەوەكانە بۆيە نوسەر لەسەر زمانى پالەوانێك شێمراز كۆمەڵێك پرسيارى فەلسەفى دەكات، چينێك دژ و دژەكارى هزرى دەخاتە روو، زەمەن رايەڵێكى گرنگە لە راگرتنى كاتەكانى درێژەدان بە رۆمان، بەلام لەو رۆمانەى بە رێگادا، ئەو رۆلەى نيە هەر چيرۆكێكە زەمەنێكەو زەمەن لەناو زەمەن قسە دەكات، كات لە خزمەتى شوێن و سەربوردەى پاڵەوانەكانە،لە پێناو ئەوانيش كات دەستەمۆ دەكات.
رۆمان خۆى لە خۆى چيرۆكێكى درێژە ،تا رۆمانيش چيرۆكى زۆر بێت گۆمەكە قووتر دەبێت بۆ مەلەوانى تا رۆمان بە بەسەرهات و سەربوردە و رووداو دەوڵەمەند بێت، خوێندنەوەى خۆشتر و بەتامتر دەبێت، كاك دڵشاد توانا يەكى بێرادەى باشى هەيە لە دانانى چيرۆك، چيرۆكيش ديارە ئەركى زۆرە كە بەسەرهات و سەربوردەش زۆر بوون ئەركەكان و خواستەكانى زياتر دەبن، ئەو هەميشە چيرۆكى لەناو چيرۆكى دروست كردووە.

شەيتان وەكو واقيعێك لە ناو هزرى نوسەر و پاڵەوانەكان زۆر دووبارە دەبێتەوە، هەستم كرد دووبارە دەبێتەوە ئەوەش پەيوەندى بە پاشخانى فەرهەنگى نەك هزرى نوسەر هەيە ، وەكو ئەوەى شەيتانێك هەبێت لە سەرووى ئەوان ژيانيان بەڕێوە ببات، بەڵام من پێموا يە شەيتان وەكو ئەجندە و خێو و شەوە دوايى هاتووە، ئەوەى هەبوو و هەيە ئەو شەيتانەيە كە هەريەكەمان لە ناوەوەى خۆى حەشارى داوە ل□ بڕى ئەويش بڕيار دەدات.

پێموایە ئەرکی ڕۆشنبیرو نوسەری نوێخوازو هاوچەرخە ئەو شەیتانە ئاشکرا بکات و وەکو نهێنیەک یان شتێکی شاراوەو پیرۆز بەجێی نەهێڵێت تا ریسوایان بکەین و نەهێڵین ڕۆلیان هەبێت.
ئەو سەرنج و تێبینیانەم لە کاتێک ئەنوسم کە هێشتا لە خوێندنەوەی کتێبەکە تەواو نەبووم هەول دەدەم ئەگەر شتێکی دیکەم هەست پێکرد بینوسمەوە.
بەڵام بەگشتی ڕۆمانێک بەتام و نوێ و فەرهەنگێکی نوێ و بە زمانێکی نوێش نوسراوە کە پڕە لە دیاردەی کۆن و نوێ، لە دوورەوە دەستت ئەگوشم هاوڕێی هاوشاریم، شتێکی جوانت نوسیوە خۆشبەختت کردم و هەر بژیت.

٣١/١٠/٢٠٢٠
هۆلەندە

ژەستی تاسان … دانا حمید محەمەد

هاوسێیەکم هەیە ماڵەکەی ڕووبەڕووی ماڵەکەی منە، هاوسێکەم پیرەمێردێکی نەوەد ساڵەیە و هەر ڕۆژە لەگەڵ هەڵهاتنی خۆردا، پانتۆڵێکی نیلی و تیشەرتێکی سپی ئەپۆشێ و ئارەزیی چەندین سەعاتی ئەو ڕۆژەی لە باڵکۆنەکەدا بەدەم کێشانی جگەرە و خواردنەوەی چاوە، ڕۆژەکە بەڕێدەکات. ڕۆزانە وەک پیشەیەی هەمیشەیەی ئەوەستێ تا ئۆتۆمبێلەکان خیابان ڕووبەڕوو تەماشا بکات! هەموو هاوڕێیەکانم کە دێن بۆ ماڵی من، ئەو پیرەمێردەیان لە من زیاتر خۆشئەوێ، دەستی ئەون و وە منیش لە خۆم زیاتر ئاگاداری ئەبم و خۆشمئەوێت.

ئەویش بەخاتری میهرەبانی و ژیانە تەنهاکەی کە تاسانی ژیان بەرینەداوە، چەندین جار بانگی ئەکەم بەڵام دەنگم نابیستێ، ئەمەوێ هەموو بەیانییەک بەئومێدی بینینی ئەو، لە خەو هەڵئەستم، ئەڵێم: نەوەک شتێکی پێویست بێ. بەڵام من فیکر بکەمەوە ئۆتۆمبێلەکانی خیابان بۆ هەردوکمان گرنگە، چونکە بەشێکە لە پەڕینەوەی ژیانمان بە ناو ئارەزییەکانی مۆدێرنیتە! بەهەرحاڵ تەمەنی مرۆق تا بەرەو

گەورەیی بڕوات، لە مەرگ نزیکتر ئەبێتەوە، وە تاسەی ژیان بۆی سەرنجڕاکێشە، چونکە زۆر شتی جیهان بێزار و دڵخۆشی کردوە. ئەوە ئێستا شتی بچوک کە ئینسان هەر بیری لێناکاتەوە بۆی گرنگ و جێی تێڕامانە وەک ژەستی چرکەی سەعات لەکاتی خەوتندا. بەڵام من وتم چەندین جار ئەمەوێ تۆ ببینم، بەڵام دواتر پەشیمان ئەبمەوە نازانم بۆ؟! ڕاستی کە ئەڵێ: هەردولامان بواری ئەوەمان هەیە کە یەکتر ببینین، بەهۆی جەنجاڵی و ئاڵۆزیی ژیانی ڕۆژانەوە. من ئەمەوێ لە کاتێکدا بێم بۆلات کە تۆ هیچت ئامادە نەکردبێ بۆ من وەک میوان، چونکە بێزارم لە جدیاتی ئەو دابونەریتە، ئەمەوێ هەرکات هاتم پێکەوە چایەک بخۆین و دەردەڵی یەکتر بدەینەوە، پیرەمەرد ئەم قسانەی منی پێخۆشبوو و وتی منیش لەناکاو بۆمکرا سەردانت ئەکەم لە باڵەخانەکە.

چاوەڕوانی بۆ من، نازانم بۆ پیرەمەردی دراوسێ و هاوڕێم چۆنە؟ بۆ خۆم ڕقم لێیەتی بەتایبەت لەو کاتانەدا، کە هەموو ئومێدت لە چاوەڕوانی دەستێکدایە، بەڵام ئاڵۆزیی و دەردی هەردوولا نایەڵێ ئەو چاوەڕوانییە بێتەدی، بۆیە من ڕقم لە چاوەڕوانییە. دواتر لەگەڵ پیرەمەردی هاوسێم لەبارەیەوە گفتوگۆم کرد و وتم پێی ڕۆمانێک هەیە بەناوی “چاوەڕوانی” ناوی نووسەرەکەیم لەیاد نییە، بۆتی بێنم ئەیخوێنیتەوە، پیرەمەرد کەمێ حەپەسا و هیچ قسەی نەکرد، دواتر لەبەر من کەوتە قسە وتی نەوەڵا دراوسێی گەنجی شیرینم، چی لەو ڕۆمانی چاوەڕوانییە کەم کە هەموو ژیانی خۆم بریتییە لە تاسانی چاوەڕوانی بۆ ژیان.
ژیان تاڕادەی بێئۆقرەیی تاسان توشی ئینسان ئەبێ لە چرکەیەکی ژیاندا، بەشێوەیەک دوچاری شەکت ئەکات، کە پێی نەزانی خۆت.

وە ئەو کات سەبەری هەموو ئەو خیابانە قەرەباڵغەی ماڵی خۆم و پیرەمەردەکە، بۆ سەردەمەوە کە ئەڵێ چەندمان بەهیلاکی ژیان بەڕێکردوە. بەچەشنێ خیابان و کتێبخانەکەی نزیک باڵەخانەی من و پیرەمەردی تیادا ئەژین لە هەموو خزمێک بۆمان دڵسۆزترە، چونکە زۆربەی ئەو کاتانەی شوێنێک نییە بڕۆین بۆی خۆمان دەخەینە نێو دڵی کتێبەکانەوە. تازە لە باڵکونی پەنجەرەکەمانەوە کە گوڵاکان ئاو ئەدەم هەست ئەکەم زیاتر تینووی ژیانن، کە گوڵەکانم دەمێ بوو ئاونەدابوو، سیس و ژاکاو بوون، منیش ڕۆشتمە چێشتخانە و سوراحیەک ئاوم کرد بەدیاری بۆ گوڵدانی گوڵەکان، بۆیە لەو کاتەدا بیرم بۆ لای پیرەمەردی دراوسێم ڕۆشت و هەستم کرد گوڵاکانیش وەک من و پیردەمەردەکە ژاکاون بەدەست تاسانی ژیانەوە.

پیرەمەرد منی بەچاوەڕوانی و بەمەرج خۆشئەوێ، هەتا هیچ بۆی گرنگ نییە، کە هیچ پیشەیەک نازانم، ئەو یارمەتیم ئەدات لە ڕێکخشتن و بەڕێوەبردنی کاروباری ڕۆتینی ڕۆژانەمدا، تازە پێکەوە لە پشتی پەنجەرەکەوە سریالێک یان فیلمێک کە بڕیارە هەفتەی ئایندە نیگایی بکەین و دواتر گفتوگۆی بکەین. بۆیە بۆ ئەم هەفتەیە من پێشنیاری بینینی فیلمی"مهری حەوتەم" بێرگمانم پێشنیار کرد کە لەگەڵ پیرەمەردا بیبینین، ئەویش ڕازی بوو، بەڵام وتی ناوەڕۆکی فیلمەکە باسی چی ئەکا، منیش وتم باس لە مەرگ و چیەتی مەرگ ئەکات، بۆیە پیرەمەرد بۆی گرنگ بوو، پێش مردن قوڵی و ئاڵۆزیی مەرگی بۆ ڕوون ببێتەوە لەڕێگەی تەئویلاتی بێرگمانەوە.

پیرەمەرد بەوپەڕی بڕواوە ژیانیشی خۆشئەویست، وەک من نەبوو لە سەرەتایی لاویمدا تاسانی ژیان بمپڕوکێنێت، کەتاجار کە یەکترمان بینی، هەفتەیەکی دوایی بینینی فیلمەکە بوو، وتی: من چاوەڕوانیم لە کەس نییە، مەگەر بڕیار نییە لەم خیابان و باڵەخانەیە، ژیان بکەین تا چاو لێکئەنێین. گوتم با بەو شێویەیە کە یەکتر لە ئامێز بگرین و کەسی یەکتر بین، بەڵام چاوەڕوانی یەکتر ناکەین بۆ مەرگ، بڕیار بوو تەماشای فیلمێکی تر بکەین کە باس لە عەشق دەکات، من و پیرەمەرد هەردووکمان بەجۆرێ لە ژیانماندا تەشکاویی دەستی بووین، پیرەمەرد لە عیشقێکدا کە زۆر تامەزرۆیانە کچێکی خۆشئەویست پێینەدرابوو بۆیە بڕیاری دابوو ژیانی تەنهایی هەڵبژێرێ تا ئەو کاتەی مەرگ ڕاپێچی گۆڕی ئەکات و منیش بەشێوەیەکی تری ماجەرایی ئەو عەشقەیی پیرەمەرد لە سەرەتایی کاروانی هەگبەمدابوو، نازانم منیش وەک پیرەمەردەم لەدێ یان کونجێکی تەلیسماویی تری ژیان ئەزمون ئەکەین.

بەڵام بەداخەوە مەرگ مەودای ژیانی پیرەمەردی نەدا کە پێکەوە فیلمی عاشقی ببینین، بەڵام مەرگ مەودای نەدا فیلمەکە ببینین، منیش دوایی مەرگی پیرەمەردەکە ئەو خیابان و باڵەخانەیەم بەجێهێشت و بارگە و پەناهەندەیم بۆ ناشوێنێکی تر گواستەوە. کە جارێ نازانم کوێیە؟ ئەوەی لەگەڵ پیرەمەردەکەدا پێکەوەی ئەبەستینەوە زبری تاسانی ژیان بوو. لەنێوان دوو ژەستدا، کە پڕ بەدڵ و ڕۆح هاوڕێیەتی یەکترمان خۆشئەویست. منیش بڕیاری ڕۆشتنمدا بەرەو مەنفایەکی تر… کە تاسەی نیگای تاسانی ڕۆژانی ئەو پیرەمەردە ئەکەم، تۆ بڵێی ئەو مەنفایەی من بۆی ئەڕۆم هاوڕێیەکی تر لە چەشنی ئەو پیرەمەردە ئەزمون بکەم.

کیشەکانی کوردستان بەرەو کوێ؟
ئەحمەد رەجەب …

کێشەکانی کوردستان زۆرن و چەندین ساڵە بە هۆی سیاسەتی چەوتی سەرۆکایەتی هەرێم و سەرۆکایەتی حکومەتی کوردستان و بەرپرسانی هەردوو حزب (پارتی و یەکێتی) کە خاوەندارێتی هێزی پێشمەرگەی 70 و 80 ئەکەن کێشەو گرژییەکان کەڵەکەیان کردووەو رۆژ لە دوای رۆژ تەشەنە ئەکەن و بەرپرسان بە درۆو دەلەسەو پینەو پەرۆوقسەی هیچ و پوچ و بریقەدار خۆڵ ئەکەنە چاوی خەڵکەوەو فریویان ئەدەن و برینەکانیان قوڵتر ئەکەنەوەو بۆ نمونە ئەم خاڵە ساکارو سەرەتاییانەو کە لەم رۆژانەدا کێشەو گرژییەکان گەیشتوونەتە لوتکەو پێویستی بە چارەسەرکردنی کتوپرە ئەگینا ئەتەقنەوەو ئەو کات تەرو وشك پێکەوە ئەسوتێت و زەرەرمەندی یەکەم هاوڵاتیانی کوردستانە.

بەرپرسانی دەسەڵات باس لە ئازادی ئەکەن بەڵام کام ئازادی؟ گرتنی هەرەمەکی رۆژنامەنووسان و چالاکەوان وخەڵکی سڤیل، ئەوانەی داکۆکی لە راستی ئەکەن و داوای موچەو مافی رەوای خۆیان ئەکەن و داکوکی لە خاکی کوردستان ئەکەن و نایانەوێت نیشتمانیەکەیان بکەوێتە ژێر دەستی دوژمنان کە لە زۆر قۆڵەوە چاویان برێوەتە خاك و سامانی وڵات.

لە ساڵانی پێشوودا ژمارەیەك خەڵك لەلایەن دەسەڵاتەوە لە ناوبراون وەك شەهیدان : بەکر عەلی ، سۆرانی مامە حەمە، سەردەشت عوسمان، کاوە گەرمیانی، وداد حوسەین و خەڵکی تریش و، ئەوەی سەیرە هیچ بکوژێك نەگیراوەو، ئەوەش زۆر مەترسیدارەو رێگا خۆشکەرە بۆ ئەنجامدانی کردەوەی چەپەڵترو، ئەوەتا بە ئاشکراو بە بەرچاوی خەڵکەوە لە دهۆك و هەولێر رەشبگیرییەو، لە هەموو شتێکیش سەیرتر ئەوەیە ئەڵێن بە پێی فەرمانی دادگا گیراون و، هەر زوو خۆیان وەك پیشەی هەمیشەیان بەدرۆ ئەخەنەوەچونکە دادوەر فەرمانی ئازادکردنی هەندی کەسی داوە بەڵام تا هنوکە ئازاد نەکراون

نەوت کێشەی سەرەکییەو، پێش هەموو شتێك نەوتی کوردستان هەرزان فرۆش ئەکرێت بۆ ئەوەی گیرفانی بەرپرسان و خاوەن کومپانییەکان گەرم بکاتەوەو تا ئێستا خەڵك داوا ئەکەن پەردە لە سەر نهێنییەکانی

رێکەوتنە پر شەرمەزارییکە، پێشکەشکردنی (نەوتی کوردستان بە تورکیا بۆ ماوەی 50 ساڵ) هەڵماڵرێت بەڵام ئەوەی جێی سەرنجە بەرپرسانی دەسەڵات لە ئاستی ئەو پرسە گرنگە خۆیان مەڵاس داوەو کار بۆ گەوجاندنی هاوڵاتیان ئەکەن.

مۆچە هات ، مۆچە نەهات، موچە دوو هەفتە دوا ئەکەوێت، بەغدا پارەی نەناردووە، عێراق بریاریداوە مۆچەی فەرمانبەرانی کوردستان وپێشمەرگە رەوانە بکات، ئەم قەوانە رۆژانە ئەبێسترێن و بەرپرسان یاری بە وشەو دەروونی خەڵکەوە ئەکەن و رایان ئەهێنن بۆ ئەوەی بزانن مانگ لە کوردستان زیاتر لە 60 رۆژەو چونکە حکومەت ئیفلیجەو ناتوانێت مووچەی مانگانەی فەرمانبەرانی خۆی بدات.

لە رووی پەروەردەوە رۆژێك خوێندنە لە قوتابخانەکان و ، رۆژێکی تر خوێندن بە ئۆنلاینە و، بە ناوی کۆرۆناوە دەسەڵات سەری لێشێواوەو نازانن پرۆسەی خویندن بەرێوە بەرن و،خوێندنی ئۆنلاین پێویستی بە داتا (کۆمپیوتەر) و ئینتەرنێت هەیە و ئەوەش بۆ خەڵکی هەژارو کەم درامەت زۆر ئاستەمەو زۆر جار کارەبا نییەو ، لە وڵاتانی پێشکەوتوو قوتابخانەکان کۆمپیوتەر بۆ قوتابیان ئامادە ئەکەن و لە کوردستان مەحاڵەو حکومەتناتوانێت ئەو کارە بکات و تەنانەت بیریش لەوە بکاتەوەو، هەر لە میانی پەروەردەدا مامۆستان داوای موچەی مانگانە ئەکەن لە گەڵ ئەو پارەو مافانەیان کە چەند ساڵە راگیراوە.

لە رووی ئاسایشەوە گرژی زۆرەو پەنگی خواردوەتەوەو داوا ئەکرێت رێ لە تەقینەوەی گرژییەکان بگیرێت و، هەموو ئەزانن لە کوردستان ئەنجومەنێك بەناوی نەتەوەیی هەیەو، ئەم ئەنجومەنە وەك خۆیان باسیان کردووەو لە 5 کەس پێکدێت دووانیان پارتییە و سیانیان یەکێتییەو، لە هەفتی رابردوودا ئەنجومەنەکە راگەیاندراوێکی بڵاو کردووەو گوایە کاری تیرۆریستی دەرهەق بەم وبەو کراوەو، لە پاش رۆژێك 3 کەسەکەی یەکێتی بە درۆیان خستەوەو وتیان ئێمە ئاگامان لەو جۆرە کارانە نییەو، راگەیاندنەکەش راست نییە.

کارەسانە ئەنجومەنی نەتەوەیی درۆ بکات و ئارەزوومەندانە تاوان دابەش بکات و، هەموو لایەك سوور ئەزانێت ماوەیەکی دوورو درێژە پارتی دژایەتی پارتی کرێکارانی کوردستان PKK ئەکات و، زۆر کەرەت بەرپرسە باڵاکانی پارتی پ.ك.ك یان بە میوان داناوەو، لەم رۆژانەدا بە تایبەتی لە پاش رێکەوتنی عێراق و هەریم لە سەر شەنگال کە بە فیتی ئەمریکا رێکخرابوو ئاڵۆزییەکان زیادیانکردووەو خەڵکی شەنگال بەو رێکەوتنە نارازین و ئەڵێن : ئێمە هەر رێککەوتنێك بەبێ خەڵکی شەنگال بکرێت پێی قایل نابین ئەمە لە لایەك و لەلایەکی تریشەوە پارتی لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆی جولەی بە

هێزه‌کانی کردووه‌و بمانه‌وێت و نه‌مانه‌وێت تورکیا ده‌ستی باڵای هه‌یه له تێکدانی بارودۆخی کوردستان بۆیه پێویسته رێگا له به‌رده‌م شه‌ری کورد له گهڵ کورد بگیرێت و چیتر تورکیا خاکی تری کوردستان داگیر نه‌کات.

2/11/2020

بۆچی ترامپ لەهەڵبژاردنەکانی ئەمریکا شکست دەخوات و دەرناچێت؟ … محمد بابیر

دەسپێک:

10سال بیش ئیستا بابه‌تیکم نوسی له هەفتەنامەی زاری کرمانجی به ناوی (لە په‌راوێزی کۆره‌که‌ی خاتو ماریان خاروداکی) ئه‌و کات ئه‌و خاتونه ک□□کی به‌ست له‌سه‌ر به‌یوه‌ندیه‌کانی ئه‌مریکاو کورد له‌وێدا ئه‌و کچە باسی ئه‌وه‌ی کرد ،گوایه ئه‌مریکا به دریژای میژوو زۆر باش بوە بۆ کورد و هه‌میشه پاڵپشتی به هێز بوه هەرلەو سیمینارەدا منیش به‌ژداریم کرد و جه‌ند ڕه‌خنه‌یه‌کم گرت و باسم کرد ئه‌مریکا هه‌میشه به‌رزه‌وه‌ندی خۆی ره‌چاو کردوه و زور جار خه‌نجه‌ری ژه‌هراوی له کورد داوه نمونه‌شمان زورن ئینجا له‌و بابه‌ته‌ش کورته‌وه‌لامیکم دایوه سه‌یره پشتی چه‌ندین سال له ووتاره‌که‌ی من ئیستا به کردار ئه‌مریکا سه‌لماندی که بشگیری کیشه‌ی ره‌وای کورد نیه، فه‌رمووو باشترین بەلگە (عه‌فرین و مه‌نبیج) و داگیرکردنەوەی که‌ر کوك و پشگیری نەکردنی لە (ڕێفراندۆم) بزانە چۆن ئەمریکا پشتی لە میللەتی کوردی کرد و هاوپەیمانی لەگەل داگیرکەرانی کورد خشەی دێت ،بەتایبەتی لەگەل تورکیادا…

ئەوەی لێرە مەبەستمە ئەوە بڵێم ،ترەمپ خرابترین سەروکی ئەمریکا بووە لەمێژودا، جونکە پەیوەندیەکان لەسەردەمی ترەمپ زۆرخرابونە لەگەل و□لاتانی دەرەوە وە دیبلۆماسی ئەمریکا لەسەردەمی ترامپ کەلێنی گەورەی دروست کردیە لەهەمووش سەیرتر پەیوەندی ترەمپ لەگەل کەسە دکتاتۆرەکان زورباش بووە ئیدی سەرکردەیەکی زۆر عونسربوەو

مەسەلەی ڕەش و سپی لە ئەمریکادا جارێکی تر بەتوندی سەری هەڵداوە وە ترەمپ درەزنترین و بێ ئەخلاقترین سەرۆک بووە لە مێژووی ئەمریکادا،ئەو کەسێکی بازرگانەو بس ، لەسیاسەت زۆر فەقیرحال بووە بەجۆرێک ئێستا زیانی زۆری گەیاندووە بە ئەمریکاو ،متمانەی ئەمریکای لەسەر ئاستی جیهان لاواز کردووەو ئەمەو چەندین خال هەیە وادەکات ترەمپ سەد دەرسەت لەو هەلبژاردنە شکست بخوات وجو بایدن لەهەڵبژاردنەکان دەردەچێت.ئەوەتەنها هەندێ خالی لاوازی ترامپ و بەکورتی باسم کردن خۆ لەبەرامبەریشدا بایدن خالی زۆربەهێزی هەیە بودەرچون.

31/10/2020

محمد بابیر

چاودێری سیاسی

کەڵەنەقاڵی ماسک ... ناڵە حەسەن

١ م / مرۆڤەکان وەک ئەوەی لەسەر تەختەی شانۆ بن

بە سیمای ڕەنگاوڕەنگەوە دەردەکەون

ر / ڕازە ڕەنگینەکانمان وا خەریکە دەبنە تۆز و غوبار

بەمەبەست لەگەڵ با دا دەڕۆن

د / دوای دووسێ ڕۆژ (دیداری من و مردن کۆتایی هات)

ن / نیشتیمان بۆتە سەبەتە سەوەکی ڕزیو

٢

لە دووری دوورەوە
لاوکێکی هێمنی مردووەکانم دێتە گوێ
زایەڵەی زەمەنێکی زەندەقچووش
لەنیو کەڕنەڤاڵی ماسکەوە د□ بیسترێ
ماسکی (سوور و رەش و شین و سپی و پەمەیی و
ماسکی ڕەنگاوڕەنگ)
چ ڕۆژگارێکی نەفرەتییە
مرۆڤەکان وەک گەڵا کان هەڵدەوەرن
وەکو بەفر دەتوێنەوە
وەک ئەستێرەکانیش ئاوا دەبن
بەڵام / ئاوابوونێکی ئەبەدی
چ ڕۆژگارێکی ئافاتی و فۆبیاییە
نەک هەر خۆمان
خاڵخاڵۆکەی نێو خەون و خەیاڵەکانیشمان ماسک دەپۆشن
جەڵاد و قوربانی / فریشتەو شەیتان / هەموویان ماسک دەبەستن
چەند ڕۆژێکە لەسەر مافووری مردن ڕاکشاوم
کشومات ، بێدەنگ بێدەنگ هەر دەڕوانم
دەڕوانم و دەڕوانم و دەڕوانم
جگە لە تارماییەکانی مردن هیچیتر نابینم
بوومەتە پەیکەرێک لە خەیاڵ
بیرم / لە مرۆڤەکان و یادگارییە جوانەکان دەکردەوە
یان ئەو مەودا و دوورییەی نێوان من و ژیان
بیرم لەو ڕۆژانە دەکردەوە ل□ نێو شیعرەکانمدا دەمنووسی
(ماسکەکەت فڕێدە ئەوی شۆخ
من دەمەوێت جوانییەکانی ڕوخسارت ببینم ،،، !)
بەڵام ئێستا
دەڵێم نا / ماسکەکەت فڕێمەدە ئەی شۆخ
من نامەوێت
ڕەنگە ڕەشەکانی مردن
لەسەر برژانگ و لێوەکان و نینۆنەکانت ببینم
نا / ماسکەکەت فڕێمەدە ئەی شۆخ
دەرگای کۆشک و قەڵای خەونەکانت بکەرەوە
با هەر کراوەبن دەرگاکان و ڕیگاکان
منیش بەڵێن دەدەم

دوای چەند ڕۆژێکیتر
لە بەیانییەکی ڕووناک و ئارام
وەک خۆرەتاو دەردەکەومەوە و دەگەڕێمەوە …!

کۆتایی

ئۆکتۆبەری ٢٠٢٠

فیداکاری کورد و بێ وەفایی تورك ... ڕەسوڵ بێسکێنی

لەپێش جەنگی یەکەمی جیهانیدا زۆربەی خاکی کوردستان لەژێر حوکمڕانی عوسمانیدا بوو، لە ئەنجامی جەنگی یەکەمی جیهانیدا بەرەی ئەڵمانیا دۆڕان و شکستیان هێنا، دەوڵەتی عوسمانی لەلایەن هاوپەیمانانەوە خاکەکەی داگیر کرا و سوپای هاوپەیمانان ڕژانە ئەستەمبوڵی پایتەختەوە و داگیریان کرد، ئینجا ئێوە هەواڵێی ئەستەمبوڵ و دانیشتووەکانی بێنەبەرچاوی خۆتان، سەرلەشکر و ئەفسەرەگەورەکانی تورك کەلە ئەستەمبوڵ دابوون، مەبعوسە خوێنگەرمەکان و لاوانی نیشتمانپەروەری تورك، شاعیر و ئەدیبە بەرزەکان دەستی قەڵەمیان شکابوو، تورکەکان بە زەلیلی کەوتبوونە دەستی لەشکری سوێندخۆرەکانەوە، لە پایتەخت و وڵاتی خۆیاندا ببوونە دیل و ژێردەستە، ئەو تورکانەی دەوڵەتەکەیان وا بەتەمابوو، پێکەوە لەگەڵ ئەڵمانەکان لەشەڕەکەدا سەرکەون و گرەو لە ئینگلیز ببنەوە، هەموو موسڵمانانی دنیای لێ ڕاست بکەنەوە، بەڵام ئەوا پایتەختی وڵاتە خۆشەویستەکەیان لەلایەن دوژمنەکانەوە داگیرکراوە، سەرنەوی و لوت شکاو کەتبوونە ژێر دەستی لەشکری هاوپەیمانانەوە، زۆربەی ئەفسەرە گەورەکان لەترسی ڕیسوابوون بەرگیان گۆڕی بوو، خۆیان شاردبووەوە، هاوپەیمانان بەرامبەر بە تورك بەفیزی سەرکەوتن دەجوڵانەوە و تورکەکانیان تەنگەتاوکردبوو، تورکە بێهێز و ئەفسەر و خوێندەوارە بەرزەکان و مەبعوسە نیشتمانپەروەکان چارەیان نەما و لەیەك نزیك بوونەوە و بیریان کردەوە و لایان وابوو مردنیان لەم حاڵە باشترە، لەبەرئەوە بڕیاری جوڵانەوەیاندا، ئەگەرچی بۆ لەشکرێکی تێکشکاوی وەکو تورك لەو ڕۆژگارە زۆر سەخت بوو، خۆیان

ئامادەکرد بۆ شەڕێکی تر لەگەڵ هاوپەیمانان، بەتاقی تەنیا و بێ هاوکاری دۆستێکی جێی باوەڕ، ئەگەرچی ئەو ڕێگارە بۆ تورکی تێکشکاو ئەم جۆرە بزووتنەوەیە مایەی گاڵتەجاڕی و شێتانە بوو، بەڵام دواجار بەخت یاوەریان بوو، بزووتنەوەکەیان لە دنیادا بووبە داستان.

باسی کورد لە ئەستەمبوڵ

لەلایەکی تر دوای بڵاوبوونەوەی شەڕ (موتارەکە) کوردەکانی تورکیا بەتایبەت کۆمەڵە سیاسیەکانی کورد لە ئەستەمبوڵ، کەوتبوونە تێکۆشانێکی بێوچان، ئەم کۆمەڵانە بەبێ ترس هاتنە مەیدان و بە ئاشکرا باسی مافی نەتەوەی کوردیان خستە پێشەوە، (ویلسن)ی سەرۆکی ئەمریکا، لەم ڕۆژانەدا بەیاننامە (14) بەندەکەی خۆی بڵاوکردەوە، بەپێی ئەو بەڵگەنامەیە هەموو نەتەوەیەك مافی داواکردنی سەربەخۆیی پێدرابوو.

هەر لەو سەردەمەشدا (کلیمانسۆ)ی سەرۆك کۆماری فەڕەنسە بەیانێکی بڵاوکردەوە، بەناوی دەوڵەتە سوێندخۆرەکانی ئەوروپاوە دەیوت: "حکومەتی تورك، دەوڵەتی عوسمانی ئەوەی لە باردانیە، بتوانێت نەتەوەیەك بەڕێوەبەرێت، لەبەرئەوە پێناکرێت و نابێ قەومێك تورك نەبێ و تائەمڕۆ لەژێر جەوری تورك و ستەمی توركدا ژیاوە، دووبارە ئەمڕۆ بخرێتەوە ژێر حوکمی تورك."

ئەمانە حکومەتی تورکیان خستە ترسێکی گەورەوە، ویستیان لە کوردەکان نزیك بکەونەوە و ماوە نەدەن بەدوای ئەم وتانە یا دەستوورەکەی (ویلسن) بکەون، بۆیە حکومەتی تورك (لیژنەیەکی وەزاری) دامەزراند، لەگەڵ کوردەکان بکەوێتە گفتوگۆ دەربارەی چارەنووسی داهاتووی کوردەوە، ئەم لیژنەیە دەبوو لەو شتانە بگەڕێت ببوونە هۆی ناڕەزایی نەتەوەی کورد، بەو مەرجەی لەناو یەکێتی عوسمانی بمێننەوە، چەشنە خۆبەڕێوەبەرێتی (ئیدارە)یەك بخاتە بەرچاوی حکومەت، جێگای ڕەزامەندی کورد بێت، هەوڵ بدەن کورد و تورك لەیەك نزیك بخەنەوە، بناغەی ئەم پەیوەندیە دابمەزرێننەوە، حکومەت و ڕۆژنامە(غەزەتە)کانی تورك، ئەو ڕۆژەی ئەستەمبوڵ، کەوتبوونە باسی یەکێتی تورك لەگەڵ (برا) کوردەکانیان. خاکی عوسمانیان بەهی ئەم دووبرایە دادەنا، دوژمنی ئەم وڵاتەیان بەدوژمنی هەردوولا ئەژمارد، لە پاراستنی ئەم خاکە پیرۆزەشدا کورد بەشدار بوو، دینی ئیسلام و شەرەفی ناوی خۆشەویستی عوسمانی، وەکو تورك دەکەوتە سەرشانی کوردیش..!!

بێگومان ئەم پڕوپاگەندانە لەلایەن حکومەت و ڕۆژنامەکانەوە سوودی زۆری بۆ تورك هەبوو، کارێکی باشی کردە سەر زۆربەی کوردەکان،

بەڵام کۆمەڵەی سیاسی و نیشتمانپەروەرانی کورد، لەوانە نەبوون باوەڕ بەم پڕوپاگەندانە بکەن و لەڕێی ئازادی کورد لەهەوڵەکانی خۆیان دوا بکەون، کۆمەڵەی سیاسی و نیشتمانپەروەرانی کورد ڕوویان کردە کۆنگرەی ئاشتی و شەریف پاشایان هەڵبژارد، بە نوێنەری تایبەتی بۆ داواکردنی مافی سەربەخۆیی کوردستان. بەم شێوەیە بەهۆی هەوڵەکانی شەریف پاشا سێ بەندەکەی دەربارەی سەربەخۆیی کوردستان، خرایە پەیمانی سیڤەر و لەدواییدا ئەم پەیمانە لە وەزارەتی (فەرید پاشا)ی زاوا بە نوێنەرەکانی دەوڵەتی عوسمانی ئیمزا کرا.

جوڵانەوەی مستەفا کەمال لە ئەنادۆڵ

وەك وتمان لەدوای موتارەکەی خەڵك لە ئەستەمبوڵ لەو پەڕی کوێرەوەری و تەنگەتاویدا بوون، لە بەرئەوە لە ڕاپەڕین و بزوتنەوە بەولاوە چارەیەکی تریان نەبوو، خوێندەوارە نیشتمانپەروەرەکان لەسەر ئەوە ڕێککەوتن جوڵانەوەیەك دەست پێ بکەن، بۆ بزوتنەوەکەیان ئەنادۆڵ بکەنە ناوچەی بزوتنەوەکەیان و شۆڕش لەوەوە هەڵگیرسێنن، چونکە بوونی لەشکری سەربازی زۆری دوژمن و سەفیری دەوڵەتە بێگانەکان، دەرفەتی بزوتنەوەی لەناو ئەستەمبوڵ نەدا، لەم ڕۆژەدا هیوایەك دڵی نیشتمانپەروەرەکانی ڕووناك کردەوە، حکومەتی ئەستەمبوڵ، یەکێك لە ئەفسەرە خوێن گەرمەکانی هێنایە پێشەوە، کە لە ژێرەوە هاوپەیمانیان بوو، بیری لە ڕزگارکردنی وڵاتەکەی دەکردەوە، لەژێر دەسەڵاتی وڵاتە سوێندخۆرەکانی دوژمنی تورك، ئەم ئەفسەرە (مستەفاکەمال) بوو، حکومەتی ئەستەمبوڵ بەهەڵە چوو (مستەفا کەمال)ی کردە پشکنەری گشتی هێزەکانی تورك لە ئەنادۆڵ. بە پێی ئەم ئەرکە کۆکردنەوە و ڕێکخستنی هەموو لەشکرەکانی دەوڵەتی عوسمانی لە ئەنادۆڵ، کەوتە ئەستۆی مستەفا کەمال، ئەویش زۆر بە دڵ و بەگیان بەڵێنیدا بچێتە ئەنادۆڵ.

لەم کاتەدا تاقە لەشکری تورك کەبەچەکەوە مابووەوە لەشکرەکەی کازم (قەرە پاشا) بوو ئەویش خەریك بوو چەك دانێ، یان لەڕاستیدا چەکی بکەن، هەر لەم کاتەشدا مستەفاکەمال موفەتیشی گشتی لەشکر و یاوەری خەلیفەی عوسمانی لەئەستەمبوڵ لەگەڵ چەند ئینگلیزێکدا گەیشتنە ئەرزڕۆم بۆ چەك کردنی لەشکرەکەی کازم قەرەپاشا.

مستەفا کەمال لە (15) مایسی (1919) ئەستەمبوڵی بەجێهێشت و چووە سەر کارەکەی. هەر کە گەیشتە ئەنادۆڵ ئەفسەر و سەرکردەکانی لەشکری بەدزییەوە کۆبووەوە و مەبەستەکەی تێگەیاندن، هەموو خوێنگەرم و نیشتمانپەروەرەکان دڵسۆزی و ئامادەییان پیشاندا، حکومەتی ئەستەمبوڵ لەم کردەوانە کەوتە ترسەوە، لەبەر ئەوە یەکسەر مستەفا کەمال داواکرایەوە بۆ ئەستەمبوڵ، بەڵام مستەفا کەمال بڕیاریدا نەچێتەوە ئەستەمبوڵ و لە حکومەتی (خەلیفە) یاخی بوو.

لەباتی چەك كردنی لەشكرەكەی مستەفاكەمال لەگەڵ كازم قەرەپاشا و تورك پەروەر و عەشایرەكاندا ڕێكەوت و ئینگلیزەكانیان گرت، هەر لەوێش كۆنگرەی ئەرزڕۆمیان گرت، لەیەكەم كۆبوونەوەوە كە كرا سەد هەزار لیرە كۆكرایەوە بۆ یارمەتی مستەفاكەمال، عەشایەر و كوردەكانی ئەو ناوەش لەم كاتەدا ئامادەبوون لەگەڵ شەیتانیشدا ڕێك بكەون بەومەرجەی لەدەست ئینگلیز و ئەرمەنی ڕزگاریان ببێت، بەخێیان و چەكیانەوە چوونە لەشكری مستەفا كەمال، لەشكری مستەفاكەمال هێرشی بردە سەر ئەو لەشكرە ئەرمەنیەی هاتبووە سەر سنوور و خراپ شكاندی، وازیشیان لێ هێنان بەو مەرجەی لەگەڵ ئینگلیز پەیوەندی نەگرن، لەگەڵ ڕووس ببن بەدۆست، كە مستەفاكەمال خۆشی پەیوەندی لەگەڵیاندا باش بوو. بەم جۆرە چەكێكی زۆر كەوتە دەست لەشكری تورك و جەبهەی ڕۆژهەڵات، بارەگای سوپا گوازرایەوە بۆ سیواس و لەوێشەوە بۆ ئەنقەرە.

پاش یاخی بوونی مستەفاكەمال گەلێك لە ئەندامانی (مجلسی مەبعوسان) بڕیاریاندا حكومەتی ئەستەمبوڵ بەشەرعی نەناسن، لەبەرئەوەی ئەم حكومەتە لەژێر دەسەڵاتی سوێندخۆرە دوژمن و بێگانەكان دایە، لەبەر ئەوە لە حوزەیرانی (1919) بە پێویست زانرا لە ئەنادۆڵ سەرلەنوێ دەست بكرێتەوە بە كۆكردنەوەی (مجلیس)ێكی تازە، هەڵبژاردنی نوێنەرەكانی خەڵكی ئەنادۆڵ، بۆ ئەم (مەجلیس)ە تازەیە.

مستەفا كەمال لەسەر ئیدارەیەكی هاوبەشی برایانە لەگەڵ كوردەكان ڕێكەوت، بەم جۆرە (بویوك میللەت مجلسی) واتا ئەنجومەنی میللی گەورە دروست بوو، زۆربەی كوردەكان تیایدا بوون بەئەندام و هەوڵی تورك و كورد یەك خرا بۆ سەركەوتنی ئەم ڕاپەڕینە هەموو پەیوەندیەكیان لەگەڵ حكومەتی ئەستەمبوڵ بڕی و پەیوەندی دۆستانەیان لەگەڵ ڕووسدا بەست.

ئیتر بەهۆی بەهێزی و بێ دەسەڵاتی حكومەتی ئەستەمبوڵ، خەڵك وردە وردە ڕوویان لە حكومەتی ئەستەمبوڵ وەرگێڕا و هەموو شتێك وای دەردەخست جوڵانەوەی مستەفاكەمال ببێ بەهۆی ژیانەوەی نەتەوەی تورك، پێویستە پشتگیری مستەفا كەمال بكرێ. سوێندخۆرەكانیش كەوتنە هاندانی ئەستەمبوڵ مستەفاكەمال تەمبێ بكات، یا لەناوی بەرێ.

لەوكاتەشدا (عەلی ڕەزاپاشا)ی سەدری ئەعزەم داوای لە (سوڵتان وەحیدەدین)ی خەلیفەی عوسمانی كرد، لە سەركاریەتی حكومەت ئازادی بكات، ئەو كاتە كە سوڵتان ڕیشی خۆی دابووە دەست سوێندخۆرەكان داواكەی عەلی ڕەزاپاشای قبوڵ كرد و لە (30ی نیسانی 1920) داوای لە فەرید پاشای داماد كرا بۆ دامەزراندنی وەزارەتێكی تازە. بەم جۆرە حكومەتێكی لاواز پێكهێنرا، لەبەردەستی سوێندخۆرەكان نەتوانی جوڵە بكا، لە هەمان كاتدا حكومەتی ئەستەمبوڵ لەژێر سەرپەرشتی

مستەفا پاشای یامولکی (مجلیسی سەربازی) بە مستەفا کەمال دانا و لەپاشملە دادگایی کرد و حوکمی خنکاندنی مستەفا کەمال و گەلێك لە نیشتمانپەروەرەکانی تورکیدا. حکومەتی فەرید پاشا بڕیاریدا هێز بنێرێتە سەر مستەفا کەمال له ئەنادۆڵ.

لەولاشەوە یۆنانیەکان بە پشتیوانی ئینگلیز دەیویست خاکی عوسمانی داگیر بکات، لەشکری بەرەو ئەزمیر بۆ گرتنی بەڕێخستبوو. لە ئەستەمبوڵیش دەوڵەتە سوێندخۆرەکان لە (10)ی ئابی (1920) (پەیمانی سیڤەر)یان بە حکومەتی فەرید پاشا ئیمزاکرد، ئەم پەیمانە بڕیاری سەربەخۆیی نەتەوە ژێر دەستەکانی دەوڵەتی عوسمانی دابوو، بەندەکانی ئەم پەیمانە دەربارەی دامەزراندنی کوردستانی گەورە و سەربەخۆیی ئەرمەنی تێخرابوو، ئەگەر ئەم پەیمانە جێبەجێ بکرایە پشتی دەوڵەتی تورکیای دەشکاند و لەوەدا نەدەما جارێکی تر زیندوو بێتەوە. بەڵام ئیمزا کردنی پەیمانی سیڤەر لەلایەن ئەستەمبوڵەوە کەمالیەکانی نەشێواند و لەکاری خۆیان بەردەوام بوون، ئەو لەشکرەشیان تێکشکاند، لەلایەن خەلیفە لە حکومەتی ئەستەمبوڵەوە ناردرابووە سەریان، هێزەکەی مستەفا کەمال وردە وردە زیندوو بووەوە و نزیك بە شاری ئەستەمبوڵ کەوتەوە، ئینجا سوێندخۆرەکان لە خەلیفە نائومێد بوون و هاتبوونە سەر ئەوەی بیر لە هێزە یاخیەکانی تورکی ئەنادۆڵ بکەنەوە، بەناچاری ڕوویان کردە مستەفا کەمالی دوژمنیان، تاماوەیەکیش دەستی دۆستایەتیان بۆ درێژکرد.

مستەفا کەمال و کورد

هێشتا مستەفا کەمال لە ئەنادۆڵ جێگیر نەببوو، بەهاندانی سوێندخۆرەکان حکومەتی ئەستەمبوڵ به هەڕەشە و کەسپ خستنەڕێی و بەهۆی تەماع و دەمشیرین کردنەوە لایەنگرانی له مسته‌فا که‌مال هەڵدەگەڕایەوە، لەبەرئەمە مستەفا کەمال ئەنجامێکی سامناکی لەپێش بوو، لەوە گەیشتبوو پێویستی زۆری به یارمەتی کوردەکانە، ئەگەر بێتو نەتەوەی کوردی لەگەڵ نەبێت، لە ئاسیای بچووك جێگای نابێتەوە، یارمەتی کوردیشی لەو ڕۆژەدا بەئاسانی دەست نەدەکەوت، بیریشی لەوە دەکردەوە کوردەکان ڕوو بکەنە ئاسۆیەکی تر! بیر لە سەربەخۆیی بکەنەوە و چەکی کورد بۆ ئەو ئامانجە بخەنەکار.

پەیمانی سیڤەر و بەیانەکەی (کلیمانسۆ) و بەندەکانی (ویلسن)، نەتەوەکانی ژێردەستی عوسمانی هوشیار کردبووەوە، لەپێناوی ئازادی گەلەکەیان تێدەکۆشان، گەلی کوردیش لە پێش هەموویان خوێنی بۆ ئازادی ڕژاندبوو، تامی سەربەخۆیی لەپێش تورك کردبوو، حکومەتی ئەستەمبوڵ دەرگای سەربەخۆیی بۆ کورد کردبووەوە، لەگەڵ کەمەڵە

سیاسیەکانی کورد گفتوگۆی چەشنە ئیداریەك دەکرا بۆ کورد، دڵنەوایی کوردی تێدا بێ و ڕێگای جیابوونەوەیان لێ بگرێت، بێگومان ئەگەر کورد دەستی بدایەتە چەك بۆ سەربەخۆیی مستەفا کەمال نەیدەتوانی لەکارەکەی سەرکەوتوبێ، بەسەر یۆنانیەکاندا سەرکەوێت، که لەناو جەرگەی وڵاتی کوردا دەستی دابووە ئەم کارە، لە وڵاتی نەتەوەی کورد بە ڕزگاری تورك سەری بەرز دەکردەوە، ئەگەر کورد لایەنگیری نەکردبا هەرگیز سەرکەوتوو نەدەبوو، لەبەر هەموو ئەمانە بیری لە دۆستایەتی کورد کردەوە.

کوردەکان کە پەیمانی سەربەخۆیی کوردستانیان بەدەستەوە بوو، ئەگەر ویستبایان دەیانتوانی ئەم کارە ئەنجام بدەن، بەڵام کوردەکانی ئەنادۆڵ وایان نەکرد، بەقسەکانی مستەفا کەمال تەفرەیان خوارد و ئەویش بەدەستووری حکومەتی ئەستەمبوڵ، لەپێناو سەرکەوتن دەمی لەدینەوە دەدا و خۆی لە کوردە دیندارەکان نزیك دەخستەوە، بە خەلیفەی دەستبەسەری موسڵمانان دەگریا، بۆ پاراستنی وڵاتی هاوبەشی کورد و تورك، بۆ ڕزگاری خەلیفەی بەستەزمان و بەدەسەڵات لەژێر چنگی سوێندخۆرەکان دەپاڕایەوە، کوردی بەبرای تورك و ڕاسترین موسڵمان دادەنا، وای دەبردە مەشکیانەوە سەربەخۆیی کورد مافێکی خۆیانە، دەیوت: بەڵام پێویستە جارێ ئەم وڵاتە لە داگیرکەران بپارێزن، کورد و تورك پێکەوە ڕێی دوژمنی لێ بگرن و ڕزگاری بکەن، ئینجا دوو برا پێکەوە با وڵات لەناو خۆیاندا بەش بکەن، لەوەش زیاتر دەیوت ئەگەر یۆنانیەکانیان دەرکرد، وڵاتێکی سەربەخۆ بە کورد دامەزرێنێت، کە ببێتە مایەی برایەتی و یەکێتی نەمر بۆ هەردوو نەتەوەکە، بەم جۆرە کوردەکان هەر لەڕۆژی یەکەمەوە دەستیان نایە ناو دەستی مستەفا کەمال و لەشەڕەکانی (ئیستقلال)دا هیچ نەما بۆی نەکەن، بەموڵك و بەگیان هەوڵی ڕزگاری تورکیاندا. بۆ ڕزگاری خاکی تورك خوێنی لاوەکانیان ڕژاند، لەشەڕی یۆناندا زۆربەی ئەوانەی لەپێشەوەی شەڕ بوون، سوارەی چوست و چالاکی کورد بوون، ئەو کاتە کوردەکان بیریان لەوە نەدەکردەوە سەرکەوتنی مستەفا کەمال دوایی بەژیانی کورد دەنێ، نەدەچووە مەشکیانەوە لەداهاتوودا تورکەکان جوامێری کوردیان بیر بچێتەوە، بیریان لەوە نەدەکردەوە لەداهاتوودا پەشیمان ببنەوە، لەبیانوویەك بگەڕێن بۆ لەناوبردنی نەتەوەی کورد، شتی وا لە ویژدانی نەتەوەی کورددا نیە، باوەڕیشیان نەدەکرد، لە ویژدانی هیچ نەتەوەیەکی تریشدا هەبێت. بەهاوکاری کورد مستەفا کەمال سەرکەوت و یەکەم داوای ئەوە بوو پەیمانی سیڤەر پوچەڵ بکرێتەوە، که مافەکانی کوردی سەلماندبوو.

لەکاتی هیوا بڕان و لەقەوماندا مستەفا کەمال ئەوەندەی تر بەجەرگ دەبوو، دەریخست [illegible]ی ڕۆژانی تەنگانە و کارەساتە، جگەلەوەش لەبەختی ئەو سوێندخۆرەکانیش لەنێوان خۆیاندا ڕێك نەدەکەوتن و سیاسەتیان یەکی نەدەگرتەوە، ئینگلیزەکان یۆنانیان بە سەر تورك هان دەدا، لەشکریان بۆ ڕێکدەخستن بەچەك و پارە هاوکاریان دەکردن، فەڕەنسە و ئیتالیا پەیمانی یەکەتی و پێکهاتنیان لەگەڵ تورك دەبەست، لەولاتریشەوە کوردەکان لەو کاتەدا چاویان لەدەوڵەتی سەربەخۆ دەنوقاند و دەکەوتنە خەیاڵی برایەتی تورك و شەڕی ڕزگاری وڵاتی مستەفا کەمال، لەئەنجامدا ئینگلیزیش کە دوژمنی تاك و تەنیای تورکی کەمالی بوو، هیوای بەیۆنان نەما و پشتی تێکرد، سەری لەئاستی واقعدا چەماندەوە، ئینجا دەنگی ڕاگرتنی یەکسانی دەستی پێکرد و سیاسەتی ژیاندنەوەی دەوڵەتێکی بەهێزی تورك کەوتە سەر زمان، بەڵام گەورەترین یارمەتی بە تورك و مستەفا کەمال کەوتنی حکومەتی (چار) بوو، لەو سەردەمەدا شۆڕشی گەورەی ڕووسیا بەئەنجام گەیشت، شۆڕشگێڕەکانی (بولشەویك) هاتنەسەر حوکم، بەم جۆرە دوژمنی هەرە دێروکی تورکیا (ڕووسیەی چار) بەئەژنۆ داهات، لەشانەی سیاسی کرایە دەرەوە، بولشەویکەکان لە تورکەکانی ئەنادۆڵ نزیك بوونەوە و دەستی یارمەتیان بۆ درێژکردن، ئەمەش یەکێك بوو لەو هۆیانەی چاوی ئینگلیزەکان بکاتەوە، ترسی ئەوەیان لێنیشت تورك و ڕووس ڕێك بکەون و تورکە کەمالیەکان خۆیان باوێنە باوەشی بولشەویکەوە.

لە دواشەڕی تورك لەگەڵ یۆنان لە بەیانی (26)ی ئابی (1922) لەناکاو هێزەکانی تورك پەلاماری لەشکری یۆنانیان داو لەشکری یۆنان خراپ شکا و شپرزە بوو، لە (9)ی ئەیلولی (1922) لەشکری سەرکەوتوی تورك گەیشتە بەردەمی ئیزمیر و گرتی، بەم جۆرە شەڕی تورك و یۆنان بڕایەوە و بەسەرکەوتنی تورك کۆتایی هات. ئیتر یۆنان شکا و حکومەتی ئەستەمبوڵ سست و لاواز بوو، چرای سەڵتەنەت و خەلافەت لە کوژانەوەدا بوو، فەڕەنسە لەدژی یۆنان و ئیتالیا لەداخی ئینگلیز یارمەتی (مستەفا کەمال)یان دەدا، لەو کاتەدا ئینگلیز نەیدەتوانی چاو لەم هەموو ڕاستیانە بپۆشێ، خۆی لە تورکەکان نزیك کردەوە، بەڵام جیاواز لەوانی تر ئەو بە مەبەستی ئەوە دەستیان بۆ تورکەکان درێژ دەکرد، لەباوەشی ڕووسەکان بیانهێننە دەرەوە، چونکە گەیشتە ڕادەیەك ڕەگەزی مەغولی بخاتە یادی تورك و بیری خۆرهەڵاتی بخاتە مێشکی تورکەکانەوە، بەمەش مستەفا کەمال لە ڕووسەکان نزیك دەکەوتەوە، تەنانەت دەڵێن: بیری لەوەش دەکردەوە دینی (بودا) بکاتە دینی تورك، لەگەڵ ئەمەشدا هەموو شتێك بەئارەزووی مستەفا کەمال دەهاتە پێشەوە.

بەخت يارمەتی مستەفا کەمالی دەدا، فەڕەنسا و ئيتاليا کە دۆستی ڕۆژانی شەڕی ئينگليز بوون، ببون بەلايەنگيری مستەفا کەمال و لەسياسەت و کۆنگرەکاندا يارمەتی تورکيان دەدا، حکومەتی ئەستەمبوڵ کە دۆستی ئينگليز و دوژمنی مستەفاکەمال بوو، شکستی هێنا و بەرامبەر مستەفاکەمال خۆی نەگرت و کەوت، ڕووسەکان بەپارە و بەچەك يارمەتی مستەفاکەماليان دەدا، ئەوەندەی نەمابوو، مستەفا کەمال ببێت بە بوڵشەوێك و خۆی باوێتە باوەشی ڕووسەوە، لەئاستی ئەم هەموو کارەسات و گۆڕانکاريانەدا ئينگليز چارەی نەما و سەريان لەبەرامبەر واقع چەمادەوە و دەستی يارمەتيان بۆ دوژمنی دوێنێيان درێژکرد و لەگەڵ مستەفا کەمال کەوتنە ڕێکەوتن.
حکومەتی کورد لەعێراقدا دڕکێکی تيژ و کوشندە بوو، لەژێر پێی مستەفا کەمال، بەهۆی لەشکری ئينگليز شێخ مەحمود حوکمداری کورد گيرا و دوورخرایەوە بۆ هيندستان، کوردەکانی تورکياش هەليان لەدەست دابوو، خۆيان لايەنی مستەفا کەماليان گرتبوو، هەوڵ و تەقەلای پەرش و ب□ڵاوی ک□م□□کان و نيشتمانپەروەرانی کورديش بێ سوود مايەوە، ئيتر کاتی پوچەڵ کردنەوەی (پەيمانی سيڤەر) بوو.
سوێندخۆرەکان لە (لۆزان) کۆبوونەوە و ويستيان لەسەر بناغەيەکی تر ڕێك بکەون، بارودۆخێکی تازە ب□ن□ن□ پێشەوە، بەڵام ئەمجارە نوێنەری مستەفا کەمال قارەمانی شەڕەکان (عسمەت ئينونو)ی ب□ه□گەز کورد هاتبوو تێيان بگەيەنی نەتەوەی تورك ماوە و نەمردووە، داوای بەری غەزا و نرخی ئەو خوێنەی دەکرد، لەپێناوی وڵاتدا ڕژاندوويەتی، نوێنەری ئەمجارەی تورك لەئاستی سوێندخۆرەکان سەری نەدەچاماندەوە، وەك نوێنەری خەليفە، لەشەڕدا بەرامبەر دوژمنی نەتەوەکەی سەرکەوتبوو، لەبەر ئەوە بەپشتيوانی نەتەوەيەکی ئازاد و سەربەخۆ و نوێنەری دەوڵەتێکی تازە و زيندوو، ڕووی تێدەکردن و بۆ مافەکانی تورك بەپێی ميساقی ميللی هەوڵی سەرکەوتنی دەدا، سوێندخۆرەکانيش بۆ فەوتاندنی مستەفا کەمال هيچ نەما نەيکەن، کە نەيانتوانی نەياندەويست ئەم هەلە لەدەست بدەن، لەبەرئەوە دەيانويست دەمی عيسمەت پاشای نوێنەری مستەفا کەمال شيرن بکەن و تورکەکان بخەنەوە باوەشی خۆيان.

بەينێك تورك داوای ويلايەتی موسڵی دەکرد، ئينگليزەکانيش بە دامەزراندنی حکومەتی کوردستان هەڕەشەی لێکردن، لەئەنجامدا لەژێرەوە پێکهاتن و ڕێکەوتن، تورك وازی لە مووسڵ هێنا و ئينگليزيش دەستيان لە کوردستان يا لە شێخ مەحمود هەڵگرت، بەمەش لە 1923 کۆنگرەی لۆزان هاتە کايە و ئەرمەنستانی گەورە و خودموختاريەتە بچووکەکەی کورديش بوونە بڵقی سەرئاو، کە مەسەلەی

کورد لە دەستی دەستی پێکردن بەولاوە هیچی تر نەبوو، دەرکەوت کۆنگرەی ئاشتی و وشەی ویژدان و دادپەروەری تەنیا قەڵغانێکە بۆ تەفرەدانی مرۆڤایەتی و هاواری بێ هێز و زوڵم لێکراوان و مافی بێکەسان کارناکاتە سەر ویژدانی سیاسەت، ئەم زەبرەی لەلایەن کۆنگرەی ئاشتیەوە لە ویژدان و دادپەروەری درا، وانەیەکی تر بوو بۆ ئەوەی داواکارانی ویژدان و دادپەورەوەری پەندوەرگرن، ئیتر ئەم بارودۆخە بەمشێوەیە بەشکستی کورد کۆتایی هات.

مەسەلەی کورد و سەربەخۆیی کوردستان، هەر لەڕووی سستی و فڕوفێڵی ئینگلیز بەم ئەنجامە نەگیشت، بەڵکو کوردەکان خۆشیان هۆکارن و دەبێ ڕەخنەی گەورەتر لە خۆیان بگیرێ، چونکە لەو دەرفەتەی بۆ گەلانی ژێردەستەی دەوڵەتی عوسمانی و بەتایبەت بۆ کورد هەڵکەوتبوو نەیانتوانی کەڵك وەرگرن، لەجیاتی ئەوە عەشیرەتە کوردەکان پاڵیان دایە لای مستەفا کەمال و پشتیان کردە مافەکانی خۆیان، ڕۆشنبیرەکانیش تا ماوەیەك لە داوا کردنی مافەکان بەردەوام بوون و لە پەیمانی سیڤەر دا توانیان مافەکانی کورد دەستەبەر بکەن، کەچی لە پەیمانی لۆزاندا چالاکیەکانیان بەم شێوەیە دیار نیە و بەهەر شێوەیەك بێت وازیان لە مافەکانی کورد هێنا و بۆ بەڕزەیی دوژمنانی کورد و ڕۆژگاریان بەجێ هێشت، ئایا گەلی کورد پەندیان لە ڕۆژگاری ڕابردوو وەرگرتووە، یاخود سادەیی و دڵپاکی و نەزانیان جارێکی تر هەمان بارودۆخ دووبارە دەکەنەوە.

بۆ ئەم بابەتە سوود لەم سەرچاوانە وەرگیراوە:

1- ڕەفیق حیلمی ، یادداشت، چاپی سێیەم، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلیمانی 2003.
2- جەلال تەقی، خەباتی گەلی کورد لەیاداشتەکانی ئەحمەد تەقی دا، چاپخانەی (سلمان الاعظمی) بەغدا، 1970.
3- محەمەدئەمین زەکی بەگ، خولاصەیەکی تأریخی کورد و کوردستان، بەرگی چوارەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولیر، 2006.

فانۆس ... سەلام عومەر

دایکم فانۆسێکی هەبوو
کارەبا کوشتی

شەو
لەبەر فانۆسەکەی دایکم هەڵدەهات

سەمای فانۆسەکە
جوانتر بوو
لە سامبا

فانۆسەکە
بشکوژابایەوە
بۆنی مێخەکی دایکم هەر دەهات

کە دایکم کوژرایەوە
فانۆسەکە گریا
گریا
گریا
تا تاریکبوون.

نمە لمی تەنیایی ... شیعر/کاوە

عوسمان عومەر

من دەرگا بۆ کۆتاجار
لە خۆم دائەخەم
پەڕەی کتێبەکەش
لەسەر دواهەمین رستە
ئەنوشتێنمەوە
بە نمە بارانی بێهودەییش ئەڵێم
چیتر لە پەنجەرەکە نەدا،
لەو دیو ژورەکەم
پارچەیەک نوسین هەڵئەواسم
باچیتر کەس،
ئەو پیاوە هەڵهاتوە
لە جیهانێکی دڕندە و
وێران و نایەکسان..
بێزار نەکا

ئێوارەیەک ،
تابلۆی ڕوخسارێکی..
خەمگینی جێهێشت
بێ مەل لە ئاسمان
بێ هەور
بێ خەندەی گوڵ
بێ چرایەک لە چاوی گزنگ
تەنهاو تەنها
بەلەمێکی دوور
نوقم لە هەڵم و تەم،
ڕەنگە تەرمی دڵێکی پێ بێ
زەریا نەبێ
شوێنێ
بۆ ناشتنی دڵێ کوانێ

لە ژێر کورەی ئاسمانا

شت زۆر ئەگوزەرێ
سوێی پەلی دارێکی ووشک
بۆ چۆڕێ باران،
خەونی مەلێکی تەرە
بۆ گەڕانەوەی بێستان و ڕوبار
لە شارێ ،
ڵێزمە لمەی خەم
کردیە بیابان

لە ژێر کورەی هەتاوا
ڕۆحی ه□زارەکان ئەسوتا
ئێستاش کۆیلەکان زۆرن
سپارتاکۆسەکان وونن
لە نەمانی پاڵەوانەکان
با بچین پاڵەوانە مردوەکان
لە خەوی مەرگ هەڵسێنین

مێزێک ، ل□ تێ نانی کۆن
کاسێ شەرابی سوور،
وەک خوێنی هەڵتۆقیوی دڵ
چاوێک پڕە لە ئاسمانێک
تەڕە پێڵووی هەورەکانی،،
ڕێگایەک بەرەو ڕۆحێکی چۆل
ژورێکی تاریک
شەمەندەفەرێک
دوا مەزڵگەی
زەمەنێکی
بەسەرچووە

پێێ ووت ..
واز لە نوسینەوەی شەپۆل بهێنە
تۆ نازانی ئەم وڵاتە
نە بە زەریا ئاشنایە،

نە باڵی مەلەکانی
فێری دورە فڕینی
ئاسمانی ئازادی ڕەهایە

وێنەکە کارێکی هونەری فۆتۆگرافەری ئەڵمانی
(Susann Mielke)
بە سوپاسەوە لە پەیجی فەرمی خۆی وەرگیراوە